

**YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

İKTİDAR, TEKNOLOJİ VE MASKÜLİNİTE

**MARAL EROL
01716006**

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. FULYA ATACAN

İSTANBUL, 2003

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
TABLO LİSTESİ.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
1. GİRİŞ.....	1
2. İKTİDAR, TEKNOLOJİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET: ANA YAKLAŞIMLAR.....	5
2.1. İKTİDAR.....	5
2.2. TEKNOLOJİ.....	10
2.3. TOPLUMSAL CİNSİYET.....	17
2.3.1. Maskülinite.....	21
3. TOPLUMSAL CİNSİYET VE İKTİDAR.....	35
3.1. MASKÜLİNİTE VE İKTİDAR.....	41
3.2. HEGEMONİK MASKÜLİNİTE.....	43
4. TEKNOLOJİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET.....	47
4.1. BİLİM, TEKNOLOJİ VE İKTİDAR.....	47
4.2. TOPLUMSAL CİNSİYET VE TEKNOLOJİ.....	58
4.2.1. Teknoloji İçindeki Toplumsal Cinsiyet.....	61
4.2.2. Teknolojinin Toplumsal Cinsiyeti.....	63
4.3. MASKÜLİNİTE VE TEKNOLOJİ.....	73
5. İKTİDAR, MASKÜLİNİTE VE TEKNOLOJİ	83
5.1. BİR ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ: EKŞİ SÖZLÜK.....	87
6. SONUÇ.....	124

KAYNAKÇA

ÖZGEÇMİŞ

TABLO LİSTESİ

Beşinci Bölüm: İKTİDAR, TEKNOLOJİ VE MASKÜLİNİTE

Tablo 5.1: Farklı Ulusal Kategorilere Göre İnternet Kullanıcılarının Toplumsal Profili.....s. 104

ÖNSÖZ

Bu tez, toplumsal cinsiyet ve teknoloji kavramlarına duyduğum akademik ilgi ve bu ikisini bağlantılandırma çabası nedeniyle ortaya çıktı. Bir master tezi olduğundan, kapsam olarak konuya açıklık getirme, yeni bir yol açma iddiasından uzak; daha çok, ele aldığım konuyla ya da bu konunun herhangi bir yönüyle ilgili daha derin bir araştırmaya altyapı sağlayacak bir çalışma oldu. Yine de, en azından fazla incelenmemiş bir konuya dikkat çekmek açısından yararlı olacağını umuyorum. Benim açımdan ise, bu tezi yazma süreci, edindiğim bilgilerin yanı sıra; kendimi tanıma, eksiklerimi anlama ve elde ettiğim sonuçları aktarmaya çalışma anlamında da çok önemli bir deneyimdi.

Bu çalışmanın ortaya çıkması, gelişmesi ve tamamlanması, bir çok insanın katkısı ve desteğiyle gerçekleşti. Her şeyden önce, tez danışmanım Doç. Dr. Fulya Atacan, yaklaşık bir yıllık bu süreç boyunca sürekli bana yol gösterdi, yolumu kaybettiğimde önerilerde bulundu, onlarca sayfayı defalarca okuyup hatalarımı düzeltti, bitmeyen yakınmalarımı dinledi ve kendi düşüncelerimi dile getirmem için cesaret verdi. Bütün yaptıkları için, ayrıca bunları yaparken gösterdiği sabır ve tahammül için kendisine teşekkür borçluyum. Onsuz yaptıklarımın yarısı bile mümkün olamazdı.

Master programının tamamlanması için bu tezi teslim ettiğim Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nün, başta bölüm başkanı Prof. Dr. Kemali Saybaşı olmak üzere bütün öğretim üyelerine ve birlikte okuduğum dönem arkadaşlarıma da teşekkür etmek istiyorum. Tüm bu insanlar sayesinde, burada geçirdiğim iki yıl akademik hayatımın en verimli, en öğretici, geliştirici ve eğlenceli dönemi oldu. Burada beraberce yarattığımız destekleyici akademik ortam sayesinde bu teze ait fikirlerimi oluşturma şansını ve geliştirme cesaretini buldum.

Tez süresi boyunca araştırma görevlisi olarak çalıştığım İstanbul Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü'nün bölüm başkanı Doç. Dr. Gökhan Çetinsaya'ya ve diğer araştırma görevlisi arkadaşlarıma, tez çalışmalarına gösterdikleri anlayıştan ötürü teşekkür ederim. Yine bu süre boyunca asistanı olduğum Prof. Dr. Mark A. Shields'a, konuyla ilgili önerileri ve desteği için teşekkür ediyorum. Özellikle maskülinite konusunda kaynak önerilerinde bulunan ve fikirlerini benimle paylaşan Sidsel Braaten'e de yardımlarından ötürü şükran borçluyum.

Hayatımda yaptığım her şeyle kayıtsız şartsız gurur duyan tek insan olan anneannemi ne yazık ki bu teze başlamadan kısa bir süre önce kaybettim. Bana her zaman inandığı için ona geç kalmış teşekkürlerimi sunuyorum. Ve son olarak: sadece bu tez süresince değil hayatım boyunca hep yanımda olan anneme, babama ve kardeşime, sınırsız destekleri, anlayışları ve hayatımdaki vazgeçilmez varlıkları için yürekten teşekkür ederim.

ÖZET

Bu tez, iktidar, teknoloji ve maskülinite kavramları arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçlamaktadır. Teknoloji ve toplumsal cinsiyet kavramlarının toplumsal olarak kurulan kavramlar oluşu ve kuruluşları aşamasında iktidar ilişkileriyle iç içe geçmeleri ve teknolojinin erkek toplumsal cinsiyet kimliği olan masküliniteyle ilişkilendirilmesi tezin ana çerçevesini oluşturmaktadır. Maskülinite ile teknoloji arasında kurulan bu ilişkinin, kadınların bir cins olarak teknoloji alanından uzak kalmasını getirerek, kadınları iktidar alanının dışında bırakan sürecin bir parçası oluşu da, tezde vurgulanan bir argümandır.

Bu tez kapsamındaki teknoloji ve maskülinite ilişkileri ve bunların iktidar boyutu, tek taraflı bir ilişki olarak ele alınmamıştır. Bu kavramlar birbirini etkileyen, birbirini şekillendiren ve yeniden üreten kavramlar olarak değerlendirilmiştir.

Tezde, önce kullanılan ana kavramlar hakkında açıklamalar yapılmış, daha sonra bu kavramların birbiriyle ilişkilendirilmelerine geçilmiştir. Bunu yaparken de, konuyla ilgili çeşitli görüşler tartışılmış, konuya ve bakış açısına en uygun görülenler vurgulanmıştır. Tezin ana yaklaşımını oluştururken, özellikle Foucault'nun iktidar anlayışından, Gramsci'nin hegemonya kavramından, toplumsal cinsiyet ile ilgili feminist literatürden ve Connell'in "hegemonik maskülinite" tezinden yararlanılmıştır.

Teorik bölümden sonra, teknoloji, maskülinite ve iktidar ilişkileri bir örnek olay çalışmasında incelenmiştir. Bunun için, "Ekşi Sözlük" adındaki Türkçe web sitesi ele alınmış, sitedeki iktidar ilişkilerine ve toplumsal cinsiyet ilişkilerine değinilmiş ve konu teknoloji-maskülinite ilişkisi çerçevesinde değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

This thesis aims to examine the relations between the concepts of power, technology and masculinity. The framework for this is based on the fact that technology and gender are socially constructed concepts and they become intertwined with relations of power during that construction process. At the same time, technology and masculinity, which can be defined as male gender identity, become interrelated during the same process. The argument of this thesis is that the relation between masculinity and technology is a part of the process which leaves women out of the realm of power, by keeping them out of the area of technology.

The relation between technology and masculinity, and its aspect of power is not considered as a one-way relation in this thesis. Rather, these three concepts are examined as concepts that affect, shape and reproduce each other continuously.

In the first part of the thesis, explanations are given for the main concepts used; and these concepts are related to each other in the later parts, by arguing different points of view on the subject and emphasizing the ones that are most appropriate for the subject and perspective of the thesis. Foucault's understanding of "power", Gramsci's concept of "hegemony", the feminist literature on gender and Connell's theory of "hegemonic masculinity" are the main sources used in creating the thesis' approach to the subject.

After the theory part, power, technology and masculinity relations are examined in a case study. A Turkish web site named "Eksi Sozluk" is the subject of that case study, within which power and gender relations are observed and evaluated according to the relations between technology and masculinity.

1. GİRİŞ

Bu tezin amacı, iktidar, teknoloji ve maskülinite kavramları arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Bunu yaparken ana hareket noktası, teknolojinin ve toplumsal cinsiyetin toplumsal olarak kurulan/kurgulanan/şekillendirilen kavramlar oluşudur. Ancak bu şekillenme-şekillendirme (ya da “kurma”) ilişkisi, özellikle teknoloji söz konusu olduğunda tek taraflı bir ilişki değildir. Teknolojinin ne yönde gelişeceği, nelerin “teknoloji” olarak adlandırılacağı, neyin ve/veya kimin bu teknolojik gelişimin neresinde durduğu büyük ölçüde toplumsal olarak belirlenirken, toplumsal ilişkiler ve yapılar da bir ölçüde teknoloji tarafından şekillendirilir. Aynı karşılıklılık ilişkisi toplumsal cinsiyet kavramı için de geçerlidir.¹

Bütün bu ilişkileri anlamaya çalışırken araştırmanın ana eksenini iktidar ve iktidar ilişkileri olacaktır. Burada kullanılan iktidar kavramını açıklamakta özellikle yarar görüyorum: bu çalışmada ele alınan iktidar, daha çok Foucault’nun Cinselliğin Tarihi’nde “güç dengelerinin çoğulluğu, belli bir toplumda karmaşık bir stratejik durum”² şeklinde açıkladığı ve tüm süreçlere içkin, aşağıdan gelen, çoğul ve hareketli bir ilişkiler ağı olarak tanımladığı türde bir iktidar anlayışıdır. Gerek teknolojiyi, gerekse toplumsal cinsiyeti açıklarken kullanılabilecek en açıklayıcı iktidar tanımının bu olduğunu düşünüyorum. Bu konuya, tezin ikinci ana bölümü olan “İktidar, Teknoloji ve Toplumsal Cinsiyet: Ana Yaklaşımlar” bölümünde daha detaylı olarak değinilecektir.

“İktidar, Teknoloji ve Toplumsal Cinsiyet: Ana Yaklaşımlar” bölümünde genel olarak, tezin içerdiği ana kavramlar üzerinde durulacak, bu kavramlarla ilgili çeşitli yaklaşımlar incelenecektir. Bu kısmın ilk alt bölümü “İktidar” bölümüdür ve bu bölümde Foucault’nun iktidar tanımı ve Gramsci’nin hegemonya kavramı başta olmak üzere konuyla ilgili çeşitli yaklaşımlar ele alınacaktır. İkinci alt bölüm olan “Toplumsal Cinsiyet”te, genel olarak toplumsal cinsiyet kavramı ve özellikle de toplumsal cinsiyetin

¹ Burada, tez boyunca kullanacağım “kurgulama” ve “şekillendirme” terimlerine açıklık getirmekte yarar görüyorum: Teknoloji ve toplumsal cinsiyetin toplumsal boyutlarından bahsederken, kelimenin içerdiği soyut bağlamda ve söylem düzeyinde etkileme anlamlarından dolayı daha çok “kurgulama” kelimesini kullanmanın doğru olacağını düşünüyorum. “Şekillendirme” kelimesini ise özellikle teknoloji-toplum ilişkisini incelerken daha somut anlamda (mesela teknolojik aygıtların dizaynının toplumsal koşullar tarafından belirlenmesi gibi) kullanacağım.

² Michel Foucault, Cinselliğin Tarihi, Çev. Hülya Tufan, C.I, İstanbul: Afa Yayınları, 1986, s.100

bu tezi ilgilendiren bölümü olan “maskülinite” kavramı ile ilgili teorilere yer verilecektir.

Tezin üçüncü ana başlığı olan “Toplumsal Cinsiyet ve İktidar” bölümünde, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin iktidar boyutu incelenecektir. Bu konuda genel bir değerlendirmeden sonra, “Maskülinite ve İktidar” alt başlığı altında erkek toplumsal cinsiyet kimliği olan maskülinitenin iktidar kavramıyla nasıl ilişkilendirildiğine değinilecek; ikinci alt başlık olan “Hegemonik Maskülinite” bölümünde ise maskülinite-iktidar ilişkileri konusundaki en önemli teorilerden biri olan Connell’in “hegemonik maskülinite teorisi” ele alınacaktır.

Bir sonraki ana bölüm, “Teknoloji ve Toplumsal Cinsiyet” başlığını taşımaktadır ve teknoloji ile toplumun birbirini nasıl etkilediğine ve şekillendirdiğine dair teorilere değinmektedir. Bu kısmın ilk alt bölümü “Bilim, Teknoloji ve İktidar”da teknolojinin ve bilimin iktidar kavramıyla ilişkisi, bilim ve teknolojinin iktidar aracı olarak kullanılması ve aynı zamanda kendisine bir iktidar alanı yaratması ele alınacaktır. İkinci alt bölüm olan “Toplumsal Cinsiyet ve Teknoloji”de ise, toplumsal cinsiyet kavramı bu kez de teknoloji ile ilişkisi bağlamında ele alınmaktadır. Bu ana bölümün de son alt başlığı yine masküliniteyle ilgili “Maskülinite ve Teknoloji” başlığıdır ve bu bölümde de maskülinite ile teknoloji kavramlarının toplumsal süreçler yoluyla nasıl birbiriyle ilişkilendirildiği tartışılacaktır.

Tezin son bölümü olan “İktidar, Maskülinite ve Teknoloji” kısmında, bütün bu teorik verilerin ışığında bu üç kavram birbiriyle ilişkilendirilecektir. Bu kısımda, bir örnek olay incelemesi olarak “Ekşi Sözlük” adındaki Türkçe web sitesi iktidar, maskülinite ve teknoloji ilişkisi açısından ele alınacaktır.

Bu çalışmadaki örnek olay incelemesi, çeşitli nedenlerle İnternet alanından seçilmiştir. Öncelikle, bilgisayarlar ve bilgisayar aracılığıyla iletişim (computer mediated communication) teknoloji-maskülinite ilişkisini çalışmak için uygun bir inceleme zemini: Her şeyden önce, genel olarak teknoloji kavramı ile en çok ilişkilendirilen alanlardan biri, belki de birincisi, bilgisayar ve bilgisayarla ilgili yan ürünlerdir. Diğer yandan, İnternet, yaratıcıları ve kullanıcıları daha çok erkekler olan bir alandır, dolayısıyla hem şekillendirilişinde hem de kullanılışında ve pazarlanmasında

erkek kimliğinin etkilerini görmek, toplumsal cinsiyet açısından daha “homojen” olan diğer alanlara göre daha kolay olacaktır.

İnternet, genelde “özgürleştirici” ve “eşitlikçi” yanları vurgulanarak desteklenmektedir. Ancak, bu özgürlük ve eşitlik iddiaları uygulamada biraz sorunlu görünmektedir. Sanal ortam, özellikle bu ortama erişim olanakları açısından hala bazı grupların diğerlerine göre daha avantajlı konumda oldukları bir alandır. Bunların arasında yüksek gelir grupları, 40 yaşın altındakiler, üniversite veya daha yüksek düzeyde eğitim görmüş olanlar ve erkekler gelmektedir.³ Özgürleştirici ve eşitlik sağlayıcı olduğu bir ölçüde doğru olsa da, gerçek hayatın deneyimleri, değerleri ve toplumsal yapıları sanal olana da taşınır ve burada yeniden üretilir. Can Kozanoğlu bunu “...(İnternet)...Engin bir dönüştürme potansiyeline sahip. Ancak aynı şekilde, varolan ilişkileri, iktidar yapılarını, eşitsizlikleri sabitleme potansiyeline de sahip.”⁴ sözleriyle ifade etmektedir. Bu paradoksal durum, iktidar ilişkilerinin yeni bir toplumsal ortamda kendini nasıl ürettiğine bir örnektir.

Eşitsizliklerin sanal ortamda yeniden üretilmesi konusunu biraz daha açmak için İnternetin kimler tarafından daha yoğun olarak kullanıldığına dair istatistiklere bakmak gerekir. Her şeyden önce, bu bize İnternete, daha da genelinde teknolojiye kimin daha rahat ulaşabildiğini gösterecektir. İnternete düzenli olarak erişmek için gereken bazı önkoşullar (bir bilgisayara, bir telefona ve bir İnternet servis sağlayıcıdan alınacak bağlantı hizmetine sahip olmak gibi) göz önünde bulundurulduğunda, İnternet erişimi için en belirleyici etkenin gelir durumu olduğu görülmektedir. Maddi olanakların dışında, İnternete erişmek aynı zamanda bir çeşit “bilgi sermayesi” de gerektirmektedir. En basitinden İnterneti kullanmak okuma-yazma bilmeyi ve bunun yanında bilgisayarı kullanmaya dair bazı temel becerileri gerektirmektedir. Özellikle bilgisayarla ilgili teknik bilgiye sahip olmak yapılabileceklerin sınırını geliştirmekte ve aynı zamanda bu beceriler biraz da sanal ortamda geçirilen zamanla doğru orantılı olarak artmaktadır. Sanal ortamda geçirilen zamanla doğru orantılı olarak artan bir başka şey de bu ortamın

³ Wenhong Chen, Jeffrey Boase ve Barry Wellman, “The Global Villagers: Comparing İnternet Users and Uses Around the World”, Ed. Barry Wellman ve Caroline Haythornthwaite, *The İnternet in Everyday Life, The Information Age Series*, Malden, Oxford, Victoria, Berlin: Blackwell Publishing, 2002, s. 74-113

⁴ Can Kozanoğlu, *İnternet, Dolunay, Cemaat*, 3. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, s.93

kültürünü tanımak ve bu kültüre, sanal ortamın kendine has terimlerine, kurallarına ve söylemine hakim olmaktır. O halde, daha rahat erişim imkanına sahip olanların (ki, daha önce belirtilen istatistiklerden de anlaşılabileceği gibi, tipik İnternet kullanıcısı 20’li yaşlarda, en az lise mezunu, erkek ve orta ya da üst-orta gelir seviyesine ve yine en azından temel bilgisayar kullanma becerisine sahip biridir) sanal ortamın “elitlerini” oluşturduğunu söylemek mümkündür. “Elit” tanımlamasını kullanmamın nedeni, yukarıda sayılan özellikleri nedeniyle İnternette daha uzun zaman geçirme şansına sahip olan ve sanal kültürün üretilmesi ve/veya yeniden üretilmesinde rol oynayan bu topluluğun zaman içinde hem kullanıcı, hem de içerik üreticisi olarak diğer kullanıcılardan daha avantajlı ve belirleyici bir konuma sahip olmalarıdır. Yine sanal ortama ait deneyimin getirdiği ortama ait bilgiye hakim olma durumu, çoğunlukla yukarıda belirttiğimiz teknik beceri-bilgi ile birleşmekte ve diğer kullanıcılar üzerinde zaman zaman bir iktidar aracı olarak kullanılabilmektedir. Bütün bu sayılanların gerçek (İnternet dışındaki) hayattaki avantajlı konumlarla neredeyse bire bir örtüşmesi İnternetin dönüştürücü potansiyeli açısından soru işareti yaratmaktadır.

Bütün bu sebeplerden dolayı, iktidar ilişkilerini ve bu ilişkilerin toplumsal cinsiyetle ilgili boyutunu incelemek için İnternet uygun bir ortamdır. Özellikle İnternetin elitlerinin çoğunlukla erkeklerden oluşması ortamın masküliniteyle ilişkisini güçlendirmekte ve sanal ortamı bu tezin konusu için ilginç bir inceleme alanı yapmaktadır.

Bu tezin, konuyu tüm boyutlarıyla ele almak açısından sınırlı kaldığı bir gerçektir. Konunun daha geniş kapsamlı bir araştırmayla, daha fazla alandan örnekle ve farklı araştırmalarla incelenmesi gerekmektedir. Bu tezde yapılmaya çalışılan, Türkiye’de fazla çalışılmamış konu hakkında bir örnek oluşturmak ve konuyla ilgilenebilecek diğer araştırmacıların kafalarında soru işaretleri yaratmaktır.

2. İKTİDAR, TEKNOLOJİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET: ANA YAKLAŞIMLAR

İktidar, teknoloji ve maskülinite ilişkisini değerlendirmek için, öncelikle tez boyunca kullanılacak temel kavramları tanımlamak ve açıklamak gerekmektedir. Özellikle iktidar, çok çeşitli çağrışımlar yapabilen, farklı alanlarda farklı biçimlerdeki ilişkileri ifade etmek için kullanılabilen bir kavramdır. Bu nedenle, tezde hangi anlamıyla, neyi kast ederek kullanıldığını açıklamak önemlidir. Teknoloji ise, bu çalışmanın amacı kapsamında, toplum ile etkileşim içinde bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Son olarak, maskülinitenin açıklanmasına geçmeden önce, bu kavramı da içeren toplumsal cinsiyet kavramının anlamına ve toplumsal olarak nasıl kurulduğuna değinmek gereklidir. Bu bölümde, iktidar, teknoloji, toplumsal cinsiyet ve maskülinite kavramları tek tek ele alınarak açıklanacak ve bu konulardaki çeşitli teorik yaklaşımlar tartışılacaktır.

2.1. İKTİDAR

İktidar kavramı, çeşitli şekillerde ve çok çeşitli bağlamlarda birbirinden oldukça farklı anlamları ifade edecek biçimde tanımlanabilir. Bu tezde kullanılan iktidar ve iktidar ilişkileri anlayışının tek taraflı bir “hükmeden-hükmedilen” ilişkisinden çok; çok boyutlu, karmaşık ve karşılıklı bir iktidar ilişkileri /ağı anlayışına yakın olduğuna daha önce değinilmişti. Bu tezin konusu kapsamında bu çeşit bir iktidar fikrinin geliştirilmesi Foucault’ya dayandırılacak, oradan da benzer bir anlayışı teknoloji araştırmalarında kullanılan “toplumsal inşa” (social construction) teorilerine geçilecektir.

Kullanacağım tanım esas olarak Foucault’cu bir iktidar kavramına yakın olsa da, daha önce Lukes, Giddens, Marcuse ve Habermas gibi diğer bazı düşünürlerin iktidar tanımlarına kısaca değinmek, aradaki farkı vurgulamak ve iktidar kavramının farklı yönlerini göstermek açısından yararlıdır.

Giddens, iktidarın ikili bir yapı sergilediğini, bir yandan bir ya da daha fazla ajanın (agent) bir “fark yaratma” kapasitesine gönderme yaparken; öte yandan toplumun

ya da toplumsal bir grubun yapısal bir özelliği olduğunu öne sürmektedir.⁵ Bu yapı, sadece bireylerin hareketlerini kısıtlamaz, aynı zamanda diğerleriyle etkileşimlerinde kullandıkları kaynakları da sağlar. Bununla bağlantılı olarak, bir eylem sadece tek tek ajanların niyetlerini belirtmekle kalmaz, bu çeşit eylemlerin gerçekleştiği yapıyı da yeniden üretmeye hizmet eder.⁶

İktidar/güç'ü birinin ya da birilerinin diğerleri üzerinde uyguladığı bir çeşit yaptırımın ötesinde tanımlama fikri Lukes'ta da vardır. Lukes, üç boyutlu iktidar anlayışından bahsederken, iktidarın kamusal ve özel alanlardaki formu dışında bir üçüncü şeklini tanımlar: etkilenenlerin/kurbanların düşünce ve isteklerini kendileri farkına varmadan etkileyen, kendi çıkarlarının tehlikede olduğunu fark edemedikleri için bu çıkarları savunma yönünde bir girişimde de bulunamadıkları "sinsi" bir iktidar çeşidi.⁷ Bu düşünce tarzı, Marx'ın ideoloji anlayışı ve özellikle de Gramsci'nin burjuva hegemonyası tartışmaları üzerinde de etkili olmuştur.⁸

Lukes'ın iktidar anlayışı modern çağda son derece etkili olmuş bir iktidar analizi anlayışını içerir. Bu anlayışın izleri, örneğin, kapitalizmin işçi sınıfına empoze ettiği yanlış bilinç fikrinde görülebilir. Aynı izlere, patriyarkanın sadece erkekleri avantajlı kılan hukuksal ve kurumsal düzenlemelerde değil, cinsiyete ilişkin bilincin oluşmasında da etkili olduğunu savunan feminist argümanlarda da rastlanabilir.⁹ Sonuç olarak Lukes'ın analizi gündelik sosyal ilişkileri / etkileşimleri iktidarın araçları olarak görmemizi gerektirir. Lukes, hem bir sosyal etkileşim, hem de bir çatışan (contending) toplumsal güçler arenası olarak tanımladığı sivil toplum alanından söz etmektedir.¹⁰ Bu fikir, Marksist düşüncede devlet kadar sivil toplum yapılarının da egemen sınıfın çıkarları tarafından yönetildiği anlayışında örneğini bulur; ancak sadece sınıfsal çatışma bağlamında bir toplumsal analizle sınırlı değildir.¹¹ Yine Marcuse da, gelişmiş endüstriyel toplumların özgürlüğü bir hükmetme aracına dönüştürdüklerinden

⁵ Barry Hindess, *Discourses of Power: From Hobbes to Foucault*, Oxford, Massachusetts: Blackwell Publishers, 1996, s.8-9

⁶ A.g.e., s..9

⁷ A.g.e., s.5

⁸ Gramsci ve hegemonya kavramına ilerleyen aşamalarda daha ayrıntılı olarak değinilecektir.

⁹ Hindess, a.g.e., s.69

¹⁰ A.g.e., s.83

¹¹ A.g.e., s.83-84

bahsederken; bir toplumdaki bireylerin “özgür” seçimlerinin egemen olanların çıkarlarını destekleyen güç ilişkilerini geliştirmeye hizmet ettiğini kastetmektedir. Söz konusu seçimlerin böyle bir etkiye sahip olabilmesini sağlayan şey ise, “hakimiyet”¹² (domination) sisteminin kendisinin kurbanlarını kendi gerçek çıkarları konusunda yanlış bilgilendirmesidir.¹³ Başka bir deyişle, bireyler, seçimlerinin özgür olduğunu düşünürken, kendilerini bu seçimi yapmaya yönlendiren güç ilişkilerinin farkında değildirler.

Aynı iktidar anlayışı, Gramsci’nin hegemonya kavramında da görülmektedir: Gramsci, hegemonya kavramını kısaca “egemen sınıfın, karşıt gruplar üzerinde zorunlu olarak uygulayacağı zorlama” anlamında kullanmaktadır.¹⁴ Buna göre, “hükmeden” ile “yöneten” arasında bir ayrım vardır: “İktidarın ele geçirilmesi “hükmetmeyi” sağlar; bundan sonra “yönetimi” ele geçirmek söz konusudur. Bu iki durum birbirine diyalektik olarak bağlıdır. Bir grup iktidarı ele geçirmeden yönetici olabilir; hükmeden olduğu zaman bu “yönetici” rolünü kaybederse, bu onun için felaket demektir.”¹⁵

Ancak, burada bahsedilen “zorlama”dan güç veya şiddet kullanımını anlamamak gerekir. Michael Barrett, Gramsci’nin hegemonya kavramını “kabullenmenin organize edilmesi” (the organization of consent) şeklinde tanımlamaktadır.¹⁶ Bu tanımın ifade ettiği şey, tabi (subordinated) bilinç formlarının baskı ya da şiddet kullanılmadan kurulduğu süreçlerin tümüdür. Egemen olan sınıf sadece politik alanda değil, toplumun bütününde etkili olacak şekilde işler ve Gramsci’nin daha az sistematik bilinç ve algılama düzeyleri şeklinde adlandırdığı popüler bilgi, kültür gibi alanlarda da, kitlelerin egemen sınıfın (bloğun) projesine katılmalarını garanti eder.¹⁷ Yani egemen sınıfın çıkarları, doğrudan iktidar ilişkilerini içerir gibi görünmeyen, ikincil, daha “gündelik”

¹²Türkçede bire bir karşılığı olmadığından, İngilizcedeki “domination” kavramını burada “hakimiyet” olarak çevirdim; diğer bazı yerlerde ise “domination” karşılığı olarak, anlamı daha iyi karşıladığını düşündüğüm “egemenlik” kelimesini kullandım. Ancak anlamın daha açık olması için zaman zaman parantez içinde kelimenin İngilizce karşılığını da yazmayı uygun buldum. Aynı şey, metin içinde yine Türkçede tam olarak karşılığını bulamadığım bazı başka kavramlar için de geçerlidir.

¹³ Hindess, a.g.e., s.88

¹⁴ Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri: Felsefe ve Politika Sorunları - Seçmeler*, Çev. Adnan Cemgil. 3. bs., İstanbul: Belge Yayınları, 1997, s.28

¹⁵ A.g.e., s.28

¹⁶ Michéle Barrett, “Ideology, Politics, Hegemony: From Gramsci to Laclau and Mouffe”, *Mapping Ideology*, Ed. Slavoj Žižek, Londra, New York: Verso, 1994, s. 238

¹⁷ A.g.e., s.238

alanlarda yayılır, korunur ve diğer sınıflar tarafından benimsenir. Bu benimseme ve yayılma süreci, bireyler bu sürecin farkına varmadan; bir başka deyişle bireylerin bilinç düzeyinin dışında işler.

Gramsci'nin hegemonya kavramı iki kaynaktan beslenir. Bunlardan birincisi, 3. Enternasyonel'de ortaya çıkan "işçilerin müttefik sınıflar üzerinde hegemonya, düşman sınıflar üzerinde diktatörlük uygulaması" şeklindeki görüştür. Gramsci bunu burjuvaziye uygulayarak, burjuvazinin diğer sınıflar üzerinde hegemonik bir liderlik pozisyonuna sahip olduğu yerlerle olmadıkları arasındaki farkı açıklamaya çalışmıştır. Buna göre, Kuzey Avrupa'da kapitalizmin ilk geliştiği ülkelerde burjuva hegemonyası tamdır. Burjuva liderliği karşılığında diğer sınıflara bazı ödünler verilmesi gerekmiştir, bu da kapitalizmi korurken bir yandan da onu işçiler ve küçük burjuvalar için daha kabul edilebilir yapan sosyal demokrasinin gelişimini getirmiştir. Hegemonyası sivil toplumun içine işlemiş olduğundan burjuvazi çoğunlukla devleti kendisi yönetme gereği duymaz; bunu sivil toplumun hegemonik yapılarını kendi siyasi eylemleri için bir sınır olarak tanıdıkları sürece diğer sınıflar da yapabilirler.¹⁸

İkinci kaynak, Machiavelli'dir: Machiavelli'nin ulusal birliği sağlamaya çalışan prensinin yerine Gramsci kendini destekleyecek toplumsal tabanla diyalog geliştirmeye çalışan devrimci partiyi koyar. Machiavelli'den yarı insan-yarı canavar "centaur" olarak güç benzetmesini alır: kabullenme/rıza (consent) ve zorlama/baskı (coercion). Gücün kabule dayalı kısmı ön planda olduğu sürece hegemonya baskındır.¹⁹

Yukarıdaki iktidar kavramları bir ölçüde toplum-teknoloji ve teknoloji-toplumsal cinsiyet ilişkileri gibi alanlarda iktidarın anlaşılmasını kolaylaştırmasına rağmen, bu ilişkilerdeki iktidar boyutu konusunda asıl açıklayıcı olan Foucault'nun iktidar görüşüdür. Foucault, iktidar ve bilginin bir ve aynı şeyin iki yüzü olduğu fikrinden hareketle (ki bu fikri Nietzsche'den almıştır), "iktidar" kelimesi yerine çoğunlukla "iktidar/bilgi" (power/knowledge) kelimesini kullanır ve "iktidar ve bilgi birbirini

¹⁸ Robert W. Cox, "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay on Method", *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Ed. Stephen Gill, Cambridge: Cambridge University Press, 1993, s.51

¹⁹ A.g.e, s. 51-52

dolaylımsız bir tarzda içerir” der.²⁰ Bilgi, her zaman tikel bir iktidarın ya da güç ilişkileri ağının görelî ve sorgulanabilir ifadesidir; güç kullanımı ise bilgiyi gerektirir: güç kullanımına bilgi aygıtlarının üretimi eşlik eder veya denk düşer.²¹ Foucault’ya göre iktidar, bir “etkileşim tarzı”dır, “bir kurum, bir yapı değildir; bazılarının baştan sahip olduğu belirli bir güç değil, belli bir toplumda karmaşık bir stratejik duruma verilen addır”²²; bu yüzden Foucault “iktidar”dan çok “iktidar ilişkileri”nden bahseder. Ancak burada bahsettiği iktidar ilişkileri kapitalizm, egemen sınıf gibi tek bir temel mekanizma ya da kaynağa dayandırılmaz, çok daha geniş ve yaygın bir alanı kapsar.²³ Cinselliğin Tarihi’nde Foucault kendi iktidar tanımını şöyle yapar:

“Bana göre iktidardan ilk önce, uygulandıkları alana içkin olan ve örgütlenmelerini oluşturan *güç dengelerinin çoğulluğunu* anlamak gerekir; yani mücadeleler ve karşı karşıya gelme yoluyla bu dengeleri dönüştüren, güçlendiren, tersine çeviren bir hareketi anlamak; bu güç dengelerinin bir zincir ya da sistem veya tersine onları birbirinden tecrit eden farklılıklar ve karşıtlıklar oluşturacak biçimde, birbirlerinde buldukları dayanakları anlamak; ve nihayet, genel çizgisi ya da kurumsal saydamlaşması devlet aygıtlarında, yasanın formüle edilmesinde ve toplumsal hegemonyada gelişen stratejileri anlamak.”²⁴

Bu şekilde tanımlandığında iktidarın, siyaset biliminde alışkın olduğumuz tanımından çok daha geniş bir alanı kapsadığı açıktır. Bu tanım, devlet, sınıf gibi kavramların ötesinde daha “mikro” düzeyde iktidar ilişkilerini açıklamaya çalışırken özellikle uygun düşebilecek bir tanımdır - ki, teknoloji ve toplumsal cinsiyet arasında iktidar kavramını içeren bir ilişki de bu kategoriye denk düşer. Bu iktidarın kapsayıcılığını da Foucault şöyle ifade eder:

“İktidar her yerde hazır ve nazırdır: Ama bu, her şeyi yenilmez birliğin çatısı altında kümeleştirme ayrıcalığına sahip olduğundan değil, her an, her noktada, daha doğrusu bir

²⁰ David West, *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş: Rousseau, Kant, Hegel’den Foucault ve Derrida’ya*, Çev. Ahmet Cevizci, Paradigma Felsefe Dizisi 5. Kitap, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1998, s.236

²¹ A.g.e., s.236

²² Foucault, a.g.e., s.99

²³ West, a.g.e., s.237

²⁴ Foucault, a.g.e., s.98

noktayla bir başka nokta arasındaki her ilişkide ürediğindendir. İktidar her yerdedir; her şeyi kapladığından değil, her yerden geldiğinden dolayı her yerdedir.”

Konunun toplumsal cinsiyet boyutuna baktığımızda, Foucault'nun mikro-güç ilişkileri olarak tanımladığı birbirini karşılıklı olarak üreten, yeniden üreten ve çatışan güç ağları sisteminde genellikle erkeklerin birincil/avantajlı konumda olmalarının çeşitli şekillerde açıklandığını görürüz. Akademik çalışmalarda bu dengesizliği biyolojik farklılıklara, ekonomik altyapıya ya da toplumsal örgütlenme şekillerine dayandıran farklı açıklamalar vardır.²⁶ Bu konuyu ağırlıklı olarak işleyen feminist literatürde de konuya ilişkin değişik görüşler egemendir. Sosyalist feministler bunun açıklamasını ekonomiye dayandırırken, diğer feminist akımlar sosyo-politik veya fiziksel açıklamalar getirmişlerdir.²⁷ Burada üzerinde durulacak başka bir nokta, konunun teknolojiyle ilişkili boyutudur: Teknoloji bütün bu toplumsal cinsiyet/iktidar ilişkilerinin neresinde durmaktadır? Bu konuya geçmeden önce, teknoloji ve toplum ilişkisinden ve bu ilişkiye dair teorilerden söz etmek gerekir.

2.2. TEKNOLOJİ

Teknoloji sözcüğü, Yunanca sanat, zanaat ya da beceri anlamına gelen “tekhne” ve bilgi anlamındaki “logos” kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşmuştur. Kelimenin modern kullanımı, hem araç-gereçleri (artifacts), hem de bunlara ait bilgiyi içerir.²⁸ İlkay Savcı, teknolojiyi genel olarak “Yaşamlarımızı örgütlemek amacıyla seçtiğimiz bir araç” olarak tanımlamaktadır.²⁹ Gündelik kullanımda daha çok akla ilk olarak elektronik aygıtlar ya da “yüksek teknoloji” denilen ve geliştirilmeleri yakın geçmişe dayanan karmaşık yapıdaki araçları ve bunlara ilişkin araştırmaları getirirse de, insan hayatında çok daha az görünür, ancak çok daha etkili olan teknoloji biçimleri

²⁵ Foucault, a.g.e, s.99

²⁶ Bkz. “Toplumsal Cinsiyet ve İktidar” bölümü, s.33-36

²⁷ Cynthia Cockburn, “The Material of Male Power”, *The Social Shaping of Technology*, Ed. Donald Mac Kenzie, Judy Wajcman, 2. bs., Buckingham: Open University, 1999, s.179

²⁸ Donald Mac Kenzie, Judy Wajcman (ed.), *The Social Shaping of Technology*, 2. bs., Buckingham: Open University, 1999, s.26

²⁹ İlkay Savcı, “Toplumsal Cinsiyet ve Teknoloji”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* No: 54 / 1, Ocak-Mart 1999, s.123-142

vardır: Su ve kanalizasyon tesisatı, antibiyotikler, çiçek aşısı, ve hatta yazılı iletişim buna örnek sayılabilir.

Bu tezde bizi asıl ilgilendiren konu, teknolojinin kendisi değil, toplumla olan ilişkisidir. Bu ilişkinin nasıl geliştiğini inceleyen çeşitli yaklaşımlar vardır. Bu anlamda cevabı aranan sorular teknolojinin toplumu nasıl etkilediği, toplumdan nasıl etkilendiği, teknolojik değişimi neyin belirlediği gibi sorulardır. Söz konusu yaklaşımların ilki, teknolojinin toplumların gelişimi üzerinde mutlak olarak etkili olduğunu öne süren teknolojik determinizm yaklaşımıdır. Buna, tarihçi Lynn White'ın, feodal toplumun gelişimini üzenginin keşfi ve Batı Avrupa'ya yayılmasına bağladığı teorisi örnek verilebilir: Bu teoriye göre, üzenginin bulunmasından önce, at sırtında savaşmak atın üzerinden düşme riskini taşıyordu. Üzengiyle birlikte at sırtında savaşmanın çok daha güvenli hale gelmesi, atlı birliklerin ortaya çıkmasını sağlarken, eğitim, zırh ve savaş atları gibi ek maliyetler getirdi. Bu maliyetlerin karşılanması da ancak, toplumun atlı savaşçılardan oluşan bir elit grubu finanse edebilecek şekilde yeniden organize olmasıyla sağlanabildi.³⁰

Teknolojinin toplumsal ilişkileri ve yapıları belirlemesi bir ölçüde doğru olmakla birlikte, teknolojiyi toplumların değişiminde tek belirleyici kabul etmek konuyu aşırı basite indirgemek olur. Bunun yanı sıra, “teknoloji teorisi olarak teknolojik determinizm” diye adlandırabileceğimiz ikinci bir yaklaşım teknolojinin kendi gelişimi ile ilgilidir ve teknolojiyi toplumdan bağımsız olarak gelişen ve toplum üzerinde etkili olan bir güç olarak ele almaktadır. Bu yaklaşımın olumsuz tarafı, teknolojik değişime karşı pasif bir tavır alınmasına yol açmasıdır. İnsanları aktif olarak teknolojiyi şekillendirme fikrinden çok, kendiliğinden ya da bilime bağlı olarak değişen bir teknolojiye uyum sağlama fikrine yönlendirmektedir.³¹ Teori teknolojinin gelişimini açıklamada kısmen doğru olsa da, temelde tek taraflı bir şekillenme ilişkisi önerdiği için resmin tümünü görmek açısından yetersiz kalmaktadır.

Yukarıdaki teknolojik determinizm yaklaşımının bir anlamda benzeri olan başka bir yaklaşım da, bilim ve teknoloji ilişkisine değinmekte ve bilimin tek yönlü olarak

³⁰ Mac Kenzie, Wajcman, a.g.e., s.4

³¹ A.g.e., s.5

teknolojiyi belirlediğini, hatta teknolojinin “uygulamalı bilim” olduğunu iddia etmektedir. Buna göre, bilim gerçekliği keşfeder ve teknoloji de gerçeklikle ilgili bu bulguları üretime uygular. Burada da sorunlu bazı noktalar vardır: Her şeyden önce, buradaki “keşif”, yani daha önce orada bulunanı ortaya çıkarma kavramı tartışmalıdır. Bilim insanları gerçekten de maddi dünya ile sürekli iletişim halindedirler, fakat bu diyalogda pasif birer gözlemci olmaktan çok aktif katılımcı konumundadırlar: kavramsal şemalar kurar, modeller, metaforlar oluşturur ve dünyayı anlama yolları geliştirirler. İkinci olarak, tarih boyunca bilim ve teknoloji her zaman yakın ilişki içinde değildirler. Teknoloji, bilimden ayrı olarak ve pozitif bilimin gelişmesinden çok önce var olmuş ve gelişmiştir. Pozitivizmin gelişip, endüstrileşme ile birlikte bilim ve teknolojinin birbirine daha çok yaklaştığı 19. yy’ın ikinci yarısından önce bilimin teknolojiye katkısı marjinal olmuştur denilebilir. Su değirmeni, saban, çıkrık gibi önemli buluşlar daha önce varolan bilimin birer uygulaması olarak gelişmemişlerdir. Bunun da ötesinde, bilimle teknolojinin daha sıkı ilişki içinde oldukları zamanlardan bahsederken de aralarında her zaman bilimin teknolojiyi belirlemesi şeklinde tek yönlü bir ilişki olduğunu düşünmek yanlış olacaktır. Teknoloji de bilime katkıda bulunmaktadır. Yine bir başka gerçek, mühendislerin bilimi amaçları doğrultusunda “kullandıkları” gerçeğidir. Mühendisler karşılaştıkları sorunları çözmek ve ulaşmak istedikleri amaca varmak için bilimin sağladığı kaynaklardan yararlanırlar, ama bu sorunlar ve amaçlar da en az bilim kadar önemlidir. Bir başka deyişle, teknoloji, sadece “uygulamalı bilim” değildir³²

Teknolojinin nasıl gelişme gösterdiği sorusunun cevabını arayan bir başka yaklaşım da teknolojinin kendi kendisini etkilediği ve bu şekilde geliştiği iddiasıdır. Buna göre, var olan teknoloji yeni gelişen/gelişecek olan teknolojinin bir ön koşulu ve belirleyicisidir. Bu konuda, William Ogburn ve Dorothy Thomas 1922’deki bir makalelerinde buluşların bir anlık ilhamdan kaynaklanmadıklarını, “kaçınılmaz” olarak ortaya çıktıklarını iddia etmişlerdir. Yani gemi ve buhar motoru var olduktan sonra buharlı geminin keşfi kaçınılmazdır. Ayrıca, teknolojik gelişmeler çoğunlukla aniden

³² A.g.e., s.6-7

değil, küçük değişikliklerle ve kullanımdan kaynaklanan deneyimle zaman içinde gerçekleşir.³³

Kısaca yeni teknoloji, yoktan var olmuş ani ilhamlarla değil, var olan teknolojinin aşamalı olarak değişmesiyle ve yine bu var olan teknolojinin kombinasyonlarıyla gelişir. Var olan teknoloji, yeni teknoloji için önemli bir ön koşuldur. Ancak, yine de bunun “tek” koşul olduğunu öne sürmek hatalı olacaktır. Bu konuda en önemli iki teori, Kuhn’un bilimsel paradigma anlayışından yola çıkan “teknolojik paradigma” fikri ve “teknolojik sistem” teorileridir. Burada söz edilen teknolojik paradigmayı evrensel bir kavram olarak algılamamak gerekir: farklı koşullarda farklı paradigmalar gelişebilir ya da aynı paradigmanın farklı şekilde gelişmesi mümkün olabilir. Buna örnek olarak, Amerikalı ve Sovyet füze tasarımcılarının, çıkış noktaları aynı olmasına rağmen çok farklı füze modelleri geliştirmiş olmaları verilebilir. Thomas P. Hughes tarafından geliştirilen teknoloji sistemi teorisi ise, teknolojilerin ayrı, bağımsız araçlar olarak değil, bir sistemin parçası olarak geliştiklerini ileri sürer. Örneğin, bir çamaşır makinesi ancak elektrik ve su bağlantısı olursa çalışabilir. Bunun da ötesinde, teknolojileri sistemlere entegre etmek, belli bir buluşlar şablonuna neden olur. Hughes, teknolojinin gelişmesi sırasındaki düzensizliklerin önemini vurgulamakta; gelişmenin bir noktasında oluşan ve düzeltilmesi gereken kritik problem serilerinin, teknoloji tarihinde önemli dönüm noktalarına sebep olduğunu ileri sürmektedir. Birçok teknolojik gelişme ve buluş, bu tür hataların/sorunların giderilmeye çalışılması sırasında ortaya çıkmaktadır. Her şeye rağmen, bu da teknolojinin sadece teknoloji tarafından şekillendirildiği anlamına gelmez. Bir teknolojik sistemin teknik olduğu kadar ekonomik, organizasyonel, siyasi ve hatta kültürel yönleri vardır.³⁴

Toplumun teknolojiyi etkilemesi ile ilgili yaklaşımların ilki ise, teknolojinin ekonomi tarafından şekillendirildiği teorisidir. Teknolojik gelişmelerin amacı temelde ekonomiktir ve teknolojik kararlar aynı zamanda ekonomik kararlardır. Buradan, ekonomik şekillendirmenin aslında toplumsal şekillendirme olduğu teorisine geçilmiştir.

³³ A.g.e., s. 8-9

³⁴ A.g.e., s. 9-11

Kar ve zarar önemlidir ama teknolojik gelişme söz konusu olduğunda asıl önemli olan gelecekteki kar ve zarardır. Ayrıca, bir toplumun organize olma şekli kar ve zararın genel örüntüsünü, dolayısıyla da teknolojik değişimin doğasını belirler. Bu nokta, özellikle işçilik maliyeti konusunda net olarak görülebilir, çünkü yeni buluşların çoğu işçilik maliyetini düşürdüğü gerekçesiyle desteklenir. Toplumun organizasyonu ile ekonomi arasındaki ilişkiye bir başka örnek olarak cinsiyetler arası ücret eşitsizliği gösterilebilir. Erkeklerin genellikle kadınlardan daha yüksek ücret alması rasgele oluşmuş bir durum değildir; tersine, derinlere işlemiş toplumsal varsayımlara ve ev işi ve çocuk bakımı sorumluluklarının eşitsiz paylaşımı da dahil, cinsiyetler arası işbölümü düşüncesine dayanır. Makinelerin varlıklarını meşrulaştırmaları, insanların yaptıkları işleri ortadan kaldırmalarıyla gerçekleşir ve ekonomik olarak karlı olmaları da, yerine geçtikleri emek gücünün maliyetine bağlıdır. Erkek ve kadın emeğinin farklı maliyetleri, onların yerine geçen makinelerin karlılık eşiklerinin farklı olmasını getirmiştir; ki bu da teknolojinin toplumsal cinsiyetle bağlantılı olarak şekillendirilmesinin bir örneğidir.³⁵

Konunun bir başka yönü de teknolojiyle devlet arasındaki ilişkidir. Devletler özellikle askeri alanda teknolojik projeleri maddi olarak destekler ve gelişimini belirlerler. Nükleer enerji ve jet uçakları önce askeri amaçlarla ortaya çıkan, sonra sivil hayatta da kullanılmaya başlanan teknolojik gelişmelere örnektir.³⁶ Bugün bütün dünyaya yayılmış bulunan İnternet, ABD'nin 1969 yılında askeri amaçlarla geliştirdiği bir projeden (ARPANET) yola çıkılarak geliştirilmiştir. Soğuk Savaş zamanında, bilgisayar ağlarının olası bir savaş durumunda saldırıya uğrayıp çökmesiyle iletişimin kesintiye uğraması tehlikesine karşı, saldırıda hedef oluşturacak merkezi bir otoriteye sahip olmayan bir bilgisayar ağı fikri ortaya çıkmıştır. Böylelikle, ağdaki bir bilgisayar zarar görse bile, bilgi akışı diğerleri arasında kesintisiz olarak devam edebilecektir. Bu fikir, bugünkü İnternet'in ve ona ait teknolojilerin doğmasını sağlamıştır.³⁷

Teknolojik gelişimle ilgili değinilecek son yaklaşım ise en iyi olan teknolojinin sonunda başarı kazanacağını savunan hayli determinist bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda

³⁵ A.g.e., s. 14-15

³⁶ A.g.e., s. 16-17

en sorunlu olan taraf ise, neyin “en iyi” olduğunun nasıl belirleneceğidir. İkinci sorunlu nokta ise şudur: Teknolojiler benimsenip kullanıldıkça daha verimli hale gelir, gelişirler. Başlangıçta diğerlerine tercih edilen bir teknoloji, sadece bu nedenle daha yüksek performans gösterir hale gelebilir. Bu da, teknoloji tarihini önemli kılar. Teknolojinin tarihi izlenen yola bağımlı (path-dependent) bir tarihtir, yani geçmişteki olayların devam eden sonuçları vardır. Buna örnek olarak, İngilizce bilgisayar klavyesindeki harflerin dizilişi (QWERTY) gösterilebilir. Bu diziliş, 1873 yılında geliştirilmiş bir daktilo klavyesindekiyle aynıdır ve ardındaki mantık, yan yana iki tuşa ard arda hızla basıldığında harflerin birbirine karışmasını önlemektir. Bunu engellemek için daktilo yazarları yavaşlatmak gerektiğini düşünen üreticiler, en çok kullanılan harfleri klavyenin her sırasına dağıtmış ve sağ elini kullanan insanları zayıf ellerini kullanmak zorunda bırakacak şekilde bu harfleri solda toplamışlardır. Bu sorun daktilolardaki gelişmelerle ortadan kalktıktan sonra da, daha verimli klavye dizilimleri piyasaya girip etkili olamamıştır.³⁸ Bilgisayar klavyesinde daha kolay kullanım sağlamamasına rağmen, bu klavyenin önceli olan daktilo klavyesinden kaynaklanan bu dizilim hala kullanılmaktadır.³⁹ Bu teoriye karşı eleştiri getiren bazı araştırmacılar da, bir teknolojinin belirgin olarak daha üstün bir rakibi olması durumunda daha az verimli olanın geçerliliğini yitirebileceğini savunmaktadırlar.⁴⁰

Teknoloji-toplum ilişkisi alanındaki çalışmalar 1980’lerin ortalarından itibaren yoğunlaşmıştır. Bu dönemde geliştirilmiş teoriler, 1990’lardan bu yana “teknolojinin toplumsal şekillenmesi” yaklaşımı ile yeni bir boyut kazanmıştır.⁴¹ Toplumsal şekillendirme kuramı; teknolojik sistemlerin gelişmesi ve kullanılmasının ardında yatan toplumsal ilişkileri ve çıkarları araştıran, teknolojik determinizme karşı çıkan, bir teknolojinin evriminin politik, ekonomik, toplumsal ve teknik bir kümenin işlevi olarak ortaya çıktığını savunan bir yaklaşımdır.⁴² Buradan hareketle geliştirilen teorilerden özellikle ikisi bu tezin konusu açısından önemlidir. Bunlardan birincisi Bijker ve Pinch

³⁷ Duygu Alparslan, “Gender and Cyberspace: A Study on the Participation of Women in Computer Mediated Communications”, yayınlanmamış master tezi, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Kadın Araştırmaları Bölümü, Haziran 1997, s.29-30

³⁸ Jared Diamond, *Tüfek, Mikrop ve Çelik: İnsan Topluluklarının Yazgıları*, Çev. Ülker İnce, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 174, 2. bs., Ankara: TÜBİTAK, 2002, s.319

³⁹ Mac Kenzie, Wajcman, a.g.e., s. 19-20

⁴⁰ A.g.e., s. 20

⁴¹ Savcı, a.g.m., s. 124

tarafından geliştirilmiş olan “teknolojinin toplumsal inşası” (social construction of technology)⁴³ teorisi. Buna göre, teknolojiyle farklı ilişkiler içinde olan farklı gruplar onunla ilgili değişik anlayışlar geliştirebilirler. Yani, teknolojik gelişmeler ilgili toplumsal gruplara hitap ettikleri, onlar tarafından kabul edildikleri ölçüde ve o yönde gerçekleşirler.⁴⁴ Teknoloji yalnızca “toplumsal aktör”ün yorumuyla anlam kazanır ve ilgili toplumsal gruplar araç-gereci anlamlandırır. Hangi teknolojilerin seçileceği bir toplumun temel özellikleri ile büyük ölçüde bağlantılıdır. Farklı durumlarda aynı teknolojinin farklı etkileri olabilir. “Teknolojiler, bilinçli ya da bilinçsiz belli toplumsal seçeneklere açık, diğerlerine kapalı olmak için gerçekleştirilirler.” Önceki teknoloji ve ekonomi teknolojinin yapılandırılmasında önemli etkenlerdir.⁴⁵ Bu yaklaşımla ilgili en önemli eleştirilerden biri; kadınlar gibi, tarihsel olarak teknolojiyle ilişkilendirilmemiş olan, ancak yine de teknolojinin şekillenmesi üzerinde etkisi olmuş toplumsal grupları sürecin dışında bırakmasıdır.⁴⁶

Bu konudaki ikinci önemli tez, Latour, Callon, Akrich, Law ve Strum gibi yazarların başını çektiği “aktör-ağ teorisi”dir (actor-network theory). Buna göre, teknoloji ve toplumu birbirini etkileyen ayrı alanlar olarak düşünmek yanlıştır, teknoloji ve toplum karşılıklı olarak birbirini “kurar”. Teknoloji-toplum ilişkisini incelerken sadece toplumsal ilişkilerin araç-gereçler (ya da daha genelinde, teknoloji) üzerindeki etkisini incelemek, teknolojinin toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini göz ardı etmek anlamına geleceği için sorunludur. Teknolojinin de içinde bulunduğu maddi kaynaklar, büyük ölçekli bir toplumsal yapı oluşturmayı mümkün kılar. Araç-gereçler, insanların birbiriyle kurduğu ilişki biçimlerinin çoğunda mevcuttur. Aktör-ağ teorisine göre hem toplum hem de teknoloji aynı “madde”den oluşmuştur: bu madde, insanlar ile insan olmayan unsurları (aktörleri) birbirine bağlayan ağlardır. Bir yönüyle bu teori, teknoloji sistemleri teorisine benzer: örneğin elektrik şebekesi gibi teknolojik bir sistem insanlarla araç-gereci birbirine bağlar. Ancak ondan ayrıldığı yön, aktör-ağ teorisinin “simetri” kavramına yaptığı vurgudur. İnsanlar ve insan olmayan unsurların oluşturduğu ağın

⁴² Savcı, a.g.m, s. 128

⁴³ “Social Construction of Technology” (SCOT) yaklaşımı, rastladığım bazı kaynaklarda “teknolojinin toplumsal yapılandırılması” biçiminde çevrilmiştir. Ben burada “yapılandırma” yerine “inşa” kelimesini kullanmayı daha uygun buldum.

⁴⁴ Mac Kenzie, Wajcman, a.g.e., s. 21

⁴⁵ Savcı, a.g.m, s. 128-129

analitik incelenmesinde simetri olması gerektiğini savunur. Maddi dünya insan iradesinin basit bir yansıması değildir.⁴⁷

Yukarıda sıralanan farklı teoriler içinde, teknolojinin toplumsal şekillendirilmesi teorileri, hem teknoloji-toplum ilişkilerin, hem de toplumsal cinsiyet-teknoloji ilişkileri için en açıklayıcı teorilerdir. Teknoloji ve toplumu birbirini karşılıklı olarak şekillendiren ve kuran yapılar olduğu yaklaşımı, aradaki ilişkinin iki boyutunu da göz önünde bulundurmaktadır. Sahip olunan teknolojilerin toplumları, özellikle de uzun vadede ciddi şekilde etkilediği bir gerçektir. Ancak bu konuda, aktör-ağ teorisinin önerdiği kadar “simetrik” bir yaklaşım geliştirilmesi doğru değildir. Teknoloji, toplumun karmaşık iç dinamikleri içinde onu şekillendiren faktörlerden yalnızca bir tanesidir. Toplumun teknolojiyi şekillendirmesi bu ilişkide daha ağırlıklıdır; bir başka deyişle toplumun teknolojinin şekillenmesi üzerindeki etkisi, teknolojinin toplumu şekillendirmesi üzerindeki etkisinden daha güçlüdür.

2.3. TOPLUMSAL CİNSİYET⁴⁸

İktidar ve teknoloji kavramlarına ve teknolojinin toplumla ilişkisine dair teorilere değindikten sonra tanımlanması gereken bir diğer ana kavram da toplumsal cinsiyet ve bununla bağlantılı olarak erkek kimliği/maskülinite'dir. Benim bu tezde yapmaya çalıştığım, teknoloji-iktidar-toplumsal cinsiyet ilişkilerinde erkek kimliğinin (maskülinite) nerede durduğunu anlamaya çalışmaktır. Ancak, bu çalışmanın temel kavramlarından masküliniteye geçmeden önce, maskülinitenin de bir parçası olduğu “toplumsal cinsiyet” kavramını tanımlamak ve açıklamak gereklidir. Erkek kimliği de diğer tüm kimlikler gibi, tek başına var olmaz, tanımlanması için bir “öteki”ne ihtiyaç duyar. Bu “öteki”, kadın kimliğidir ve bu kimliğin nasıl kurulduğunu ve neler içerdiğini anlamaya dair ciddi bir feminist literatür bulunmaktadır.

Biyolojik ve toplumsal cinsiyet, Ortaçağ ve Reformasyon döneminde, erkekler, kadınlar ve Tanrı arasında ahlaki ilişkilerle ilgili bir tartışmanın konuları olmaktan öteye gitmiyordu. Aydınlanma ile birlikte bu ahlaki anlayış biraz değişip daha dünyevi hale

⁴⁶ Mac Kenzie, Wajcman, a.g.e., s. 22

⁴⁷ A.g.e., s. 22-23

⁴⁸ “Toplumsal cinsiyet” terimi, Türkçe’de İngilizcedeki “gender” karşılığı olarak kullanılmaktadır.

gelse de temelde, yani hakim toplumsal cinsiyet düzenlemelerinin ahlaki açıdan onaylanması anlamında çerçeve aynı kalmıştır. Fransız Devrimi'nden sonra İnsan Hakları (aslında "Rights of Man", yani "Erkek Hakları") ve ardından kadın haklarına ilişkin bildiriler yayınlanmaya başlamış; kadınlara eşit politik haklar ve yurttaşlık hakkı talep eden bir hareket başlamıştır. Eşit haklara yönelik bu talepler toplumsal cinsiyete dair bir toplum teorisi oluşturulmasına yol açacak soruların sorulmasını sağlamıştır: Kadınların tabi kılınması doğal ya da adil değilse, nasıl ortaya çıkmıştır ve nasıl sürdürülmektedir? 19. yüzyıl başlarında ütopycı sosyalizm hareketine hakim olan cinsiyetçi eşitlikçiliği ön plana çıkaran bir düşünüş tarzı, Bebel ve Engels'in yazılarıyla ana akım sosyalist geleneğin bir parçası haline gelmiş, yirminci yüzyılın başlarında da sosyalist feminizm akımının doğmasına zemin hazırlamıştır. Politikadaki "kadın sorunu", 1920-1930'larda psikoloji ve sosyoloji alanlarında erkeklik ve kadınlık üzerine araştırmalar yapılmasını getirmiştir. Bu dönemden 1950'lerin sonuna kadar sosyal bilimlerde hakim olan, cinsel rol teorileri olmuştur.⁴⁹

Aslında, "toplumsal cinsiyet" kavramının bir araştırma alanı olarak ortaya çıkması feminizmin gelişimiyle bağlantılıdır. 1970'lerde feministler erkeklerin ve kadınların hayatlarını şekillendiren biyolojik ve toplumsal faktörlere işaret edene kadar, biyolojik cinsiyetten (sex) ayrı bir "toplumsal cinsiyet" (gender) kavramı üzerinde konuşulan ve araştırma yapılan bir alan değildir. Bu noktadan hareketle, patriyarka ve kadınların ezilmesinin biyolojik değil toplumsal kökenleri olduğu, dolayısıyla kaçınılmaz ya da değiştirilemez olmadıkları tartışmaları başlamıştır.⁵⁰ Toplumsal cinsiyet terimi, biyolojik cinsiyetle açıklanamayan, toplumsal sınıf, ataerkillik, siyaset ve ilgili toplumdaki üretim biçimleri ile bağlantılı yeni bir kavram olarak ortaya çıkmıştır.⁵¹ Bunlar yeni konular değildir, ancak yeniden gündeme gelmeleri ve tartışılmaları tarihsel olarak önemli bir süreci başlatmıştır. 1970'lerdeki dalganın asıl önemi, daha önce de tartışılan konuları yeniden şekillendirmesidir:

⁴⁹ R. W. Connell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*, Çev. Cem Soydemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998, s. 48-58

⁵⁰ Allan G. Johnson, *The Gender Knot: Unraveling Our Patriarchal Legacy*, Philadelphia: Temple University Press, 1997, s.55

⁵¹ Savcı, a.g.m., s. 130

“Cinsel özgürleşme hareketlerinin varlığı ve stratejik sorunları, yeni bir teorisyen kuşağının temel konularını tanımladı. Böylelikle toplumsal cinsiyet teorisi, toplumsal cinsiyeti barındıran toplumsal ilişkilerin nasıl ve ne ölçüde dönüştürülebilecekleri sorunu üzerinde yoğunlaşarak stratejik bir teori biçimine büründü, oysa bir anlamda bunu daha önce pek az başarmıştı. Ele aldığı konuların çoğu uzun süredir biliniyor olsa da, artık toplumsal cinsiyete dair toplum analizini kültür sahnesinin bütününde en korkutucu güç kılacak denli bir yoğunluk ve derinlikle sorguluyorlardı.”⁵²

Toplumsal cinsiyetin ne olduğuna dair birbirinden farklı tanımlar bulunmaktadır. Lorber’a göre toplumsal cinsiyet şöyle tanımlanmaktadır: “Bireyler için beklenti örüntüleri oluşturan, günlük yaşamın toplumsal süreçlerini düzenleyen, ekonomi, ideoloji, aile, siyaset gibi başlıca toplumsal örgütlenmelerin içine yerleşerek onları biçimlendiren bir kurum.”⁵³ Daha basit ve genel bir tanıma göre de toplumsal cinsiyet, biyolojik ayrımlara bir kültürün verdiği anlamlardır.⁵⁴ Cynthia Cockburn, toplumsal cinsiyet kavramının, görünüş, davranış, eylem, düşünce ve dili içeren kültürel süreçlerle “erkeklik” ve “kadınlık” (masculinity and femininity) şeklindeki iki ideal toplumsal kategorinin farklarını ve bunların erkek ve kadın bedenlerine işlenişini anlatmak için kullanıldığını söylemektedir. Bunun bir uzantısı olarak, toplumsal cinsiyet, büyüklük ya da önem gibi diğer farklılıkları sembolize edebilirken; renkler gibi diğer fenomenler de toplumsal cinsiyet sembolü olarak kullanılabilir.⁵⁵ Toplumsal cinsiyet, erkeklerle kadınlar arasındaki farklılıkların yanı sıra erkeklerle kadınlar, kadınlarla kadınlar ve erkeklerle erkekler arasındaki ilişkilerde, toplumsal hayattaki sembollerde ve kültürel imgelerde, bireysel ve normatif toplumsal cinsiyet kimliklerinde de görülebilir. Burada, bireysel olarak yaşanan, sergilenen toplumsal cinsiyet kimliği ile kolektif olarak benimsenmiş toplumsal cinsiyet stereotipleri ya da normları arasında bir ayrım yapmakta yarar vardır. Bob Connell’in hegemonik maskülinite teorisi buna bir örnektir: egemen olan maskülinite, iktidara sahip olan erkeklerle özdeşleştirilen bir erkeklik

⁵² Connell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar...*, s. 59-60

⁵³ Lorber’dan aktaran Oğuz Onaran, Seçil Büker, Ali Atıf Bir, *Eskişehir’de Erkek Rol ve Tutumlarına İlişkin Alan Araştırması*, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayınları No: 26, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi, 1998, s. 2

⁵⁴ Kimmell’dan aktaran Oğuz, Onaran, v.d., a.g.e., s. 3

kimliğidir ve diğer erkeklerin “erkekliklerinin” ölçüldüğü bir standarttır. Buna rağmen, tek tek erkeklerin, hatta iktidarı elinde bulunduranların bile, gerçekte yaşadığı maskülinite bu stereotipten çok farklıdır.⁵⁶

Connell, toplumsal cinsiyetin sürekli vücutlara ve vücutların ne yaptığına atıfta bulunan bir toplumsal pratik olduğunu, ancak vücuda indirgenmiş bir toplumsal pratik olmadığını söylemektedir.⁵⁷ Buna benzer bir başka tanım da, toplumsal cinsiyetin “biyolojik cinsiyeti olan bir vücuda dayatılan toplumsal bir kategori” olduğudur. Bu tanım, kadınların doğum yapan, erkeklerin ise daha güçlü bir kas yapısına sahip olan cins olmaları nedeniyle iki cinsi arasında bir toplumsal eşitsizlik olduğu gibi biyolojik açıklamaları reddedip, toplumsal cinsiyeti eşitsizliği yaratan kültürel yapıları saptamanın bir yolu olarak görür. Bu anlamda toplumsal cinsiyet, kadınların ve erkeklerin öznel kimliklerinin tamamen toplumsal olan temellerine atıfta bulunmanın bir yoludur.⁵⁸ Aslında, toplumsal cinsiyet kavramının biyolojik değil kültürel temelleri olduğu ve farklı çevrelerde çok farklı şekiller alabileceği fikri ilk kez 1935’te Margaret Mead’ın “Sex and Temperament in Three Primitive Societies” başlıklı araştırmasında dile getirilmiş, ancak bu yaklaşım 1940’ların ve 1950’lerin biyolojiye dayanan açıklamaları tarafından göz ardı edilmiştir.⁵⁹

Tüm bu tanımlarda ortak olan yan, biyolojik farklılıktan kaynaklanan kadın-erkek ayrımının toplumsal alanda farklı anlamlar kazanmasıdır. Kadın ya da erkek olmak, sadece kadın ya da erkek cinsel organlarına veya ikincil cinsiyet özelliklerine sahip olmak anlamını aşarak, toplumsal olarak kurgulanmış belli rollere, belli konumlara sahip olmak anlamına gelmeye başlar. Her toplumda biyolojik cinsiyete dayanan ama ondan farklı olarak kurulan toplumsal cinsiyet kategorileri ve rolleri vardır. Başka bir deyişle, biyolojik anlamda kadın ya da erkek olarak doğan insanlar sosyalleşme süreci içerisinde toplumsal olarak belirlenmiş cinsiyet kalıplarına uygun

⁵⁵ Cynthia Cockburn, “The Circuit of Technology: Gender, Identity and Power”, *Electronic Media and Technoculture*, Ed. John Thornton Caldwell, New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 2000, s. 204

⁵⁶ Wendy Faulkner, “Gender in and of Technology”, *Science, Technology and Society International Symposium = Uluslararası Bilim, Teknoloji ve Toplum Sempozyumu*, Ed. Hacer Ansal, Deniz Çalışır, 14-15 April/Nisan 1999, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, 1999, s. 63

⁵⁷ R.W. Connell. *Masculinities*, Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1995, s. 71-73

⁵⁸ Joan Wallach Scott, “Gender, A Useful Category of Historical Analysis”, *Feminism and History*, Ed. Joan Wallach Scott, Oxford, New York: Oxford University Press, 1996, s. 156

kimliklere göre şekillendirilirler. Bu cinsel-toplumsal kimlikler zamana, yere ve kültüre göre değişkenlik gösterebilir.

Connel, toplumsal cinsiyet teorilerinin temel çerçeveleri ile ilgili olarak, genel bir sınıflandırma yapmıştır. Toplumsal cinsiyet teorileri önce, cinsiyet eşitsizliğinin belirleyici etkenlerine ilişkin açıklamalar bakımından “dışsal” ve “içsel” teoriler olarak ikiye ayrılmaktadır. Dışsal teoriler içinde değerlendirdiği başlıca teoriler, biyolojik determinizm teorileri ve temel belirleyeni sınıf ya da üretim ilişkilerine dayandıran Marksist analizlerdir. İçsel teoriler kapsamında da “cinsel rolleri” teorileri ele alınmaktadır. Biyolojik varsayımlardan kurtulmaya olanak verdiği, toplumsallaşma sürecine dikkat çektiği ve reform politikası için ilkeler önerdiği için cinsel rol teorileri önemlidir. Ancak, rol çerçevesi, cinsiyetler arasındaki ilişkilere dair somut bir açıklama getiremez, sadece cinsiyetler ve konumları arasındaki farklılıklara ilişkin soyut bir görüş oluşturabilir. Ayrıca, aradaki iktidar ilişkilerini sorgulama açısından yetersizdir, çünkü erkek ve kadın rollerinin eşit olgular olduğuna dair örtük bir varsayımdan hareket eder. Üçüncü bir yaklaşım olarak, iktidar ve çıkar çatışmalarına daha geniş yer veren ve bu farkındalığı bir teori biçiminde dile getiren açıklamalardan söz edilebilir. Connell, bu yaklaşımı “kategorik” olarak adlandırmakta ve bu tip teorilerin temel özelliklerinin cinsel politikadaki karşıt çıkarları belirli insan kategorileriyle sıkı biçimde özdeşleştirmeleri olduğunu söylemektedir. Bu teorileri de iktidarı kabul ettikleri için olumlu bulmakta, ancak pratik politika unsurunu analizden silip, teorik dikkati soyut ve genel kategorilere verdiği için eleştirmektedir. Çözüm olarak da, kategoricilikle bir pratik teorisini birleştiren bir yaklaşım önermekte ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin, devam eden bir süreçte nasıl örgütlendikleri sorusunu ortaya atan bazı çalışmaları örnek göstermektedir.⁶⁰

2.3.1. Maskülinite

Erkekler ile ilgili çalışmaların tarihi çok eski olsa da, sosyal bilimlerde (psikoloji-psikanaliz dahi hariç) “erkeklik”, ya da maskülinite ve erkek kimliği üzerindeki çalışmalar daha geç bir tarihte, toplumsal cinsiyet tartışmaları ve

⁵⁹ Jill K. Conway, Susan C. Bourque, Joan W. Scott, “Introduction: The Concept of Gender”, *Learning About Women, Gender, Politics and Power*, 4. bs., Ann Arbor: University of Michigan Press, 1992, s. xxii

çalışmalarıyla başlamıştır. Özellikle 1970'lerdeki ikinci dalga feminizmin yol açtığı toplumsal cinsiyet tartışmaları ve araştırmaları, önce kadınlar üzerine yoğunlaşmış, kabaca 80'lerin başından itibaren ise, erkek kimliği (maskülinite) üzerine yapılan çalışmalar artmaya başlamıştır.

Maskülinite çalışmaları farklı disiplinler tarafından farklı vurgularla ve farklı şekillerde yapılmaktadır. Bunların ilki, psikoloji alanındaki çalışmalardır. Özellikle Freud ve onun psikanaliz anlayışı, erkek cinsel kimliğinin kuruluşundan söz eden ilk çalışmalardandır ve kendisinden sonraki araştırmalara olan etkileri bakımından belirleyici olmuştur. Psikolojiden sonra konuyla ilgilenen ikinci alan, çeşitli kültürlerdeki erkek kimliklerinin incelenmesine dair etnografik araştırmalarla antropoloji olmuştur. Feminist çalışmalar alanında da kadın kimliğinin yanında erkek kimliğinin kurulmasıyla ilgili araştırmalar yapılmıştır. Akademik çalışmalar dışında, kadın hareketi ve eşcinsel hareket de maskülinitenin tanımlanması, incelenmesi ve sorgulanmasıyla ilgili önemli katkıları olan politik hareketlerdir.

Toplumsal cinsiyet bölümünde de değinildiği gibi, erkeklik-kadınlık ayrımlarını biyolojik etmenlerle açıklayan kuramlar olduğu gibi, toplumsal-kültürel etmenlerle açıklayanlar ve biyolojik etmenlerle toplumsal etmenlerin etkileşiminden söz eden kuramlar da vardır. O'Leary, Unger, Wallston, Coleman ve Lindsey gibi bazı araştırmacılar, maskülinitenin büyük ölçüde toplumsal ilişkiler sonucu oluştuğunu ve bu yüzden sürekli bir değişim geçirdiğini kabul ederken, aynı zamanda biyolojik-anatomik niteliklerden oluşan ve değişmeyen bir yanının da olduğunu kabul etmişlerdir.⁶¹

R.W. Connell, 20. yüzyılda maskülinite çalışmalarının temelde üç ana alanda ilerlediğinden bahsetmekte ve bu üç ana alanı klinik bilgi; "erkek cinsel rolü" çalışmaları ve "yeni sosyal bilimler" olarak tanımlamaktadır.⁶² Erkek kimliği üzerine klinik çalışmalar Freud'la başlamış, Oedipus kompleksi teorisi, Oedipus öncesi dönemle ilgili bazı bilinçaltı çelişkiler ve bunların yetişkin hayat ve kimlik üzerine etkileri gibi düşünceler; kültürün patriyarkal organizasyonunun kuşaklar arasında maskülinitenin

⁶⁰ Connell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar...*, s. 69-97

⁶¹ Onaran, vd., *a.g.e.*, s. 5-6

⁶² Connell, *Masculinities...*, s. 7

kurulması yoluyla aktarıldığı .teorisinin tohumlarını atmıştır.⁶³ Freud'un ardından psikanaliz alanında masküliniteyle ilgili başka çalışmalar yapılmaya devam edilmiş, özellikle Jung ve Adler bu ekolün devamı olarak, sonrakileri de etkileyen teoriler geliştirmişlerdir. Burada özellikle değinilmesi gerekenler, Jung'un, erkek kimliğinin içindeki kadınsı tarafın sadece söz konusu erkeğin kendi yaşam deneyimine değil, kalıtsal olarak geçen kadın "arketipleri"ne bağlı oluşu teorisidir. Bu teori daha sonra, Robert Bly'nin "Iron John" adlı kitabıyla başını çektiği "yeni erkek hareketi" diye tanımlanan ve feminizmin dengeyi erkeklerin erkekliklerini bastırmasına varacak kadar bozduğunu, gerçek kimliklerinden uzaklaşan erkeklerin, buna geri dönmeleri, içlerindeki "erkeklik"i yeniden keşfetmeleri gerektiğini öne süren teorilere de kaynaklık etmiştir.⁶⁴

Bly'nin kitabı, 1970'lerde kadın hareketi hız kazanırken popüler olan; erkek çocuklarının sert ve rekabetçi olma yolunda nasıl sosyalleştikleri ve erkeklerin duygularını açıklamakta zorluk çektikleri gibi konular üzerine yazılmaya başlanan, genellikle kişisel deneyimlerin aktarılmasına dayanan, erkeklerin de maskülen kalıp yargılar nedeniyle acı çektiklerini savunan ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinde iktidar boyutunu göz ardı eden çalışmalara bir örnektir.⁶⁵

Jung'un arketipler teorisine karşılık, radikal psikoterapi geleneğinin en önemli ismi olan Adler, femininite-maskülinite kutuplaşmasında kutuplardan biri olan kadın kimliğinin kültürel olarak değersiz görüldüğünü ve zayıflıkla özdeşleştirildiğini vurgulamıştır. Adler'e göre, her iki cinsten de çocuklar yetişkinlere göre zayıf olduklarından feminen pozisyonu kabullenir ve masküliniteye ulaşma yetenekleri konusunda kaygılar geliştirirler. Cinsel kimliklere ve kutuplaşmalarına ait bu çocuksu değer yargıları hayatın geri kalanında da bir alt motif olarak devam edebilir. Normal şartlarda yetişkinlerde, erkeklikle kadınlık arasındaki iç çatışmada bir denge kurulur. Ama bir zayıflık varsa, maskülen tarafın abartılı şekilde vurgulanmasını motive eden bir

⁶³ Connell, *Masculinities*..., s. 9, 10

⁶⁴ Connell, *Masculinities*..., s. 11-13

⁶⁵ Scott Coltrane, "Theorizing Masculinities in Contemporary Social Science", *Theorizing Masculinities*, Research on Men and Masculinities Series, Ed. Harry Brod, Michael Kaufman, Thousand Oaks, California: Sage Publications Inc., 1994, s. 41-42

anksiyete oluşur. Bu, nevrotik olduğu kadar normal zihinsel durumda da görülen bir olgudur.⁶⁶

Adler'in ardından Wilhelm Reich, Marksizm'le psikanalizi birleştirmeye çalışmış, Marksist ekonomik analizle Freudyen cinsellik bilimini sentezleyip bir ideoloji analizine ulaşmıştır. Buna göre, sınıflı toplum ve patriyarkanın üretildiği yer “otoriter aile”dir. Hem Reich, hem de onun izinden giden Frankfurt Okulu temsilcileri (Horkheimer, Adorno, Fromm gibi), patriyarkadan bahsetseler de maskülinitenin kendisini eşitsizlik ilişkileri anlamında sorunlu görmemişler, otoriter kişiliği ayrı bir karakter -ya da maskülinite tipi- olarak ele almışlardır. Fromm, örnek olay araştırmasına dayanan bir çalışmada bu otoriter tipi patriyarkanın sürdürülmesi ile ilişkili bir tip olarak tanımlamış; eşcinsellere karşı nefret, kadınları aşağılama, yukarıdan gelen otoriteye uyma ve kendinden daha güçsüzlere karşı saldırganlık gibi özelliklerle karakterize etmiştir. Bu özellikler de, katı ebeveynler, babanın baskın olduğu aile yapısı, cinsel bastırılmışlık ve muhafazakar ahlak anlayışına dayandırılmıştır. Fromm, bunun karşısına, “demokratik” olarak tanımladığı, daha belirsiz çizilmiş, daha hoşgörülü olan, daha rahat ve şefkatli aile ilişkilerine dayandığı bir maskülinite karakteri koymuştur. Bu çalışma, aynı geniş toplumsal yapıda psikoseksüel karakter farklılıklarına ampirik veri sağlaması açısından önemlidir.⁶⁷

Öte yandan Sartre, Freud'un libido teorisine karşı çıkıp “varoluşçu psikoterapi” yöntemini önermiştir. Sartre, “ampirik psikanaliz” diye adlandırdığı Freud'cu yaklaşımı, fazla mekanik, cinsel arzu tarafından belirlenmiş tek bir olası yaşam forumunun tüm hayatları şekillendirdiğini kabul eden bir görüş olduğunu söyleyerek eleştirir. Alternatif olarak önerdiği varoluşçu psikoterapi yöntemi, bilinçaltı kavramı yerine, insanın kendisine dair bilginin düzenlendiği değişik yollara dair bir argüman geliştirir: gizemi çözmek için yaşamöyküsünde geri gidip bir insanın hayatını kuran temel bağlantıları görmek mümkündür. Simone de Beauvoir da bunu toplumsal cinsiyet kavramına uygulayarak kadın kimliğinin erkeğe göre “öteki” olarak kurulmasından söz etmiştir. Beauvoir'ın yaklaşımında toplumsal cinsiyet, durumlar ve toplumsal yapılarla sürekli

⁶⁶ Connell, *Masculinities...*, s. 16

⁶⁷ A.g.e., s. 17-18

evrilen bir bağlantı içindedir. Farklı toplumsal cinsiyet formları, sabit karakter tipleri olmaktan çok, farklı yaşam tarzlarıdır.⁶⁸

Genelde toplumsal cinsiyet çalışmaları, özelinde de maskülinite üzerine etkili olan bir başka isim de Lacan'dır. Juliet Mitchell ve Luce Irigaray gibi Lacan'dan etkilenen feministler masküliniteden çok kadın kimliği üzerinde çalışsalar da, bunun maskülinite çalışmaları üzerinde de etkileri olmuştur. Lacan'ın teorisi, Freud'un ailedeki duygusal ilişki modellerindeki sembolik süreçlere odaklanır. Babanın temsil ettiği kurallar, kültürü ve iletişim ihtimalini meydana getirir. Burada maskülinite, klasik psikanalizde olduğu gibi ampirik bir gerçek ya da Jung'un iddia ettiği gibi mutlak/sonsuz (eternal) bir arketip değildir. Daha çok, sembolik ve toplumsal ilişkilerde yer kaplayan bir ögedir. Toplumsal cinsiyete kişilerle ilgili sabit gerçekler değil de bir sembolik ilişkiler sistemi olarak bakmak politik bir duruşu da beraberinde getirmiştir: Reddetmenin sonuçları çok ciddi de olsa, her zaman bu sistemi reddetme ihtimali vardır.⁶⁹

1960'lardaki bu gelişmelerden sonra, Avrupa'da Lacancı feminizm politik ve sembolik bir maskülinite okumasını öngörürken, Kuzey Amerika'daki feminizm aile ilişkileri gibi gündelik bir konuya dönüp, erkek çocuklarının psikoseksüel gelişimiyle ilgili önemli bir değişime yol açmışlardır. Klasik psikanalizde drama masküliniteye ödipal girişe odaklanmıştı. Nancy Chodorow ve Dorothy Dinnerstein'in çalışmalarında ise drama Ödipus öncesi kadın kimliğinden kopuş üzerindedir ve odak noktası annedir. Chodorow, erkek çocukların anneye özdeşim kurmayı bırakmaya zorlandıklarını ve bunun insanlar arası sınırları vurgulayan ve ilişki ihtiyacı duygusu eksik bir karakter yapısına neden olduğunu söylemektedir. Buna göre, sadece annelerin çocuk bakımıyla ilgilenmesi, erkeklerin yetişkinlik döneminde kadınlardan farklılaşma ve kendi içlerinde kadınsı olarak gördükleri özellikleri aşağılama yönünde bir psikolojik ihtiyaç geliştirmesine neden olmaktadır. Dinnerstein ise, erkek şiddetinin kaynağı olarak "erken

⁶⁸ A.g.e., s. 18, 19

⁶⁹ A.g.e., s. 19-20

çocukluk döneminde çocuk bakımındaki kadın tekeli” ve ödipal dönem öncesi anneye duyulan korku konuları üzerinde durmaktadır.⁷⁰

Connell’ın öngördüğü ikinci maskülinite araştırması alanı, erkek cinsel rolü ile ilgili çalışmalardır. Bu teori, toplumsallaşma ile maskülinite arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan teorilerden biridir. “Sosyal rol” kavramının ortaya çıkmasından sonra, “cinsel rol” kavramı ortaya atılmıştır. Kadın ya da erkek olmanın genel bir beklentiler dizgesine göre hareket etmek anlamına geldiğini öne süren bu teoriye göre, her kültürel bağlamda biri erkek biri de kadın olmak üzere iki cinsel rol vardır. Maskülinite ve femininite ise, sosyal öğrenme ve toplumsallaşma yoluyla içselleştirilmiş cinsel roller olarak yorumlanırlar.⁷¹ Cinsel rol teorileri, başlangıçta rollerin iyi tanımlanmış, sabit olgular olduklarını ve sosyal istikrara, akıl sağlığına, gerekli toplumsal fonksiyonların yürütülmesine yararlı olduklarını ileri sürüyordu. 1970’lerde feminizm bunun politik çerçevesini sorgulamaya başladı. Rol araştırmaları sorunu tanımlama ve reform stratejileri üretmek için politik bir araç haline geldi.⁷² 1970’lerin ortalarından itibaren ise, bu dalga erkekler üzerinde de etkili olmaya başladı. Erkek cinsel rolünün de kadınlarındaki kadar baskıcı bir karakteri olduğunu ve değişmesi gerektiğini ileri süren bir “Erkek Özgürleşmesi” (Men’s Liberation) hareketi başladı. Bu çalışmaların bir kısmı feminizme olumlu yaklaşır ve iktidar kavramına da atıf yaparak kadınların ikincil konumda bulunmasıyla erkekler arası güç hiyerarşisi arasında bir bağlantı kurarken; geri kalanında kadınlara yönelik tutum daha karmaşıktı ve iktidar konusunda sessiz kalmak tercih ediliyordu.⁷³

1981’de Pleck, “The Myth of Modern Masculinity” başlıklı çalışmasında erkek cinsel rol kimliği (male sex role identity) paradigmasını, ulaşılmak istenen norm ve gerçekteki kişilik arasında varsaydığı ilişki ve cinsel rol normlarına uyumun psikolojik uyum sağlamayı getirdiği iddiaları nedeniyle eleştirmiştir. Neredeyse Foucault’cu denilebilecek bir yaklaşımla, normatif cinsel rol teorisinin kendisinin bir çeşit toplumsal cinsiyet politikası olduğunu öne sürmüştü ve bu teorisinin yerine, “rol” ile “kendilik”i (self)

⁷⁰ Connell, *Masculinities*..., s. 20; Coltrane, *a.g.e.*, s. 49

⁷¹ Connell, *Masculinities*..., s. 22

⁷² *A.g.e.*, s. 23

⁷³ *A.g.e.*, s. 24

ayıran bir cinsel rol teorisi önererek role ilişkin normların değişebileceğini, hatta değişmesi gerektiğini söylemiştir.⁷⁴

Rol teorisi genelde mantıksal olarak muğlaktır: Söz konusu rollerin tanımlandığı temel değişkendir; bu yüzden teori, sosyal hayatın analizinde büyük tutarsızlıklara neden olur. Sosyal davranışın belirlenmiş (prescribed) olan kısmını abartır; ama aynı zamanda bu belirlenmişliklerin karşılıklı olduğunu ileri sürerek sosyal eşitsizlik ve iktidar ilişkilerini küçümser/azımsar. Bu nedenle, genel bir sosyal analiz çerçevesi olarak kullanılması mümkün değildir. Cinsel rol teorisi ise, rolün oynanmasını sosyal ilişkilerle tanımlanmış bir yapıya değil, biyolojik farklılıklarla tanımlanmış bir yapıya, yani erkek ve kadın ikiliğine bağlar. Bu da, toplumsal cinsiyet olgusunu iki homojen kategoriye indirgemeye yol açar. Cinsel roller karşılıklı olarak tanımlanır ve kutuplaşma kavramın gerekli bir parçasıdır. Bu da, kadınla erkek arasındaki farklılıklar abartılırken, ırk, sınıf, cinsellik gibi yapıların görülmesini zorlaştırarak toplumsal gerçekliğin yanlış şekilde algılanması sonucunu getirir.⁷⁵ Davranışla beklenti arasındaki ayırım rol metaforunun temelidir. Ama erkek cinsel rolü literatürü bu ikisini ayrı tutmakta başarısız kalmış, birini diğerinin kanıtı olarak ele almıştır. Sonuç, cinsel politikada “direniş” kavramını anlamadaki başarısızlıktır: Cinsel rol teorisi iktidara ilişkin konuları kavramakta zorlanır. Kadınlarla erkeklerin durumundaki farklılıkları rol farklılaşmasıyla açıklamak şiddeti ve zorlamayı görmezden gelip, genel bir “kabullenme” (consent) varsayımında bulunma anlamına gelir.⁷⁶

Rol teorisinin dışında, masküiniteyle toplumsallaşma arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan diğer bir teori toplumsal öğrenme teorisidir. Buna göre, toplumsallaşma ödüller ve cezalar yoluyla gerçekleşir ve cinsel rollerle ilişkili davranışlar da böyle öğrenilir. Bu süreçte anne ve babayla özdeşleşme önemli bir faktördür ve kızların toplumsallaşması erkeklerinkine göre daha kolay olmaktadır; çünkü kız çocukları anneleriyle sürekli birlikte olduklarından bu özdeşimi kolaylıkla gerçekleştirebilirken, babalar çocuk bakımıyla fazla ilgilenmediğinden erkek çocukların önlerinde her zaman hazır bir model yoktur. Bu da, erkeklerin kendi cinsel

⁷⁴ A.g.e., s. 25-26

⁷⁵ A.g.e., s. 26

kimliklerinden bir türlü emin olamamalarına ve erkeklikle ilgili stereotiplere daha çok bağlanmalarına neden olmaktadır. Aynı zamanda erkek, ödipal dönem öncesi annesiyle kurduğu yakın bağı bastırıp erkek kimliği edinmek için kadınlığa karşı korku ve tiksinti duyguları geliştirir ve kendinde kadınsı bulduğu özellikleri bastırır.⁷⁷ Buna göre, toplumda kadın-erkek eşitliğini sağlamanın önemli bir yolu babaların da çocuk eğitimine katılmalarını sağlamaktan geçmektedir.⁷⁸ Bu teoriyi destekleyen araştırmalar olduğu gibi, yapılan bazı araştırmalarda teoriye uymayan bulgulara da rastlanmıştır. Bu görüşün geçerli olabilmesi için, ana-babaların çocukları yetiştirirken her zaman cinsel ayrımlara uygun davranacaklarını ve çocukların ana-baba etkisi dışında diğer etkilere kapalı edilgen varlıklar olduğunu varsaymak gerekmektedir. Ancak, toplumsallaşma bu modelden çok daha karmaşık bir süreçtir.⁷⁹ Buna karşılık, bir başka toplumsallaşma teorisi de bilişsel gelişim görüşüne göre; çocukların dünyayı algılayıp kavramaları bilişsel gelişim aşamalarına bağlar. Çocuklar üç yaşından itibaren erkek-kadın ayrımı yapıp kendilerini erkek ya da kadın olarak tanımlamaya başlar ve altı yaşında da bir cinsel benlik geliştirebilirler. Yani çocuklar etkin olarak çevrelerindeki kategorileri kavramaya çalışıp kendilerini bunların içine yerleştirir ve buna uygun davranışlarda bulunmaya başlarlar.⁸⁰

Connell üçüncü araştırma alanını “yeni sosyal bilim” olarak adlandırmış ve bu kategorinin içine tarih, etnografi ve sosyoloji alanında son yıllarda yapılmış bazı çalışmaları dahil etmiştir. Tarihle ilgili olarak, ikinci dalga feminizm sonrası gelişen kadın tarihi çalışmalarının ardından bir “erkek tarihi” akımının başladığından söz etmektedir. Bu tarih çalışmalarıyla maskülinite tanımlarının kurumların tarihine ve ekonomik yapıların içine işlemiş; organize toplumsal ilişkilerle iç içe geçmiş ve dünyaya yayılmış olduğunu görüyoruz. Temel fikir, tarihsel olarak masküliniteyi anlamak için bu toplumsal ilişkilerdeki değişimleri araştırmak gerektiğidir.⁸¹

Etnografik araştırmalar konusunda ise Connell şunları söylemektedir: 1930’larda Malinowski ve Margaret Mead gibi sosyal bilimciler tarafından yapılan antropolojik

⁷⁶ A.g.e, s. 27

⁷⁷ Lindsey’den aktaran Onaran, vd., a.g.e., s. 10

⁷⁸ Chodorow’dan aktaran Onaran, vd., a.g.e., s. 10

⁷⁹ Onaran, vd., a.g.e., s. 10-11

⁸⁰ Kohlberg’den aktaran Onaran, vd., a.g.e., s. 11-12

araştırmalar, maskülinite ve femininite kavramlarına verilen anlamların kültürel olarak ne kadar farklı olabileceğini göstermiştir. 1970’lerde ikinci dalga feminizmle birlikte toplumsal cinsiyet antropolojisinin yeniden popüler olmasıyla, kadın kimliğinin ardından erkek cinsel kimliğiyle ilgili çalışmalar gelmiştir. Bunların bir kısmı maskülinitenin kültürel imgesi (cultural imagery) üzerinedir. Gilmore’un “Manhood in the Making” başlıklı çalışması konuyla ilgili cinsel rol yaklaşımıyla yazılmış bir örnek sayılabilir. Connell, Gilmore’un bu çalışmasını kültürler arası genellemeler yaparak pozitivist bir maskülinite bilimi oluşturmaya çalıştığı için eleştirmektedir. Gilmore, kitabın değişik kültürlerdeki insanların erkekliği algılama ve yaşama şekilleri üzerine olduğunu söylemekte ve “erkeklik”i “belli bir toplumda yetişkin bir erkek olmanın onaylanan, kabul gören biçimi” olarak tanımlamaktadır.⁸² Kitapta, dünyanın değişik yerlerindeki “erkek” imajlarını inceleyerek aralarındaki paralellikleri, benzerlikleri görmeye çalışmıştır. Connell, buna benzer diğer etnografik çalışmalara da daha genel olarak, emperyalizm, kolonizasyon gibi süreçler hiç yaşanmamış gibi davranarak konunun tarihsel yönünü göz ardı ettikleri eleştirisini getirmektedir.⁸³

Connell, konunun sosyoloji ayağı ile ilgili olarak ise, oturmuş bir paradigma bulunmamasına rağmen bazı ortak temaların varlığından söz edilebileceğini söylemektedir: gündelik hayatta maskülinitenin kurgulanışı, ekonomik ve kurumsal yapıların önemi, masküliniteler arasındaki farklılıklar ve toplumsal cinsiyetin çelişkili ve dinamik karakteri gibi. Toplumsal cinsiyet sosyolojisinde önemli bir tema, toplumsal cinsiyetin toplumsal etkileşimin öncesinde sabit olarak var olmadığı, bu etkileşim içinde kurgulandığıdır. Cinsel rol araştırmaları gibi, bu çalışmalar da masküliniteyle ilgili toplumsal uzlaşmalarla ilgilidirler, ancak bunlara önceden beri varolan ve edilgen bir şekilde içselleştirilip uygulanan normlar olarak yaklaşmazlar. Bunun yerine; toplumsal pratiğin içindeki uzlaşmaların sağlanması ve yeniden kurulmasını incelerler. Bu, bir yandan bizi normların politikasıyla, yani maskülinitenin kurgulanmasıyla ilgili çıkarlar

⁸¹ Connell, *Masculinities...*, s. 28

⁸² David D. Gilmore, *Manhood in the Making: Cultural Concepts of Masculinity*, New Haven: Yale University Press, 1990, s. 1

⁸³ Connell, *Masculinities...*, s. 31-34

ve bunların inşasını sağlayan tekniklerle ilgilenmeye götürür; bir yandan da belli bir çeşit maskülinitenin üretilmesini dengeleyen ya da sınırlayan güçlere dikkat çeker.⁸⁴

Connell'ın "yeni sosyal bilimler" olarak tanımladığı sosyal bilimlerdeki son eğilimlere göre, maskülinite ile kast edilen, temelde erkeklerin içine gireceği bir toplumsal cinsiyet kalıbı, bir "ideal erkek kimliği"dir; ancak bununla kalmaz, daha karmaşık yönleri de içerir. Bir kere, sadece erkeklere özgü değildir, kadınlar da erkekler kadar masküliniteyi üretir, tüketir ve birer toplumsal rol olarak "oynarlar"⁸⁵ Bu yaklaşımlara birkaç örnek vermek gerekirse; Butler, toplumsal cinsiyetin bir "yapı" olmaktan çok bir "performans" olduğunu söylemektedir.⁸⁶ Anne Fausto Sterling ise, maskülinitenin video kliplerden şiire, rap şarkı sözlerinden spora, bira reklamlarından psikoterapiye kadar her şeyi kapsayan toplumsal söylem aracılığıyla kurulduğunu söyler.⁸⁷ Öte yandan Andrew Ross da maskülinitenin tamamen kültürel olduğunu belirtmekte ve patriyarkanın sürekli olarak masküliniteyi yeniden şekillendirdiğini; hatta patriyarkanın asıl gücünün kökleşmiş geleneklerden değil, maskülinitenin sınırlarını toplumsal iklime göre değiştirme kapasitesinden kaynaklandığını iddia etmektedir.⁸⁸ Carole S. Vance da, toplumsal inşa teorileriyle cinsiyet ilişkisini incelediği bir makalesinde toplumsal inşayı savunanların tarihler ve kültürler aşırı cinsellik/cinsiyet tanımlarını reddettiğini söylemektedir. Buna göre, evrensel, genel geçer bir cinsiyet tanımı yoktur. Kültürlere ve tarihi dönemlere göre cinsiyetin ve cinselliğin kazandıkları anlamlar değişiklik göstermektedir.⁸⁹

Maskülinite ile ilgili teorileri araştıran bir diğer yazar da Scott Coltrane'dir. Coltrane, maskülinite hakkında yapılan araştırmaları yaklaşımlarına göre iki kategoriye ayırmaktadır: Biri, yukarıda da bahsettiğimiz, erkek cinsel rolü ve sosyalleşmesi

⁸⁴ A.g.e., s. 35

⁸⁵ Eve Kosofsky Sedgwick, "Gosh, Boy George, You Must Be Awfully Secure in Your Masculinity!", *Constructing Masculinity*, Ed. Maurice Berger, Brian Wallis, Simon Watson, New York: Routledge, 1995, s. 12-13 (Burada kullanılan "oynamak" kelimesi, İngilizcedeki "perform" kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır.)

⁸⁶ Maurice Berger, Brian Wallis ve Simon Watson, "Introduction", *Constructing Masculinity*, Ed. Maurice Berger, Brian Wallis, Simon Watson, New York: Routledge, 1995, s. 3

⁸⁷ Anne Fausto-Sterling, "How to Build A Man", *Constructing Masculinity*, Ed. Maurice Berger, Brian Wallis, Simon Watson, New York: Routledge, 1995, s. 127

⁸⁸ Andrew Ross, "The Great White Dude", *Constructing Masculinity*, Ed. Maurice Berger, Brian Wallis, Simon Watson, New York: Routledge, 1995, s. 172

⁸⁹ Carole S Vance, "Social Construction Theory and Sexuality", *Constructing Masculinity*, Ed. Maurice Berger, Brian Wallis, Simon Watson, New York: Routledge, 1995, s. 47

üzerinde yoğunlaşan ve erkekleri de var olan toplumsal cinsiyet ilişkilerinin bir kurbanı gibi gören çalışmalar ve diğeri de, akademik feminist bir çerçeve içinde konuyu ele alan ve konunun iktidar boyutunu daha çok vurgulayan çalışmalar. Coltrane, Connell'ı ve onun "hegemonik maskülinite" tezini de bu ikinci yaklaşım içinde değerlendirmektedir.⁹⁰

Maskülinite kavramını anlamamıza yardımcı olan bir alan da toplumsal cinsiyet konusundaki politik mücadelelerdir. Akademik ya da klinik bilgiden farklı olarak bu tür bir politik bilgi, kavramın ne olduğunu açıklamak ya da anlamak yerine ne yapılabileceğiyle daha çok ilgili, daha "aktif" bir çeşit bilgidir. Masküliniteye dair politik bilgi birkaç farklı bağlamda gelişmiştir. Bunlardan birincisi cinsiyetçilik karşıtı "erkek özgürleşmesi" (Men's Liberation) hareketi ve onun ardıllarıdır. Aynı zamanda, muhafazakar partiler ve köktenci kiliseler içinde de "geleneksel" aileyi koruma çabası çerçevesinde gelişen bir tür maskülinite söylemi bulunmaktadır. Ancak, özgünlük ve entelektüel güç olarak en önemli analizler iki muhalif hareket tarafından yapılmıştır: Eşcinsel Hareket ve Kadın Hareketi. (Gay Liberation and Women's Liberation)⁹¹ Bu iki hareketin de en azından gelişmiş kapitalist ülkelerde masküliniteye ortak bir yaklaşımı vardır. Bu yaklaşım, maskülinitenin temelde iktidarla bağlantılı ve egemenlik için organize olduğunu, ve iktidar ilişkileri nedeniyle değişmeye direnç gösterdiğini savunmaktadır.⁹²

Toplumsal cinsiyetin kurumsal boyutlarını kabul ettikten sonra akla gelen soru, toplumsal cinsiyet politikalarında asıl sorunun maskülinitenin kendisi mi, yoksa daha çok eşitsizlik ilişkilerini yaratan ve masküliniteyi eleştirilerin odağı haline getiren kurumsal düzenlemeler mi olduğu sorusudur. Burada değişmez bir bilgi nesnesi var mıdır? Üzerinde genellemeler yapabileceğimiz tüm toplumlarda aynı olan tek bir maskülinite yoktur. Maskülinite ve femininite içsel olarak ilişkisel (relational) kavramlardır; yani birbirlerine göre, birbirleriyle ilişki içinde anlam kazanırlar. Bilgi nesnesi olarak maskülinite her zaman ilişki-içindeki-maskülinite'dir (masculinity-in-relation). Daha farklı ifade edecek olursak, bilim için tutarlı bir bilgi nesnesi oluşturan

⁹⁰ Coltrane, a.g.e., s. 2

⁹¹ Connell, Masculinities..., s. 39-40

şey “toplumsal cinsiyet ilişkileri”dir. Masküliniteye dair bilgi, toplumsal cinsiyet ilişkilerini bilme projesi içinde ortaya çıkar. Bu nesne(ler) hakkında sistematik bilgi sahibi olabiliriz, ama bu bilgi pozitivist bilim modelini izlemez. Tarihsel ve siyasal gerçekliğe ait çalışmalar, gerçekleşenler kadar gerçekleşmemiş olasılıkları da gün ışığına çıkaracak şekilde yapılmalıdır.⁹³

Burada karşılaştığımız bir başka soru da, maskülinitenin tanımının nasıl yapılacağıdır. Maskülinite üzerine yapılmış araştırmalar ve yaklaşımlar tanımın “ne” olduğundan bahsediyordu. Peki bu tanımlı yaparken neye dayanacağız? “Maskülen” olarak tanımlanan nedir?

Bu konuda Connell, masküliniteyi karakterize etmek için kullanılan dört farklı stratejiden söz etmektedir: özcü; pozitivist; normatif ve semiyotik yaklaşımlar. Özcü tanımlar “erkeksi” olanın özünü tanımlayan bir özellik alıp erkeklerin hayatlarını ve deneyimlerini buna göre değerlendirmektedir. Buradaki sorun, söz konusu “öz”ün seçiminin oldukça keyfi olarak belirlenmesidir. Farklı özcü yaklaşımlar, farklı özellikleri seçerler ve neden bir başkasının değil de o “öz”ün tercih edildiği sorusu cevapsız kalır.⁹⁴

Pozitivist sosyal bilimlerde önemli olan gerçekleri bulmaktır, masküliniteye ilişkin tanımsa “erkeklerin aslında ne olduğu” şeklindedir ve bu tanım psikolojideki maskülinite-femininite ölçeğinin temelidir. Burada da sorunların ilki, tanımın tarafsız bir dayanak noktasının olmamasıdır. “Erkek” ve “kadın” kategorilerine dair bir ölçek yapabilmek için insanın kafasında bunları neye göre tanımlayacağına ilişkin bir fikir olmalıdır ve bu “tanımlar” da yine toplumsal cinsiyetle ilgili bazı varsayımlara dayanır. İkinci olarak, erkeklerin ve kadınların ne yaptıklarını listelemek, insanları hali hazırda “erkek” ve “kadın” olarak iki kategoriye ayırmak anlamına gelmektedir ve bu da genel geçer toplumsal cinsiyet tipolojisini kullanarak yapılan bir uygulamadır. Bu durumda, pozitivist prosedür, incelemesi gereken değerlere dayanmaktadır. Son olarak da, masküliniteyi “erkeklerin ampirik olarak ne oldukları”na indirgemek, “erkeksi” kadınlar, “kadınsı” erkekler şeklindeki kullanımları ya da kimin sergilediğine

⁹² A.g.e., s. 42

⁹³ A.g.e., s. 43-44

⁹⁴ A.g.e., s. 69

bakılmaksınızın “kadınsı” veya “erkeksi” olarak adlandırılan bazı davranış ve tutumları inceleme dışı bırakmamıza neden olmaktadır. Eğer sadece bir blok olarak erkekler ve blok olarak kadınlar arasındaki farklılıklardan bahsediyor olsaydık, “feminen” ve “maskülen” (ya da kadınsı ve erkeksi) terimlerine ihtiyacımız olmazdı. Bu terimler, kategorik cinsiyet farklılıklarının ötesinde, toplumsal cinsiyet alanında erkeklerin ve kadınların kendi aralarında gösterdikleri farklılıklara işaret etmektedir.⁹⁵

Normatif tanımlar bu farklılıkları tanıır ve bunlar için bir standart önerirler: maskülinite erkeklerin “ne olması gerektiği”dir. Bu tanım daha çok cinsel rol teoristleri tarafından, erkeklerin davranışlarındaki bir sosyal norm olarak kullanılır. Bu tanımın sorunlu tarafı, hemen hemen hiç kimsenin uyamadığı bir normun ne kadar “normatif” olduğudur. Ayrıca, rol ve kimliğin örtüştüğüne dair bir varsayım içerir ki, bu da özcülüğe kaymayı getirebilir.⁹⁶

Semiyotik yaklaşımlar ise, kişilik düzeyini bir yana bırakıp, masküliniteyi erkeksi ve kadınsı olanın birbirinin karşıtı olarak tanımlandığı bir sembolik farklılıklar sistemi üzerinde tanımlarlar. Maskülinite, buna göre, “kadınsı olmayan”dır. Bu tanım daha çok feminist ve post-yapısalcı kültürel toplumsal cinsiyet analizlerinde ve Lacan’cı psikanalizde kullanılır. Özcülüğün keyfiliği ile pozitivist ve normatif tanımların çelişkilerinden arınmış bir tanımdır; bununla birlikte kapsam olarak sınırlıdır. Bu tanımın kapsamının sınırlı olmadığını düşünmek, ancak bazı post modern teoristlerin yaptığı gibi toplumsal analizde üzerinde konuşulabilecek tek şeyin söylem olduğu kabul edilirse mümkündür.⁹⁷

Bu tanımda genelleştirilebilecek olan en önemli unsur, bağlantı prensibidir. Bir sembolün ancak birbirine bağlı bir semboller sistemi içinde anlaşılabilceği düşüncesi diğer alanlara da uygulanabilir. Hiçbir maskülinite bir toplumsal ilişkiler sistemi dışında var olamaz. Connell, masküliniteyi bir nesne olarak tanımlamak yerine kadınların ve erkeklerin toplumsal cinsiyet tarafından biçimlenmiş hayatlarındaki süreçler ve ilişkilere odaklanmamız gerektiğini söylemektedir. Yazar, masküliniteyi, “simültane olarak hem toplumsal ilişkiler sisteminde bir yer, hem de erkekler ve kadınların toplumsal cinsiyet

⁹⁵ A.g.e., s. 69

⁹⁶ A.g.e., s. 70

içindeki yerle ilgili pratikleri ve bu pratiklerin bedensel deneyim, kişilik ve kültür üzerindeki etkileri” olarak tanımlamaktadır.⁹⁸

Bu çalışmada maskülinite ile teknoloji arasındaki bağlantı, hem semiyotik, hem de materyal/somut anlamdaki örnekleriyle ele alınmaktadır. Somut anlamda, teknolojinin dizaynı, teknoloji ile ilgili sektörlerde çalışanlar ve teknolojinin kullanıcılarına dair istatistikler gibi veriler; semiyotik olarak/ söylem düzeyinde ise yüksek teknoloji ürünlerinin reklamlarında veya bilgisayar oyunlarındaki erkeksi imajlar ve sanal ortamdaki iletişimin karakteri gibi konulardaki örnekler kullanılmıştır. Masküliniteye dair yaklaşımlar konusunda ise, toplumsal ilişkiler sistemine yaptığı vurgu nedeniyle büyük ölçüde Connell’in tanımları kullanılmaktadır. Ancak, bu çalışmada asıl vurgulanan nokta, bu ilişkiler sistemi içinde iktidar kavramının rolü ve teknoloji ile erkek kimliğinin bu kavram çerçevesinde incelenmesidir.

⁹⁷ A.g.e., s. 70

⁹⁸ A.g.e., s. 71

3. TOPLUMSAL CİNSİYET VE İKTİDAR

Toplumsal cinsiyet ve iktidar arasındaki ilişkide, “iktidar” kavramı ile kast edilen, daha önce de belirtildiği gibi iktidarın Foucault tarafından yapılan tanımına yakındır: yani dışarıdan bir gözetim, denetleme ya da zorlamaya gerek duyulmayan, öz-disiplin ya da öz-denetim tarafından uygulanan ve tüm toplumsal pratikleri şekillendiren bir iktidar kavramı. Feminist yazarlar bu iktidar tanımına farklı tepkiler göstermişlerdir. Bu tepkilerdeki ana kaygı, patriyarkaya ait iktidar biçimlerini tanımlamak ve iktidar kavramını kadınların hayatında özgürleştirici bir etki yaratacak şekilde yeniden düşünmek ve gözden geçirmek ihtiyacıdır.⁹⁹ Robin Morgan, ataerkil iktidarın, iktidarın tekelleştirilmesini ve tekelleştirmenin başarılı olabilmesi için de iktidarın değişmeyen, tek bir nesne olarak yeniden tanımlanması gerektiğini söylemektedir. Değişken ve çoklu iktidarlara, denetlenebilir olmadıkları için ataerkil amaca uygun değildirler. İktidarın (ya da iktidarlara) birçok kanalla dağıtılan ve kullanılan çoklu yapısını anlamak politik bir eylemdir.¹⁰⁰

Erkeklerle kadınlar arasındaki eşitsizliğin temelleri konusunda çeşitli açıklamalar vardır. Bunlardan en popüler olanı ve ataerkil kültür tarafından da en çok ileri sürüleni; cinsler arası eşitsizliğin biyolojik bir farklılığın yansıması olduğudur: Erkekler fiziksel olarak “güçlü”, kadınlarsa “zayıf” olan cinstir ve toplumsal ilişkiler, kurumlar da bu gerçeğe göre düzenlenmiştir. Bu açıklama, eşitsizliği değişmez bazı farklılıklara bağlayarak aslında değişebilir olan toplumsal yapıyı meşrulaştırmaktadır. Ancak bu yaklaşım kendi içinde bile tutarlı değildir: Fiziksel gücü kas kütlelerinin ötesinde, hayatta kalma ihtimali ve dayanıklılık gibi açılardan tanımlarsak; kadınların birçok açıdan erkeklere göre daha “güçlü” olduğunu görürüz. İstatistiksel olarak, her 100 kız bebeğe karşı 105-106 erkek bebek doğmakta; ancak doğum sonrası ilk yılda erkek bebeklerin ölüm oranının kız bebeklere göre daha yüksek olması nedeniyle sayı eşitlenmektedir. Yaşam şartları aynı olduğunda, hayatın geri kalan yılları boyunca kadınlara oranla daha çok erkek ölmekte ve toplam nüfustaki erkek/kadın oranı 105-106

⁹⁹ H. Lorraine Radtke, J. Stam Henderikus, “Introduction”, *Power/Gender: Social Relations in Theory and Practice*, Ed. H. Lorraine Radtke, J. Stam Henderikus, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 1994, s. 4-5

¹⁰⁰ Morgan’dan aktaran Radtke ve Henderikus, a.g.e., s. 5

kadına karşı 100 erkek olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında erkekler, biyolojik olarak daha hassas, bir anlamda daha zayıftırlar.¹⁰¹

Erkeklerin kadınlar üzerindeki sistemli hakimiyetinin ve üstünlük iddiasının asıl temeli biyolojik farklar değil, temeldeki bazı biyolojik farklılıklara dayanarak toplumun ürettiği kurgulardır. Toplumsal cinsiyet, toplumsal bir kavramdır, bir toplumun iki cinse dair sahip olduğu yargıları, cinsler arasındaki ilişkilerin yapısını bireyler üzerinde uyguladığı, onlara yansıttığı bir alandır. Bütün bu ilişkiler, yargılar ve yapının içinde, iktidar ilişkileri toplumsal cinsiyetin önemli bir bölümünü oluşturur.

Toplumsal cinsiyete dayalı iktidar ilişkilerinde, bir cins olarak erkeklerin yine bir cins olarak kadınlar üzerindeki sistemli hakimiyet ve baskısını anlatmak için “patriyarka” ya da “ataerkillik” kavramı kullanılır. Fatmagül Berktaş, ataerki toplum düzeninin Eski Mezopotamya’da kent devletlerinin kurulmasıyla birlikte görülen bir olgu olduğunu, ancak bazı araştırmacılara göre yorede bundan önceki zamanlara dayanan bir erkek egemen kültür olduğunu söylemektedir.¹⁰² Marilyn French ise, bunu çocukların soyunun anne yerine babaya göre belirlenmeye başladığı patrilineal (babasoylu) döneme bağlar: bu değişimin ardından erkeklerin çocuklar ve kadınlar üzerinde hak iddia etmeye başladıkları ataerki sistem gelmiştir. Bu durum, doğal olanın karşısındadır, çünkü bir çocuğun annesinin kim olduğu her zaman bellidir ve anneye çocuk arasında biyolojik bir bağ vardır; buna karşılık, babalık daha çok sosyal bir bağdır. Doğal olana karşı olduğundan, erkek egemenliği baskıya dayanmaktadır.¹⁰³

Allan G. Johnson, toplumsal cinsiyetin bir insanın en önemli, tanımlayıcı özelliği olmasının ataerki sistemin bir gerekliliği olduğunu söylemektedir.¹⁰⁴ Kadın ve erkek birbirinden tamamen farklı tanımlanıp, insana ait özelliklere toplumsal cinsiyet yüklendikçe, bir insanın aynı zamanda hem tam bir “insan”, hem de “kadın” ya da “erkek” olması imkansız hale gelmektedir, çünkü bir cinsiyete mal edilen özellikler diğesinde bulunmayacaktır. Fakat ataerki bir yapı böyle bir ayrıma ihtiyaç duyar; çünkü

¹⁰¹ Marilyn French, “Power/Sex”, *Power/Gender: Social Relations in Theory and Practice*, Ed. H. Lorraine Radtke, J. Stam Henderikus, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 1994, s. 15

¹⁰² Fatmagül Berktaş, *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın: Hristiyanlık’ta ve İslamiyet’te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*, Metis Kadın Araştırmaları Dizisi-8, İstanbul: Metis Yayınları, 1996, s. 80

¹⁰³ French, *Power/Sex...*, s. 23-24

¹⁰⁴ Johnson, a.g.e., s. 58

iki cinsi özde aynı kabul edip toplumsal cinsiyeti ayrıntıya dair farklılıklarda tanımladığımız sürece, erkeklerin kadınlar üzerindeki hakimiyetini sağlayacak bir temelden yoksun kalırız.¹⁰⁵

Johnson, ataerkil söylemde, cinsiyet ayrımı olmaksızın, örneğin kahramanlık gibi insanlığa ve yetişkinliğe ait olan bazı özelliklerin erkek toplumsal cinsiyet kimliğiyle özdeşleştirildiğini ve kadının “öteki” olarak tanımlanıp kontrol edilmesinin meşrulaştırıldığını belirtmektedir.¹⁰⁶ Bu özdeşleştirme ise, kısaca iki cinse ait toplumsal cinsiyet kimlikleri olarak tanımlayabileceğimiz maskülinite ve femininite yoluyla gerçekleşir ve cinsler arası iktidar ilişkileri bu iki kavrama yüklenen anlamlarla kurulur. Örneğin, kadınların “edilgen” olarak tanımlanması ataerkil sistemin devamı için gerekli olan ideolojik bir iddiadır. Erkeklik ve kadınlığa dair bu iddiaların devam edebilmesi, erkeklik ve kadınlık beklentilerine uyan durumlar fark edilirken, bununla çelişen durumların ve davranışların yok sayılması sayesinde olur. İnsanların gerçekteki davranışları ve hayatları bununla çelişse de, kültürel olarak değerli kabul edilen her şey erkeklikle, ve masküliniteyle; değersiz kabul edilen her şey de kadınlık ve femininiteyle özdeşleştirilir.¹⁰⁷

Femininite ve maskülinite, rol teorisi tarafından “toplumsal cinsiyet rolleri” olarak tanımlanmaktadır. Ancak Johnson buna karşı çıkarak, “rol” kavramının bir insanın kurduğu ilişkilerde bulunduğu konumla tanımlandığını ve her insanın farklı ilişkilerde farklı rolleri olduğunu söylemektedir. Örneğin bir erkek aynı anda hem oğul, hem erkek kardeş, hem koca, hem baba ve hem de büyükbaba rollerine sahip olabilir ve bunların hepsinde farklı şekillerde, farklı normlara göre hareket eder. Johnson, toplumsal cinsiyet kavramının, içinde bulunduğumuz rollerdeki beklenti ve algılarımızı önemli ölçüde etkilediğini, ama dolaylı olarak güçlü bir etkisi olsa da belli bir rolle birebir bağlantılı olmadığını söylemektedir. Femininite ve maskülinite, ataerkil sistemin devamı için gereken ana unsurlardır; ataerkilliğe karşı potansiyel tehditleri denetlemeye,

¹⁰⁵ A.g.e., s. 58-59

¹⁰⁶ A.g.e., s. 59-60

¹⁰⁷ A.g.e., s. 61-64

erkekler arası rekabeti düzenlemeye ve baskının günlük hayatın normal bir parçası gibi görülmesini sağlamaya yardım ederler.¹⁰⁸

Ataerkil kültürün unsurları olarak maskülinite ve femininite, erkekleri ve kadınları aralarındaki hakimiyet ilişkilerini meşrulaştıracak ve kanıksatacak şekilde betimler. Bu aslında, tüm baskıcı sistemlerin ortak bir özelliğidir. Örneğin sömürgecilik döneminde Avrupalılar kendilerini “geri kalmış” ve “ilkel” sömürge halklarının karşısında gelişmiş ve uygar olarak gördükleri için, “üstün” Avrupalıların “öteki” olarak tanımladıkları bu insanları kontrol edip sömürmesini doğal kabul ediyorlardı. Ataerkil ideolojide de, benzer şekilde kadınlar nesneleştirilmekte ve “öteki” konumuna yerleştirilmektedir. Erkeklerse, sömürge ülkelerinin halklarının Avrupa kültürüne göre değerlendirilmeleri gibi, “öteki”lerin ölçüldüğü standart değer haline gelmektedir. Yine sömürgecilikte olduğu gibi, bu sürecin bir bölümü, ikincil konumda olan grupların doğayla; hakim unsurların ise medeniyet, bilim ve diğer kurumsal kontrol mekanizmalarıyla özdeşleştirilmesidir. Bu durum, ataerkil sistemde erkeklerin hakimiyetini meşrulaştırmak ve kadınları uygarlığın gelişimi için marjinal konuma itmek için kullanılır.¹⁰⁹ Aynı şekilde Deniz Kandiyoti de, sömürge ülkelerinde Avrupa güçlerinin yukarıda bahsedilen argümanları karşısında marjinal konuma itilen “yerel” maskülinitenin, Ortadoğu’nun erkek reformistlerini yarattığını iddia etmektedir.¹¹⁰ Hakimiyeti ve baskıyı normalleştirmenin bir başka yolu da, erkekler ve kadınları uyum içinde birbirini tamamlayan eşit taraflar olarak betimleyerek, ortada baskıcı bir sistem yokmuş gibi davranmaktır. Böylece ataerkil kontrol ve hakimiyet, hayatta birbirini tamamlayan farklı rolleri olan ve birbirine ihtiyaç duyan erkek ve kadın imajları arasında görünmez olur.¹¹¹

Toplumsal cinsiyet kavramı üzerinde inşa edilmiş bütün eşitsizlik ilişkilerinin ve baskının kabul edilmesini mümkün kılan, insanların toplumsal olarak kabul edilebilir bir toplumsal cinsiyet kimliğine duydukları ihtiyaçtır. Ataerkil toplumlarda toplumsal

¹⁰⁸ A.g.e., s. 68

¹⁰⁹ A.g.e., s. 72-73

¹¹⁰ Deniz Kandiyoti, “The Paradoxes of Masculinity: Some Thoughts on Segregated Societies”, *Dislocating Masculinity: Comparative Ethnographies*, Ed. Andrea Cornwall, Nancy Lindisfarne, Londra, New York: Routledge, 1994, s. 199

¹¹¹ Johnson, a.g.e., s. 72-73

cinsiyet kimliğine verilen önem, “erkek” ya da “kadın” olmaya yüklenen toplumsal anlamların, insanların kendi varlıklarına, kimliklerine ait düşüncelerinin önemli bir kısmını oluşturmalarına neden olur. Böyle bir ortamda, yeterince “erkek” ya da “kadın” olunmadığı iddiası, bir çeşit kontrol ve yönlendirme yolu olarak işe yarayabilir; çünkü bu hem insanların kim olduklarına, varlıklarına yönelik bir tehdittir, hem de onlara kendilerini dışlanmış hissettirecektir. Toplumsal cinsiyet kimliklerine yapılan saldırıların etkili olmasının bir diğer nedeni de, maskülinite ve femininite kategorilerinin, tıpkı “deli” ve “normal /aklı başında” kategorileri gibi, çok gevşek ve belirsiz olarak tanımlanmış, çelişkili kategoriler oluşudur.¹¹²

Toplumsal cinsiyet kimliğine saldırılması, kadınlardan çok erkekler üzerinde etkili olan bir denetim yoludur. Erkekler, egemen toplumsal cinsiyet grubunun üyeleri olduklarından, yeterince “erkek” olmadıkları şeklindeki bir iddiayla kendi toplumsal cinsiyet gruplarından dışlanmakla daha çok şey kaybedebilirler. Bu yüzden, kadınlar kadınlıklarını kanıtlamak için harcadıkları çabanın çok daha fazlasını birçok erkek erkekliklerini kanıtlamak için harcarlar. Aynı zamanda bu, genç yaştaki ya da işçi sınıfına mensup erkekler gibi, diğer açılardan toplumsal konumları zayıf olan erkeklerin erkekliklerini kanıtlama konusunda neden diğerlerine göre daha hassas olduklarını da açıklar.¹¹³

Femininite ve maskülinitenin ataerkil düzeni korumak için kullanılan güçlü silahlar oluşu, kurulan modeli ve onun değerlerini tehdit edecek biçimde yaşayan ya da davranan insanlara karşı genellikle sert bir tavır alınmasını getirir. Bu durum özellikle, erkek egemenliğini cinsellikle açıklayan ataerkil modele aykırı davranan eşcinseller için geçerlidir: Kadınların baskı altında tutulmasının önemli bir yolu, heteroseksüel ilişkilerde kadının, erkeğin denetimine tabi ve onun için cinsel olarak erişilebilir oluşudur. Eşcinsel erkekler, kadınlara bu şablona göre yaklaşmayarak, lezbiyen kadınlar ise erkekler yerine kadınları cinsel partner olarak seçerek bu kalıba karşı gelirler. Yaşam tarzlarıyla, temel ataerkil varsayımlara ve düzenlemelere tehdit oluştururlar; bu yüzden de, kendilerini ve ayrıcalıklı konumlarını güvende hissetmek için erkek dayanışmasına

¹¹² A.g.e., s. 68

¹¹³ A.g.e., s. 69

ve kadınların boyun eğmesine ihtiyaç duyan erkeklerde korku, öfke ve ihanete uğramışlık duyguları uyandırırılar.¹¹⁴

Eşcinsellerin baskıya ve bazı durumlarda saldırılara uğraması, ataerkilliğin kendini koruma çabasının bir çeşididir. Bu çaba, kişi olarak eşcinsellere saldırı veya aşağılama gibi doğrudan yollarla gerçekleşebildiği gibi, onların hayat tarzına ataerkil kalıpların uygulanmaya çalışılması gibi dolaylı yöntemlerle de gerçekleşebilir. Johnson, buna lezbiyen çiftlerden bahsederken ataerkil heteroseksüalite kalıplarına uygun bir söylem kullanılmasını örnek göstermektedir: Partnerlerden birine egemen erkek (butch), diğerine de ikincil konumdaki kadın (femme) rolü biçilir. Böylece lezbiyen çiftler, cinsel olarak “sapkın” da kabul edilseler; toplumsal anlamda ataerkil heteroseksüelliğin en önemli unsuru olan, bir partnerin diğeri üzerinde hakimiyet kurması ve hakim tarafın erkeklikle ve masküliniteyle özdeşleştirilmesi normuna uyacak şekilde tanımlanırlar.¹¹⁵

Bu konuda başka bir örnek de, antik Yunan’da cinsel ilişkide “pasif” konumda olmadıkça bir erkeğin, erkek sevgililerinin olmasının kabul edilebilir olmasıdır. Aslında bu, günümüzde Türk toplumu da dahil olmak üzere pek çok diğet toplumda geçerliliği süren bir yargıdır: Bir erkek pasif konumu kabul etmediği sürece erkeklerle cinsel birlikteliği olsa da eşcinsel olarak adlandırılmaz ve kendini eşcinsel olarak tanımlamaz. Bu aynı zamanda, maskülinitenin cinsel olarak “aktif” olmakla, kontrol ve hakimiyete sahip olmakla ilişkilendirilmesinin bir örneğidir.¹¹⁶

Eşcinsellikle ilgili bir başka uygulama da, bu terimin özellikle heteroseksüel erkekler için hakaret anlamında kullanılmasıdır. Eşcinsel olduğu imaları yapılan, ya da böyle lakaplarla çağrılan erkeklerin çoğu heteroseksüeldir, ama zaten burada asıl sorun cinsel yönelimleri değildir. Genellikle kendisine bu şekilde saldırılan kişi, kontrol ve hakimiyet oyununu oynayarak erkek dayanışmasını desteklemekte gönülsüz davranan biridir ve bu durum özellikle spor ve kadınlar konularıyla ilgili olarak ortaya çıkar. Spor konusunda yeterince aktif olmayan, özellikle de futbol, rugby gibi “erkek oyunu” gözüyle görülen sert takım sporlarında yeterince başarılı ve saldırgan olmayan ya da kadınları aşağılayan şakalara katılmayan, kadınlar üzerinde hakimiyet kurmada gönülsüz

¹¹⁴ A.g.e., s. 69-70

¹¹⁵ A.g.e., s. 70

davranan erkekler, yeterince “erkek” olmadıkları suçlamasıyla karşılaşır ve dışlanırlar. Çoğunlukla hedef rasgele seçilmiştir ve diğer erkeklerin karşısında ataerkil maskülinitelerini ölçebilmeleri gibi bir işlevi vardır. Aynı zamanda bu durum, diğerlerinin “içeride” oluşlarını pekiştiren bir “dışarıdaki” figürü yaratır, yani grup içindeki aidiyet duygusunu güçlendirir.¹¹⁷

3.1. MASKÜLİNİTE VE İKTİDAR

Maskülinite üzerine çalışan sosyal bilimcilerin çoğu, feministlerin erkekler ve maskülinite ile ilgili teorilerin “iktidar” kavramını merkeze alması gerektiğine dair iddiasına katılmaktadır.¹¹⁸ Ataerkil kültürün kadınlar ve erkekler arasında nasıl bir eşitsizlik ve hakimiyet ilişkisi kurduğuna ve bunu femininite ve maskülinite kavramları yoluyla gerçekleştirdiğine değinmiştik. Ataerkil maskülinite, “hakimiyet” kavramı ve ilişkileri içerisinde inşa edilir ve bu hakimiyeti sürdürmeye ya da yeniden üretmeye katkıda bulunur.¹¹⁹ Buradaki sistemin bir başka yönü de, sadece erkeklerin kadınlar üzerinde hakimiyet kurmasından daha karmaşık bir iktidar ilişkileri ağı yaratmasıdır. Eşitsizliğin toplumsal cinsiyet kimlikleri üzerinde temellendirildiği bu sistemde, erkeklerle erkekler ve kadınlarla kadınlar arasında da toplumsal konumlarına göre hiyerarşik ilişkiler vardır. Örneğin, çoğu toplumda yetişkin yaşta da olsalar erkek çocuklardan babalarına ve ağabeylerine saygı göstermeleri beklenir. Türkiye’de kadınlar arası iktidar ilişkilerinin en belirgin olanı, “gelin-kaynana” ilişkileridir. Kadınların erkek çocuk sahibi olma isteklerinin bir yanı da, erkek çocuğu bir güvence olarak görmenin yanı sıra, kendilerine itaat etmesini bekledikleri bir “gelin”in olası varlığıdır. Burada, tüm bu ilişkilerin sadece tabi olan tarafın hakim tarafa boyun eğdiği, mutlak iktidar ilişkileri olmadığını vurgulamak gerekir. Babalar, ağabeyler ve kaynanalar kendi otoritelerini kabul ettirmeye çalışırken, kardeşler, oğullar ve gelinler de bu otoriteye karşı çıkar, ya da çıkamadıkları durumlarda dolaylı yollarla üzerlerindeki baskıyı ve hakimiyeti zayıflatmaya çalışırlar.

¹¹⁶ A.g.e., s. 70

¹¹⁷ A.g.e., s. 70-71

¹¹⁸ Nigel Edley, Margaret Wetherell, “Masculinity, Power and Identity”, *Understanding Masculinities: Social Relations and Cultural Arenas*, Ed. Mairtin Mac an Ghaill, 2. bs., Buckingham, Philadelphia: Open University Press, 1997, s. 97

¹¹⁹ A.g.e., s. 98

Maskülinite kavramı, basitçe “erkek toplumsal cinsiyet kimliği” şeklinde tanımlansa da, bununla tam olarak ne kastedildiği karmaşıktır. Maskülinite tanımı hemen hemen her zaman eksik ve değişkendir. Bunun bir nedeni de, aynı toplum için bile, tanımlanabilecek tek, belli, tam, sabit bir maskülinite olmayışıdır. İktidarla ilişkisinde ise maskülinite; kadınlar, diğer erkekler, erkeğin kendi vücudu, makineler ve teknoloji üzerindeki iktidar gibi farklı iktidar çeşitleri ile ilişkili olarak var olur.¹²⁰ Segal, toplumca desteklenen maskülinite modellerine yakından baktığımızda, maskülinitenin değişkenliğini daha rahat gözlemleyebileceğimizi söylemektedir: Maskülinite, erkeğin iktidarının sürekli doğrulanmasına ve itaatsiz “öteki”lerden farklılığının (ve üstünlüğünün) anlaşılmasına bağlıdır.¹²¹

Edley ve Wetherell, erkeklerin kadınlar üzerindeki hakimiyetinin, “anlam”ı belirleyen taraf olmalarından kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Kadın olmanın ne anlama geldiği, erkek olmanın ne anlama geldiği, nelerin kadın işi, nelerin erkek işi olduğu erkekler tarafından belirlenmiştir. Toplumun bu kavramlar hakkında düşünüş şeklini kontrol etme başarısı erkeklerin iktidarının temeli olmuştur. Kadınlar da bu sürece müdahale etmeye, karşı çıkmaya ya da dahil olmaya çalışsalar da; erkeklerin kilise, okullar ve medya gibi, anlamın üretildiği ve yayıldığı kurumlar üzerindeki hakimiyeti sebebiyle, kabul edilen genellikle onların gerçeklik versiyonları olmuştur.¹²²

Erkeklerin hakimiyetinin devam etmesi ve korunması bilinçli bir erkek hareketiyle gerçekleşmez; çok daha karmaşık, dolaylı ve ince bir biçimde sürer. Bunun sebeplerinden biri, ataerkil kültürün kendisini diğer alternatifler arasında herhangi bir sistem gibi değil, dünyayı algılamının normal, doğal ve tek yolu olarak göstermesidir. Böylece, erkekler sürdürdükleri hayatla ilgili garip ya da yanlış bir yan görmezler; içinde bulundukları durum ve kadınlarla ilişkileri sadece hayatın bir gerçeğidir.¹²³ Bunun yanında, egemen kültür hiçbir zaman mutlak anlamda hakim değildir. Sürekli olarak diğer, ikincil konumdaki kültürlere karşı savunulması gerekmektedir.¹²⁴

¹²⁰ Lynne Segal, *Slow Motion* (updated and revised): *Changing Masculinities, Changing Men*, 4. bs., Londra: Virago Press, 1997, s. 123

¹²¹ A.g.e., s. 123

¹²² Edley, Wetherell, a.g.e., s. 108

¹²³ A.g.e., s. 108

¹²⁴ A.g.e., s. 109

Bu noktada, Connell'in ve diğer bazı teorisyenlerin öne sürdüğü, toplumun birden fazla maskülinite ve femininite tanımına sahip olduğu iddiası önem kazanmaktadır. Örneğin eşcinsel erkek kültürü içinde, ataerkil kültürün desteklediği heteroseksüel ve kadınlar üzerinde egemenlik kuran masküliniteden farklı maskülinite versiyonları vardır. Ancak bunlar hiçbir zaman "egemen" maskülinite tanımı olamamışlardır.¹²⁵ Buradan hareketle, bir toplumun sahip olduğu farklı maskülinite ve femininite kavramlarından, ya da başka bir deyişle "şablonlarından" hangisinin daha baskın olacağını, özellikle o toplumdaki cinsiyetler ve sınıflar arası iktidar ilişkilerinin belirlediğini söylemek mümkündür. Ataerkil bir toplumda, "iktidar" kavramı erkek kimliğinin bir parçası haline gelir; ancak bu iktidarın ne şekilde ve kimler üzerinde kullanılacağı çeşitli masküliniteler arasındaki, ve dolayısıyla maskülinitenin farklı versiyonlarını yaratan farklı sınıflara ve toplumsal statülere sahip erkek grupları arasındaki ilişkilere bağlıdır.

3.2. HEGEMONİK MASKÜLİNİTE

Birbirinden farklı masküliniteler olduğunu gösteren çalışmalar bizi "hegemonik maskülinite" kavramına götürür. Connell'a göre, masküliniteler arasındaki farklılıkları görmek yeterli değildir, aynı zamanda bu farklı masküliniteler arasındaki ittifak, egemenlik ve boyun eğme ilişkilerini de tanımak gerekir. Maskülinite içinde de toplumsal cinsiyet politikaları vardır. Hegemonya, mutlak kontrol anlamına gelmez; otomatik değildir ve kesintiye uğrayabilir, hatta kendi kendini kesintiye uğratabilir. Masküliniteyi kurgulayan ilişkiler diyalektiktir: sosyalleşme modelinin tek taraflı nedenselliğine denk düşmezler.¹²⁶ Bu durumda, farklı masküliniteleri tanımlarken bunları sabit kategoriler olarak alamayız. Psikanalitik karakter tipleri teorisi burada yanıltıcı olabilir. Toplumsal cinsiyetin kuruluşundaki ilişkilerin dinamizmini fark etmek önemlidir. Bir kaç istisna dışında, yeni maskülinite sosyolojisi deterministik modeller önermez. Farklı maskülinite "projelerini"; bunların ortaya çıkışındaki koşulları ve ürettikleri koşulları araştırır. Bu çeşit bir bilgi pozitivist bir maskülinite bilimini

¹²⁵ Johnson, a.g.e., s. 65

¹²⁶ Connell, Masculinities..., s. 37

desteklemez, ancak toplumsal pratiğe ışık tutar ve bu açıdan da toplumsal hareketlerden kaynaklanan maskülinite bilgisiyle ortak noktaları çoktur.¹²⁷

Andrew Tolson, farklı maskülinitelerin oluşmasında sınıf kavramının etkisinden söz etmekte ve maskülinite kültüründeki çeşitliliğin temelini aile değil, iş yaşamı olduğunu ileri sürmektedir.¹²⁸ Orta sınıfta masküliniteyle özdeşleştirilen değerler rekabet, hırs, toplumsal sorumluluk ve duygularını belli etmemedir. Buna karşılık, işçi sınıfında maskülinite, fiziksel güç, dayanıklılık ve erkekler arası dayanışma ile özdeşleştirilir. İşçi sınıfının “maço” dayanışma kültürü, diğer erkeklerin hakimiyeti altında olmanın bir telafisi olmasının yanı sıra; sendikalarda olduğu gibi toplu direniş ihtimalini ve kendine saygı duymayı getirir. Yaptığı işle gurur duymak, ancak o işi yapamayacak olanları, yani kadınları ve “yumuşak” erkekleri dışlamakla mümkündür. Orta sınıfın çalışma kültürüyle bağlantılı olan bürokratik maskülinite ise, görev duygusu ve kendini disipline edebilmeyi vurgular.¹²⁹

Deniz Kandiyoti, Ortadoğu’nun Müslüman kültürlerindeki masküliniteyi incelediği makalesinde, kadının özgürleşmesinden yana olan ve kadın hakları için uğraş veren erkek reformcuların ataerkil bir sistem içindeki yerini sorgulamaktadır. Kandiyoti, reformcu erkeklerin çoğunlukla egemen erkeklik pozisyonundan değil, bütün iktidarı elinde tutan baba figürü karşısındaki genç erkek çocuğun bakış açısından konuştuklarını söylemektedir: Görülen bir bakıma, daha güçlü bir masküliniteye tabi kılınmış maskülinitelerin yine tabi konumdaki kadınlarla ittifakıdır.¹³⁰

Connell’in hegemonik maskülinite teorisi, tabi konumdaki masküliniteleri ve bu gruplardaki erkeklerin dışlanmayı nasıl yaşadıklarını incelemek için yararlıdır. Batı’da bu dışlanmanın incelenmesi daha çok, cinsel yönelim nedeniyle dışlanan eşcinseller, ya da sınıfsal konumları ya da renkleri nedeniyle dışlanan işçi sınıfından erkekler ve siyahlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Bir dönem başka ülkelerin sömürgesi olmuş üçüncü dünya ülkelerinde ise, merkezi işgal eden sömürgeleştirilmenin psikolojik etkileridir.¹³¹ Johnson’ın da değindiği gibi, sömürgecilik kültürünün söylemi toplumsal cinsiyet için

¹²⁷ Connell, *Masculinities...*, s. 38-39

¹²⁸ Tolson’dan aktaran Segal, a.g.e., s. 94

¹²⁹ Tolson’dan aktaran Segal, a.g.e., s. 95

¹³⁰ Kandiyoti, a.g.e., s. 198

kullanılan dil ve mantıkla benzeşmektedir. Nandy, buna örnek olarak, Hindistan'ın İngiliz sömürgesi olduğu dönemde batı sömürgeciliğinin cinsel ve politik hakimiyet arasında bağlantı kurmasını göstermektedir: Politik ve sosyoekonomik hakimiyetin, erkekler ve maskülinitenin kadınlar ve femininite üzerindeki hakimiyetini sembolize ettiğine dair kültürel bir konsensüs yaratılmıştır. Hatta bunun üzerine, bazı milliyetçiler Hint maskülinitesini saldırgan tarafla özdeşleştirecek telafi edici söylemler üretmek zorunda kalmışlardır.¹³²

Sömürgeleştirilme deneyiminin yanı sıra, Müslüman toplumlarda maskülinitenin (ya da maskülinitelerin) oluşması Batı toplumlarından farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Cinsiyetler arası ayrımın mekansal boyuta taşındığı ve erkek çocuğun belli bir yaşa kadar annesi ve kız kardeşleri başta olmak üzere bir “kadınlar dünyası”nda yaşarken; yetişkinliğe geçmiş kabul edildiği yaştan itibaren bir “erkekler dünyası”na geçiş yaptığı bu toplumlarda, toplumsal cinsiyet kimliğinin oluşmasında bu geçiş deneyimi belirleyici olmaktadır. Kandiyoti, Müslüman toplumlardaki erkek yazarların kişisel anlatılardan yararlandığı bu bölümde, çoğu yazarın bahsettiği hamam deneyimini örnek vermiş, bunu erkek çocuğun kadınların dünyasından erkeklerin dünyasına geçişinin bir metaforu olarak kullanmıştır.¹³³ Kadınların dünyası erkekliğin bazı yönlerini destekler ve güçlendirirken, yetişkin erkekler dünyasında erkek çocuk kendini baskın erkeklikler karşısında tehdit altında hisseder.¹³⁴

Kandiyoti bundan sonra, erkeklerin kendi aralarındaki rekabet, düşmanlık ve dayanışma ilişkilerini ele almaktadır. Türkiye’de erkeklerin mensup oldukları sınıfla maskülen saldırganlığın sergileniş biçimi arasında bir ilişki vardır: üst sınıflarda daha kontrollü ve daha çok sözel bir şiddet-saldırganlık söz konusuyken, diğer gruplarda fiziksel şiddet kullanımı daha yaygındır. Bu şiddetin bir bölümü, başlangıçtaki (ya da bir dönemki) pasif konumlarını, diğerlerini bu konuma zorlayarak değiştirmeye çalışan erkeklerle bağlantılandırılabilir. Böylece, daha önceki deneyimler hafifletilir. Bu yer değiştirme ve başkalarını eskiden kendisinin bulunduğu güçsüz konuma itme durumu,

¹³¹ A.g.e., s. 199

¹³² Nandy'den aktaran Kandiyoti, a.g.e., s. 199

¹³³ Kandiyoti, a.g.e., s. 202-204

¹³⁴ A.g.e., s. 207

özellikle askerlik gibi hiyerarşik ve erkeklere özgü kurumlarda görülür.¹³⁵ Kandiyoti, bu tip kurumlardaki erkekler arası iktidar ilişkileriyle erkek eşcinselliğinin bir arada incelenebileceği bir örnek olarak, Reşad Ekrem Koçu'nun İstanbul tulumbacıları ile ilgili çalışmasından bahsetmektedir. Tulumbacılara yeni katılan genç erkekler, daha yaşlı, egemen konumdaki erkekler tarafından cinsel arzu nesnesi olarak görülür ve üzerlerine yazılan şiirlerde hem feminen (gür kirpikler, düzgün yanaklar, vs.) hem de maskülen (güç-kuvvet, cesaret, vs.) özelliklerle nitelendirilirler. Bu şiirlerde aşkın nesnesi olduğu için karşı tarafa istediğini yaptıracak güce sahip gösterilseler de, gerçekte bu genç erkekler yaşamak için iktidara sahip erkeklerden birine bağımlı ve çeşitli tacizlere karşı savunmasız durumdadırlar.¹³⁶

Görüldüğü gibi, hegemonik ve tabi maskülinite kavramları çeşitli kültürlerde farklı erkek gruplarıyla özdeşleştirilse de; hemen hemen her toplumda birbiriyle hiyerarşik ilişkiler içinde bulunan birden fazla maskülinite bulunmaktadır. Bu hiyerarşik pozisyonlar sabit değildir, erkeklerin farklı ilişkilerindeki konumlarına göre değişebilir. Buna karşın, genel olarak kadınların tüm bu “masküliniteler” karşısındaki konumu ikincildir. Tabii ki, farklı iktidar ilişkileri çerçevesinde tek tek erkek ve kadınların konumu bununla çelişebilir: örneğin orta ya da üst-orta sınıfa mensup bir kadın, işçi sınıfından bir erkekle işçi-işveren ilişkisi çerçevesinde, kadının hakim konumda olduğu bir ilişki kurabilir. Ya da kadın bir öğretmen erkek öğrencisine karşı hakim durumda olabilir. Ancak bu durum, aynı ya da benzer konumdaki erkekler ve kadınlar arasındaki (örneğin işçi sınıfından bir kadınla yine işçi sınıfından bir erkek arasındaki) ilişkilerde genellikle erkeğin egemen konumda olması gerçeğini değiştirmez. Yine de, bu durumun sabit, tüm zamanlar, koşullar ve ilişkiler için mutlak ve değişmez olduğu iddia edilemez: her zaman için tabi konumda olanın da kendi direnme yolları vardır ve iktidar çok yönlü bir ilişkidir.

¹³⁵ A.g.e., s. 207

4. TEKNOLOJİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Bilim ve teknolojinin gelişimi ve toplumsal cinsiyet kavramıyla ilişkilendirilmesi, her safhada çeşitli iktidar ilişkileriyle iç içe yürür. Bilimsel bilgi ve bu bilginin uygulama alanı olarak teknoloji, özellikle endüstrileşme sonrası bir iktidar alanı olmuştur. Teknolojinin sağladığı avantaj, teknolojiye sahip olanlar tarafından mevcut iktidarlarını pekiştirmek ya da yeni iktidar alanları açmak için kullanılmıştır. Bilime ve teknolojiye hakim olma, bilgiye sahip olup onu kullanma ve teknolojiyi şekillendirme, ağırlıklı olarak erkeklerin tekelinde olmuştur. Erkeklerle bilim ve teknoloji arasındaki bu ilişki, masküliniteyle teknoloji arasında da bir özdeşlik kurulmasına neden olur. Bu durum, teknolojiyi ve toplumsal cinsiyeti de içeren karmaşık iktidar ilişkilerinin bir parçasıdır. Bu bölümde, öncelikle bilim ve teknoloji olguları ile iktidar kavramı arasındaki ilişkiye değinilecektir. Bu konudaki çeşitli teorilerin incelenmesinin ardından, konunun toplumsal cinsiyet boyu üzerinde durulacak ve teknoloji ile toplumsal cinsiyet kavramları arasındaki ilişki önce genel olarak, daha sonra da maskülinite bağlamında ele alınacaktır.

4.1. BİLİM, TEKNOLOJİ VE İKTİDAR

Bilim ve teknolojinin tarafsız ve nesnel olduğu sıklıkla tekrarlanan bir iddiadır; ancak gerçekliği tartışmalıdır. Hem bilim, hem de teknoloji; tarih boyunca iktidar aracı olarak kullanılmıştır. Burada iktidara sahip olanlar ve iktidarın uygulanma şekli ve bilimin ya da teknolojinin iktidar aracı oluş biçimleri değişebilir: Örneğin iktidarı elinde tutan taraf devlet, egemen sınıf ya da patriyarka olabilir. İktidarı uygulamanın yolu zor kullanma, şiddete başvurma ya da ikna etme olabilir. Bilim ve teknoloji, iktidara sahip olanların çıkarına olacak bir tezi meşrulaştırmak, verimliliği arttırmak iddiasıyla, ya da o teknolojiye sahip olmayan bir topluluğu boyun eğmeye zorlamak, hatta ortadan kaldırmak için kullanılabilir. Bilim, teknoloji ve iktidar ilişkisi ile ilgili farklı açıklamaları gözden geçirmek, konuyu daha derinlemesine anlamayı sağlayacaktır.

Jared Diamond'ın farklı insan topluluklarının tarih içinde neden ve nasıl farklı teknolojiler geliştirdiklerini inceleyen "Tüfek, Mikrop ve Çelik" kitabı, bir anlamda

¹³⁶ A.g.e., s. 210-212

teknoloji ile iktidar ilişkisini de ele almaktadır. Diamond, bu ilişkiyi farklı teknolojilerin karşılaşması ve bazı toplulukların teknolojiyi kullanarak diğerlerine üstünlük sağlaması boyutuyla incelemekte ve tarihten örnekler vermektedir. Kitapta bu konuyla ilgili en çarpıcı kısım, İspanyol sömürgecilerle İnka imparatoru Atahualpa'nın 16 Kasım 1532'de Peru'nun bir dağ kasabası olan Cajamarca'da karşılaşmasını anlatan "Cajamarca Çatışması" bölümüdür.¹³⁷

Cajamarca'daki bu karşılaşmada, İspanyol kumandanı Pizarro 106 piyade ve 62 atlı askerle, 80.000 kişilik İnka ordusuna rağmen Atahualpa'yı esir almıştır. Diamond, bunun gerçekleşmesini İspanyolların sahip oldukları çelik kılıç ve diğer kesici silahlar ile çelik zırhlara, tüfeklere ve atlara bağlamaktadır. Atahualpa'nın ordusu ise silah olarak taş, bronz ya da tahta sopalar, topuzlar, balta ve sapanlara sahipti. İspanyollar, askeri teknoloji üstünlüğünün yanı sıra, İnkaların sahip olmadığı başka teknolojilerden de yararlanmışlardır: Her şeyden önce, Pizarro'nun Güney Amerika'ya kadar gidebilmesini sağlayan denizcilik ve gemi yapma teknolojisi Avrupa'da vardı. Gemilerin yanı sıra, İspanyolları Peru'ya ulaştıran bir başka teknoloji de, bilgileri söze göre daha ayrıntılı, yaygın ve sağlıklı biçimde aktarmayı sağlayan yazı teknolojisiydi. İnkalar o dönemde yazıyı bilmiyordu; oysa Güney Amerika'ya daha önce gitmiş olan kaşiflerin ve denizcilerin yazdıkları hem Avrupa'daki insanları bu kıtaya yolculuk etmeye teşvik ediyor, hem de yapılacak deniz yolculuğu ve gidilecek yerlerle ilgili bilgi veriyordu.¹³⁸ Bütün bu teknolojiler, (tüfek, çelik zırh ve silahlar, atın evcilleştirilmesi ve yazının kullanılması) İspanyollar tarafından aynı teknolojiye sahip olmayan İnkalar üzerinde şiddet kullanarak siyasi iktidar sağlamak ve başta altın olmak üzere İnkaların sahip oldukları kaynakları ele geçirmek için araç olarak kullanılmıştır. Cajamarca'da yaşanan, aslında tarihte pek çok kez, pek çok yerde görülen bir duruma küçük bir örnektir. Aynı şey hemen hemen bütün sömürgecilik tarihinde tekrarlanmıştır.

Teknolojinin ve bilimin iktidarla ilişkisi her zaman bu örnekte görüldüğü kadar açıkça şiddet içeren şekilde ve görünür olmayabilir. Özellikle endüstri sonrası toplumlarda bilimin teknolojiyle ve iktidarla ilişkisi daha karmaşık ve daha örtük

¹³⁷ Diamond, a.g.e., , s. 80

¹³⁸ A.g.e., s. 80-86

biçimlerde gelişmiştir. Bu konuda, Weber'in rasyonalizasyon teorisinden Frankfurt Okulu'na ve Foucault'nun bilgi-iktidar kuramına kadar çeşitli teoriler vardır. Bu teoriler, büyük ölçüde pozitivizmin ve endüstrileşmenin yorumlanması yönünde olduğundan, bunlara geçmeden önce kısaca pozitivizme değinmek gereklidir.

Pozitivizm terimi, ilk olarak August Comte tarafından kullanılmıştır ve “yalnızca gözlemlenebilir olgulara, onlar arasındaki ilişkilere ve olguların gözlemlenmesi yoluyla keşfedilen yasalara dayanan” bir bilim anlayışını öngörür.¹³⁹ Yasaların bulunması olabileceklerin öngörülmesi için, öngörebilmek de olayları denetlemek, kontrol etmek için gereklidir. Bu durum, ister doğa bilimleri, ister toplum bilimleri alanında olsun, gözlem nesnesi üzerinde iktidar uygulama anlamına gelir. Bu düşünce şekli, insanı merkeze alan ve metafiziği reddeden Aydınlanma düşüncesi ile bağlantılıdır. Modern toplumda bilim, sadece araçsal bir rol oynamaz; aynı zamanda endüstri toplumunun kendini meşrulaştırdığı temeldir.¹⁴⁰ Fransız Devrimi'nden sonra toplumun yeniden inşası için metafiziğin yerine geçecek bir temele ihtiyaç duyulmuş ve bilim, öznel arası bağlayıcı değeri, kamusal bir uygulama oluşu ve akıl yoluyla ikna ediciliği nedeniyle toplumsal konsensüsün yeni temeli olarak görülmüştür.¹⁴¹

Weber, Batı toplumunun evrimini bir “rasyonalizasyon süreci” olarak görür ve bu süreci; “geleneksel pratiklerin, hedeflere daha etkili ve başarılı biçimde ulaşmak için tasarlanan prosedürler lehine terk edilmesi ya da reformdan geçirilmesi” şeklinde açıklar.¹⁴² Geline sonu, toplumun “araçsal” rasyonalizasyonudur: kurumlar belli amaçların gerçekleştirilmesi için eskisinden daha etkili araçlar haline getirilirler. Roma Hukuku ile Roma İmparatorluğu'nun hukuki ve idari sisteminin rasyonelleştirilmesi; Ortaçağ'ın sonunda Avrupa'da devletin kiliseden ayrılarak, devlet iktidarının din ve gelenekten bağımsızlaşıp dünyevileşmesi ve bunun da devamı olarak geleneksel yönetim sanatlarının sistematik şekilde örgütlenmiş bürokrasiyle yer değiştirmesi;

¹³⁹ West, a.g.e., s. 87

¹⁴⁰ Franco Ferrarotti, “Endüstri Devrimi ve Bilim, Teknoloji ve İktidarın Yeni Nitelikleri *Bilim ve İktidar*, Ed. Federico Mayor, Augusto Forti, Çev. Mehmet Küçük, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 48, 9. bs., Ankara: TÜBİTAK, 2000, s. 53

¹⁴¹ A.g.e., s. 54

¹⁴² Weber'dan aktaran West, a.g.e., s. 20

üretimi organize etmenin rasyonelleştirilmiş bir yolu olarak kapitalizmin doğuşu ve yayılması, bu rasyonelleştirme sürecinin örnekleridir.¹⁴³

Teknolojinin ve bilimin “araç” olduğu görüşünde olan bir başka yazar da Marks’tır. Ancak, Weber ve Marks’ın konuya yaklaşımlarında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Weber’e göre, teknolojinin de bir parçası olduğu rasyonalitenin araçsallığı, kapitalizm içinde en yüksek seviyesine ulaşsa da, bu araçsallık sadece kapitalist sisteme özgü değil evrenseldir. Marks için ise, teknolojinin araçsal karakteri, endüstriyel kapitalizm nedeniyle toplumsal ilişkilerin genel anlamda araçsallaştırılmasından bağımsız değildir.¹⁴⁴ Endüstriyel kapitalizmle teknoloji arasındaki ilişki konusunda Kapital’in birinci cildinde Marks şöyle der:

“Teknoloji insanın doğayla başetme tarzını, hayatını sürdürmesi için gerekli üretim sürecini açığa vurur ve böylelikle aynı zamanda insanın toplumsal ilişkilerinin oluşum tarzını ve bu ilişkilerden kaynaklanan zihinsel kavrayışları ortaya koyar.”¹⁴⁵

Marks’a göre teknoloji, gerçek bir sistem olan “fabrika sistemi”dir; yani bir kurallar ve yönetmelikler kompleksidir ve bu da teknolojinin, özünde hem bir pratik, hem de bir iktidar yapısı olduğu anlamına gelir.¹⁴⁶

Marks’ın klasik ekonomi politiğe yönelik eleştirisi, Frankfurt Okulu tarafından daha genel bir pozitivizm eleştirisi için örnek alınır. Bilgi, bilim ve teknoloji konusu da Frankfurt Okulu’nun pozitivizm eleştirisi içinde değindiği önemli noktalardan biridir. Aydınlanmanın insan aklına verdiği önem, bilimin önemini artırmıştır. Daha önce, insan ait ya da dünyevi olan kusurlu ve eksik kabul edilirken; ilahi ve mükemmel bir gücün varlığı ve dolayısıyla toplumsal ögelere üstünlüğü de kabul edilmekteydi. Aydınlanmadan sonra doğa ile zihinsel alan birbirinden ayrılmış ve zihinsel olanın doğa üzerinde tahakkümü sağlanmıştır. Ayrıca, bir insan ürünü olarak bilimin tarihi ve

¹⁴³ A.g.e., s. 20-21

¹⁴⁴ Mark A. Shields, “Reinventing Technology in Social Theory”, *Current Perspectives in Social Theory*, C: XVII, 1997, s. 191

¹⁴⁵ Ferrarotti, a.g.e., s. 47

¹⁴⁶ A.g.e., s. 49

toplumu oluşturableceği fikri de kabul edilmiştir.¹⁴⁷ Marcuse, bunu: “İnsanın dünyadaki konumu, emek ve eğlenme tarzı artık bir dışsal otoriteye değil, fakat kendi özgür rasyonel etkinliğine bağımlıydı.” şeklinde ifade etmektedir.¹⁴⁸ Aydınlanma düşüncesi, iktidar ve bilgi arasında dolaysız bir ilişki kurar ve yukarıda da bahsedildiği gibi, “Öngörmek için bilmek, hükmetmek için öngörmek” gerektiğini savunur.

Öngörme ve hükmetme düşüncesi sadece doğa için geçerli değildir. Toplumsal olgular da bu projenin bir parçasıdır.¹⁴⁹ Toplumda var olan düzen, pozitivist bir yaklaşımla ebedi bir düzen olarak görülür. Bilimsel akıl, insanlığın kendisine ait bilgisini de içerecek şekilde yayılır ve başlangıçta sadece nesneler dünyasına uygulanan araçsal mantık insanlar arasındaki ilişkilere de genişletilir. Yani insanlar “şeyler” statüsüne indirgenir ve insan ilişkileri yoksullaşır. Kapitalizm ve araçsal rasyonalizm, insanları başlangıçta kendilerine hizmet için tasarlanmış olan teknik bir aygıtın mahkumu haline getirir.¹⁵⁰ Frankfurt Okulu’nun son temsilcisi kabul edilen Habermas bunu: “Aydınlanmanın değişmez alamet-i farikası, nesneleştirilmiş bir dış doğayla bastırılmış bir iç doğa üzerindeki hakimiyettir.” sözleriyle dile getirmektedir.¹⁵¹

Habermas, “İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim” makalesinde, Weber’in rasyonelleştirme kavramını ele almaktadır. Weber’in “rasyonelleştirme” ile rasyonel karar verme ölçütlerine tabi toplumsal alanların yaygınlaşmasını kastettiğini söyler ve rasyonelleştirme ile bilim ve teknik gelişmelerin arasında bağlantı kurar:

“Toplumun artan ‘rasyonelleştirilmesi’ bilimsel ve teknik ilerlemenin kurumsallaşmasıyla bağıntılıdır. Tekniğin ve bilimin, toplumun kurumsal alanlarına sızdıkları ve böylelikle kurumların kendilerini dönüştürdükleri ölçüde, eski meşrulaştırmalar tasfiye edilirler.”¹⁵²

¹⁴⁷ Ahmet Çiğdem, *Akıl ve Toplumun Özgürleşimi: Jürgen Habermas Üzerine Bir Çalışma*, Çev: Yasin Aktay, Vadi Yayınları Toplum Dizisi 4, Ankara: Vadi Yayınları, 1992, s. 18

¹⁴⁸ Marcuse’dan aktaran Çiğdem, a.g.e., s. 18-19

¹⁴⁹ Çiğdem, a.g.e., s. 19

¹⁵⁰ West, a.g.e., s. 92

¹⁵¹ Habermas’dan aktaran West, a.g.e., s. 93

¹⁵² Jürgen Habermas, “İdeoloji” Olarak Teknik ve Bilim, Çev. Mustafa Tüzel, Cogito 8, 2. bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993, s. 33

Daha sonra, Habermas, Marcuse'un Weber ile ilgili yorumuna değinmekte ve Marcuse'un, Weber'in 'rasyonelleştirme' diye adlandırdığı sürecin altında, rasyonellik adına, belirli bir zikredilmemiş politik iktidar biçiminin yattığına inandığını söylemektedir. Ayrıca, rasyonellik, doğaya ve topluma hükmetmeyi içeren bir eylem tipini gerektirir ve rasyonel eylem, yapısı gereği denetim kurmayı amaçlar. Marcuse'un Max Weber eleştirisi şu sonuca varır:

“Belki de teknik akıl kavramı bizzat ideolojidir. Tekniğin salt kullanımı değil, bizzat kendisi de (doğa ve insan üzerinde) iktidardır, yöntemli, bilimsel, hesaplanmış ve hesaplayan iktidar. İktidarın belli amaçları ve ilgileri (Interesse) tekniğe ancak ‘sonradan’ ve dışardan empoze edilmiş değillerdir –onlar bizzat teknik aygıtın yapısına dahildirler; teknik her defasında tarihsel-toplumsal bir tasarımdır; ve onda bir toplumun ve ona hükmeden ilgilerin insanlara ve şeylere yaklaşımı yansıtılmıştır. İktidarın böyle bir amacı ‘maddi’dir ve bu bakımdan bizzat teknik aklın biçimine aittir”¹⁵³

Marcuse. doğaya gittikçe daha etkin bir hükmetmenin yolunu açan bilimsel yöntemin, “daha sonra doğaya hükmetme aracılığıyla insanların insanlar üzerindeki gittikçe daha etkin iktidarı için saf kavram ve aletleri de sunduğunu” söylemektedir.¹⁵⁴

“Bugün iktidar kendini salt teknoloji aracılığıyla değil, tersine teknoloji olarak ölümsüzleştirmekte ve genişletmektedir, ve bu da bütün kültür alanlarını içine alan, geniş politik erki, büyük meşrulaştırmayı sağlamaktadır.”¹⁵⁵

Teknoloji, insanlar üzerinde iktidar kurulmasını rasyonelleştirmektedir. Bu da, insanların özgür olamamasını getirmektedir, ancak bu özgür olamama durumu zorlamayla değil, “yaşamın rahatlıklarını artıran ve çalışma verimliliğini yükselten teknik aygıtın boyunduruğu altına girme” yoluyla gerçekleşmektedir.¹⁵⁶ Gramsci'nin hegemonya kavramıyla anlatmaya çalıştığı da, bu tür bir iktidardır.

¹⁵³ Marcuse'dan aktaran Habermas, a.g.e., s. 34

¹⁵⁴ Marcuse'dan aktaran Habermas, a.g.e., s. 35

¹⁵⁵ Marcuse'dan aktaran Habermas, a.g.e., s. 35

¹⁵⁶ Marcuse'dan aktaran Habermas, a.g.e., s. 35

Habermas'ın pozitivism ve Aydınlanma ile ilgili en büyük eleştirisi, yaşamla bilimin bağının kopması yönünde olmuştur. Habermas bunu “bilgi ilgisi” kavramıyla açıklar: bununla kast edilen, bilginin kendisi ile, bu bilginin pratikteki amacı arasındaki ilişkidir. Eleştirel bir bilim teorisinin görevi ise, bilgiyi yönlendiren ilgilerin özgün bağıntısını göstermektir. Habermas burada yeni bir kategorik çerçeve önerir ve olası bilmenin üç kategorisi olarak teknik, pratik ve özgürleştirici bilgi ilgilerinden söz eder. Bunlardan teknik bilgi ilgisini empirik-analitik bilimlerle, pratik bilgi ilgisini tarihsel-yorumsamacı bilimlerle ve özgürleştirici bilgi ilgisini ise eleştirel yönelimli bilimlerle ilişkilendirir.¹⁵⁷

Habermas ayrıca, Marksizmin bilim ve teknolojiye ilerici bir rol biçmesini eleştirir ve bunu bilimsel rasyonaliteye Aydınlanma tarafından verilen rolle eş tutar. Bilim ve teknoloji emeğin üretkenliğini etkilediği için üretim güçlerinin gelişim düzeyini önemli ölçüde etkiler; ama emek bağlamı içindeki gelişmeler otomatik olarak üstyapı ilişkilerini etkilemez. Ayrıca, bilim ve teknolojinin rolü, ileri kapitalizm içinde dönüşüme uğramıştır. Teknik uzmanlara ve uzmanlığa gittikçe daha büyük bir rol yüklenmesiyle, eleştirel kamuoyu kendisini manipüle etmeyi amaçlayan bilimsel araştırmanın objesi haline gelir. Bu durum, varolan düzene, değer temeli üzerinde bir politik muhalefet geliştirilmesini engeller. Böylece bilimsel rasyonalite, eleştirel bir rasyonaliteden tutucu bir rasyonaliteye dönüşür ve özgürleşmenin önünde engel oluşturur.¹⁵⁸ 19. yüzyılın son çeyreğinden bu yana, ileri kapitalist ülkelerde, müdahaleci devlet etkinliği büyümüştür. Bunun yanında ikinci bir gelişme olarak, araştırma ve teknik arasındaki karşılıklı bağımlılık artmış ve bu durum bilimleri birinci üretici güç yapmıştır.¹⁵⁹ Devlet, ekonomik sistemin kararlılığına ve büyümesine yönelik etkinliklerle uğraşmaya başlayınca, politika da “özgün bir negatif karaktere” bürünmüştür. Artık politika, pratik hedeflerin gerçekleştirilmesi ile değil; sistemi tehlikeye atacak risklerin önlenmesi ve yanlış işleyişlerin ortadan kaldırılması şeklindeki “teknik sorunların çözümü” ile ilgilidir.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Habermas, a.g.e., s. 101

¹⁵⁸ West, a.g.e., s. 101-103

¹⁵⁹ Habermas, a.g.e., s. 50

¹⁶⁰ A.g.e., s. 52

Habermas, Marcuse'un, kitlelerin politikadan uzaklaştırılmalarının, teknik ve bilimin bir ideolojinin rolünü üstlenmeleriyle gerçekleştiğini söylediğini belirtir.¹⁶¹ Kendisi ise, psikanalizle de bağlantı kurarak, kişisel düzlemde psikanaliz açısından rasyonelleştirme denilen şeye ortaklaşa eylem düzleminde ideoloji dendiğini ileri sürer.¹⁶² Weber'in "rasyonelleştirme"si, salt toplumsal yapıların uzun vadeli bir değiştirilme süreci değil, aynı zamanda Freud'un anladığı anlamda da bir "rasyonelleştirme"dir. Yani, gerçek güdü, nesnel açıdan günü geçmiş iktidarın ayakta tutulması, teknik buyruk gerekçesiyle gizlenir.¹⁶³

Marcuse ve Habermas arasında teknolojiye yaklaşımları bakımından şöyle bir fark vardır: Marcuse, teknolojinin hiçbir zaman tarafsız olamayacağını, özünde sınırlı ve taraflı olduğunu savunur. Heidegger ve modern teknolojiyi içsel olarak "maskülinist" olduğu için eleştiren feministler, bu konuda Marcuse ile aynı görüşü paylaşan taraflardır. Habermas ise, teknolojinin kendi alanında tarafsız olduğunu, ancak, aile ya da kamusal alan gibi özünde araçsal olmayan alanları çarpıttığını ileri sürmektedir.¹⁶⁴

Modern bilim ve teknolojiyi eleştiren, bunu yaparken de bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiden söz eden bir düşünür de Foucault'dur. Foucault, güç kullanımının bilgiyi gerektirdiğini; bilginin kendi varlık ya da imkan koşullarının iktidar ilişkilerini içermesi anlamında politik olduğunu söylemektedir. Buradan hareketle Foucault, modern toplumlarda insan bilimlerinin, bilimsellik iddiaları ve "disipliner iktidar" adını verdiği bir güçle "disiplinler" olarak ortaya çıktıkları sonucuna varır.¹⁶⁵ İnsan bilimleri, Foucault'nun "pastoral devlet" olarak tanımladığı devletin bir bütün olarak halk ve onu oluşturan bireyler üzerinde iktidar uygulamasına göre ikiye ayrılır: Bunların birincisi, iktisat, demografi ve sosyoloji gibi nüfusla ilgili, globalleştirici ve niceliksel, istatistiksel bilimlerdir. Bunlar, "devletin ahalisinin sağlığıyla ilgilenip, onu kontrol altında tutma, askeri faaliyetleri için gerekli insan kaynaklarını arttırma ve ekonomik

¹⁶¹ A.g.e., s. 51-52

¹⁶² A.g.e., s. 103

¹⁶³ A.g.e., s. 36

¹⁶⁴ Andrew Feenberg, "The Critique of Technology: From Dystopia to Interaction", Marcuse: From the New Left to the Next Left, Ed. John Bokina, Timothy J. Lukes, Kansas: University Press of Kansas, 1994, s. 213

¹⁶⁵ West, a.g.e., s. 236

büyüme hızlandırma” gibi yeteneklerini güçlendirirler. İkinci tür disiplinler ise, tıp, psikiyatri ve eğitim gibi bireyle ilgili olan analitik kutuptaki bilimlerdir.¹⁶⁶

Pastoral devlet, sadece “bilgi edinme” noktasında kalmaz, pratik müdahaleleri de içerir. İnsan bilimlerinin doğuşuyla birlikte bu müdahaleler özellikle bireyler üzerinde ve özellikle de bedeni hedefleyerek gerçekleştirilirler: Ayrıntılı program ve tarifeler, talim, alıştırma ve sınavlar, rapor tutma, akıl hastalarının tecriti ve hatta hapishanelerin mimarisi gibi teknikler bu amaca erişmek üzere kullanılırlar.¹⁶⁷ Foucault, özellikle 18-19. yy’dan sonra, iktidarın, hedefi üzerinde fiziksel güç kullanmak yerine, o hedefi “duyulur ve görünür kılmak” şeklinde uygulandığına dikkat çeker: İktidar, hiyerarşik, sürekli ve işlevsel bir gözleme-denetleme; çoklu, kendiliğinden ve anonim bir iktidar olarak organize edilir.¹⁶⁸ Bir anlamda, hedef üzerinde güç kullanarak onu yok etmek ya da bir şey yapmaya zorlamak yerine, hedefi istenen şekilde davranması için yeniden şekillendirme amaçlı yeni bir iktidar çeşidi doğmuştur. Örneğin, Foucault, bu iktidarın cezalandırma ile ilgili bölümünü ele aldığı “Hapishanenin Doğuşu”nda, 18-19. yüzyıllardan itibaren cezalar gittikçe yumuşarken, ceza adaletinin uygulanmasıyla ilgili yeni rollerden bahsetmekte; “bilimsel” bir bilginin, tekniklerin, söylemlerin ortaya çıkıp cezalandırma erkinin uygulamasıyla iç içe geçtiklerini söylemektedir.¹⁶⁹

Foucault’nun yaklaşımı, yapısalcılık tarafından benimsenmiştir. Yapısalcılar, bilimsel-teknik gelişmeleri bir toplumsal arka plana, toplumsal çıkarlar arasındaki mücadelelere bağlarlar. Teknoloji ne tarafsız bir araçtır, ne de kendi başına bir iktidardır; sadece tüm diğer kurumlar kadar toplumsal bir olgudur. Hem yapısalcılar, hem de Foucault, bir sistemi “Sistem” yapanın ne olduğuna odaklanırlar: insanlarla teknolojinin birbiri içine geçmesinin, birbirine bağlanmasının çeşitli yollarını araştırırlar. Bu analiz, Marcuse’un ihmal ettiği bazı stratejik olasılıkları da içerir. Bugünün toplumsal hareketleri, 1960’ların yaklaşımıyla teknolojiyi insanların dışında, direnilmesi gereken bir güç olarak görmek yerine, onu içeriden değiştirmenin yolları

¹⁶⁶ West, a.g.e., s. 240

¹⁶⁷ West, a.g.e., s. 240-241

¹⁶⁸ Joseph Rouse, “Power/Knowledge”, *The Cambridge Companion to Foucault*, Ed. Gary Gutting, Cambridge, New York: Cambridge University Press, 1994, s. 95

¹⁶⁹ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu: Gözetim Altında Tutmak ve Cezalandırmak*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2. bs., İstanbul: İmge Kitabevi, 2000, s. 59

üzerinde durmayı daha çok benimsemektedir. Zaman zaman “mikro-siyaset” (micropolitics) olarak da adlandırılan bu yaklaşım, teknolojiyi insanlık dışı bir zorba olmaktan çok; ona direnen insanları da içeren, gevşek organize olmuş, hassas bir yapı olarak tanımlar. Toplumun teknik sistemleri içinde, içeriden aktörler olarak onu değiştirmenin yollarını arar. Feenberg bu konuda, özellikle tıp alanındaki gelişmelerden örnek vermektedir: 1970’lerin doğum kontrolü yöntemlerinin kadınların doğurganlıkları üzerindeki kontrolünü arttırması ve AIDS hastalarının deney aşamasındaki tedavilerin uygulanmasını talep etmeleri gibi örneklerde, hastalar (kullanıcılar), bilgi ve kontrol talep ederek tıp sistemi içindeki pasif rollerini değiştirmişlerdir.¹⁷⁰

Ferrarotti de, Endüstri Devrimi ile ilgili makalesinde, kamusal ve bilimsel çıkarların birbiriyle olan ilişkisinden bahsetmekte ve; “bilimin, bilimsel bilgi ve uygulamalı bilim olarak teknolojinin toplumsal ve politik iktidarın yeni çehresi olduğunu” söylemektedir. Enformasyon, günümüzde hayati bir role sahiptir ve insanın sömürülmesi 18 ya da 19. yüzyıllarda olduğu gibi dolaysız şekilde değil; yalnız bırakılma, ihmal, dışlanma, yalıtılma gibi yeni şekillerde gerçekleşmektedir.¹⁷¹

“Modern dünyada sömürülmek demek toplumun kıyısında köşesinde tutulmak, toplumdan koparılma demektir....İktidar bugün sömürmek ve baskı kurmak için dolaysız eyleme başvuramaz; tersine basitçe bilmezden gelerek, müdahale edemeyerek, eyleme geçmeyi reddederek, hukuki biçimselciliğin ve politik felcin birbirlerinin yardımına koştukları karmaşık ve mükemmeliyetçi uygulamaların ardına sığınarak sömürür ve baskı kurar.”¹⁷²

Burada, bilim insanının da rolü sorgulanmaktadır: Bilim insanı bilgisini endüstriyel üretim alanında kullanıma sunmaya hazır olduğu andan itibaren bağımsızlığını yitirir; iktidara yakın bir konumda olma ve araştırmalarını sürdürmek için ihtiyaç duyduğu maddi araçlara sahip olma karşılığı özerkliğinden vazgeçer.¹⁷³ Çünkü, özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra, bilim bireysel bir uğraş olmaktan çıkıp,

¹⁷⁰ Feenberg, a.g.e., s.219-223

¹⁷¹ Ferrarotti, a.g.e., s. 55

¹⁷² A.g.e., s. 56

¹⁷³ A.g.e., s. 59

sürekliliği olan bir örgütsel yapıya, bir tür “büyük bilim”e dönüşmüştür. Bu durum da, çok miktarda para ve sürekliliği; dolayısıyla da iktidarın desteğini gerektirir.¹⁷⁴

Öte yandan, bilim ve bilim adamları, var olan iktidarlara hizmet ederken; aynı zamanda iktidarın ve onu kullananların mahiyetini değiştirirler.¹⁷⁵ İktidar, belli amaçları gerçekleştirmek için bilimi kullanmak ve bunun için de bilime kaynak tahsis etmek zorundadır. Fakat yapılacaklara dair teknik detaylarla ilgili bilgiye sahip değildir, dolayısıyla bilim üzerinde gerçek bir denetim uygulayamaz.¹⁷⁶ Bilim ve iktidar arasında gelişen garip efendi-köle ilişkisini açıklamak için Ferrarotti Hegel’e başvurur:

“Köle efendisine hizmet eder, ama efendisine hizmet ederek efendisinin içeriğini azar azar boşaltır, efendisini görev başında olmayan bir mülk sahibi gibi herhangi özel bir inisiyatiften yoksun bırakır, efendisini arı dış görünüşe indirger ve nihayet efendisinin yerini alır.”¹⁷⁷

Bu yaklaşım, Feenberg’in bahsettiği “teknolojiyi içeriden değiştirmek” görüşüyle de bir ölçüde bağlantılıdır. Feenberg daha çok teknolojinin kullanıcılarının teknoloji üzerinde bir çeşit “karşı iktidar” uygulayarak onu dönüştürmesinden bahsederken; Ferrarotti de, bilimi (ve teknolojiyi) üretenlerin hakim iktidarı sarsmasından söz etmektedir.

Bilim ve teknoloji, özellikle endüstri devrimi sonrasında hem hakim iktidarla daha çok iç içe geçmiş, hem de kendisi iktidar uygulayan bir konuma sahip olmuştur. Bu da aslında, bilimin ve teknolojinin kendi yapısı içindeki iktidar ilişkilerinin, teknolojinin uygulandığı ya da kullanıldığı topluma bir anlamda “taşınması”nı getirmektedir. Başka bir deyişle teknoloji, kendisi üzerinde etkili olan sınıfın, toplumsal cinsiyetin, vs. iktidarının izlerini taşır. Bu izleri ya da etkileri, kendi sahip olduğu, meşruiyetini ise genellikle rasyonaliteye dayandırdığı iktidarın gücüyle, topluma ve bireylere aktarır. Böylece, iktidar ilişkileri yapısı içinde ikili bir rol oynar: Başka bir iktidara aracı olarak,

¹⁷⁴ A.g.e., s. 67

¹⁷⁵ A.g.e., s. 61

¹⁷⁶ A.g.e., s. 65

¹⁷⁷ A.g.e., s. 64

onu yeniden üretmeye hizmet ederken; kendi dinamikleri içinde üretilen diğer iktidar ilişkilerini de topluma yansıtır.

İktidar kavramının farklı düzeylerde farklı şekillerde tanımlandığından ve bu farklı iktidarlara göre değişik inceleme yolları olduğundan bahsetmiştik. Teknoloji ve iktidar ilişkilerini ele alırken, çok katmanlı bir inceleme söz konusudur. Teknolojinin devletin veya hakim sınıfın iktidarıyla ilişkisine bakmak bu katmanlardan biridir. Bir başka katman, teknolojinin ve bilimin, ya da daha genel bir kategori olarak “bilme”nin iktidarındır. Bu anlamda, teknoloji de “bilginin pratiğe nasıl aktarılacağına ilişkin bilgi” şeklinde tanımlanabilir. Bilimi ve teknolojiyi geliştirmekle, üretmekle görevli olanlar, diğer tüm iktidar ilişkilerinden etkilenecek ve sahip oldukları “bilme” iktidarıyla onları etkileyerek kendi iktidar alanlarını yaratırlar. Son olarak, mikro düzeydeki iktidar ilişkileri katmanına bakılabilir. Bunu daha açık şekilde, bireyler arasındaki iktidar ilişkileri olarak tarif edebilir ve toplumsal cinsiyet boyutunu da bu ilişkiler düzeyinde ele alabiliriz.

4.2. TOPLUMSAL CİNSİYET VE TEKNOLOJİ

Cynthia Cockburn, teknoloji ve toplumsal cinsiyet ile ilgili olarak, toplumsal cinsiyeti anlamadan teknolojiyi; teknolojiyi anlamadan da toplumsal cinsiyeti anlamının mümkün olmadığını söylemektedir.¹⁷⁸ Bu, belki çok iddialı bir ifade gibi görülebilir, ancak toplumsal cinsiyet kavramının teknoloji ile iç içe geçmiş oluşunu ve ikisinin birbirinin parçası olduğunu açıklamanın bir yoludur. Teknoloji de, toplumsal cinsiyet de toplumsal olarak kurulurlar ve bu kurulma sürecinde birbirleri ile ilişki halindedirler. Bu ilişki birbirlerini şekillendirmeleri sonucunu doğurur. Öncelikle, her ikisi de belirlenmiş ve sabit değildirler; bir sürece ait kavramlardır. Bu durum, toplumsal cinsiyet ve teknoloji arasındaki iki taraflı, karşılıklı şekillendirme ilişkisini anlatmak için teorik bir dayanak oluşturur. Bu çerçevede, teknoloji toplumsal cinsiyet ilişkilerinin hem kaynağı, hem de sonucudur ve bunun tersi de doğrudur, yani toplumsal cinsiyet de teknolojinin kaynağı ve sonucudur.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Cockburn'den aktaran Faulkner, a.g.e., s. 62

¹⁷⁹ Faulkner, a.g.e., s. 63-64

Teknolojinin toplumsal şekillenışı teorileri, çeşitli teknolojik sistemlerin gelişimi ve kullanımıyla ilgili toplumsal çıkarlar üzerine incelemeleri içerir. Savcı, bu araştırmalarda, araştırılan teknolojilerin gelişimine açıkça toplumsal cinsiyet ilişkileri karışmış olmasına rağmen, bu ilişkinin çoğunlukla görmezden gelindiğini söylemektedir. Toplumsal şekillenme incelemeleri, konunun toplumsal cinsiyet boyutunu açıklamakta yetersiz kalsa da, teorinin getirdiği bakış açısı toplumsal cinsiyete duyarlı teknoloji araştırmaları için önemli bir perspektif sunmaktadır.¹⁸⁰

Teknoloji ve toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerine yapılmış çalışmalar ile ilgili olarak Wendy Faulkner, dört araştırma yaklaşımı olduğunu söylemektedir. Bunlardan birincisi, teknolojide kadınların varlığı konusu üzerinde duran ve “teknolojiyle ilişkili işlerde neden bu kadar az sayıda kadın var?” sorusuna cevap arayan “teknoloji içerisindeki kadınlar” (women in technology) yaklaşımıdır.

İkinci araştırma alanı, “kadınlar ve teknoloji” olarak adlandırılabilir, 1970’lerin sonlarına doğru bilgi işlem teknolojisinin gelişmesi ve kadınların tıbbi teknolojilerle ilgili hoşnutsuzluğu ile bağlantılı olarak ortaya çıkmış bir çalışma koludur. Sadece “eşitlik” sorununun ötesinde, kadınların teknolojiyle ilişkisinde, çoğunlukla teknolojinin yaratıcısı değil kullanıcısı olduklarını vurgulayan bir yaklaşımdır ve teknoloji üzerine feminist akademik çalışmaların çoğu bu konu üzerinedir.¹⁸¹ Bu yaklaşım, genellikle liberal feministler tarafından benimsenir. Teknolojiyi tarafsız olarak değerlendirir ve kadınların teknoloji konusundaki potansiyelinin çarpıtıldığını öne sürerek çözümü kadınların teknolojik kariyerlere yönlendirilmelerinde, bu yönde cesaretlendirilmelerinde görür.¹⁸² Teknolojiyi bir bütün olarak ele almak yerine spesifik ortamlarda spesifik teknoloji gruplarına odaklanır; ancak kadınları erkeklerin teknolojisinin kurbanı olarak göstermenin ötesinde, toplumsal cinsiyetin kadınların karşılaştığı teknolojilerin tasarımında nasıl etkili olabileceğine dair bir çözüm önerisi getirmekten uzaktır.¹⁸³

¹⁸⁰ Savcı, a.g.m., s. 135

¹⁸¹ Faulkner, a.g.e., s. 61

¹⁸² Savcı, a.g.m., s. 132

¹⁸³ Faulkner, a.g.e., s. 61

Üçüncü akım, teknoloji çalışmaları içindeki feministler tarafından geliştirilen “toplumsal cinsiyet ve teknoloji” yaklaşımıdır. Bu yaklaşımın getirdiği iki önemli yenilik vardır: İlk olarak, teknolojiyle kadınların ilişkisini anlamak için erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkileri olduğu kadar erkeklerin kendi aralarındaki ilişkileri de anlamak gerektiğine dair bir anlayış geliştirmiştir. İkinci önemli nokta da, hem toplumsal cinsiyetin, hem de teknolojinin toplumsal olarak şekillendirildiğini, dolayısıyla potansiyel olarak yeniden şekillendirilmelerinin de mümkün olduğunu vurgulamasıdır.¹⁸⁴ Bu ikincisi, daha önce “teknolojinin toplumsal şekillendirilmesi” (SCOT) olarak adlandırdığımız teori ile ilişkilidir.

Bu akımın içinde değerlendirilebilecek bir alt kol da, sosyalist feministlerin bakış açısıdır. Buna göre, kapitalizm ve ataerkillik, “her biri diğerini kullanan ve diğeri ile tanımlanabilen bir sistemin parçaları olarak kavramlaştırılır.”¹⁸⁵ Kapitalizm, cinsiyete dayalı işbölümünü tanımlayan etkenlerden biridir ve çağdaş endüstri toplumlarında teknoloji, iktidara sahip olanlarla olmayanlar (kapital ve emek) arasında ve kadınla erkek arasındaki mücadelelerin sonucu olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet ve teknoloji ilişkisi, ataerkillik ile egemenlik ve ezilmişlik arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak amacıyla incelenir.¹⁸⁶ Bu yaklaşım, hem toplumsal cinsiyet alanında, hem de daha genel anlamda iktidar ilişkilerini ana eksen kabul etmesi bakımından; teknoloji, toplumsal cinsiyet ve iktidar kavramları arasındaki ilişkileri incelemek için diğerlerine göre daha aydınlatıcıdır.

Toplumsal cinsiyet araştırmalarından bahsedildiğinde ilk akla gelenin kadınlarla ilgili çalışmalar olduğu gerçeğine dikkat çeken ve erkeklerin çerçevenin dışında kaldığını düşünen bazı araştırmacılar tarafından geliştirilen dördüncü yaklaşım ise, “erkekler / maskülinite ve teknoloji” yaklaşımıdır. Bu tip çalışmaların iki yönü vardır: birincisi erkek cinsel kimliğinin, erkeklerin teknolojiyi kullanması bağlamında incelenmesidir. İkincisi ise, teknolojinin dizaynı ile ilgilidir: mühendislerin toplumsal cinsiyetinin / cinsel kimliğinin dizaynı ne kadar etkilediği sorusuna cevap aramaktadır.

¹⁸⁴ Faulkner, a.g.e., s. 61

¹⁸⁵ Savcı, a.g.m., s. 134

¹⁸⁶ Savcı, a.g.m., s. 134

Her iki durumda da amaç, maskülinite ile teknoloji arasındaki yakın ilişkiyi anlamaya çalışmak ve ortadan kaldırmaktır.¹⁸⁷

Teknoloji ve toplumsal cinsiyet ilişkileri için genel olarak söylenebilecekler şu şekilde özetlenebilir: Birincisi, yeni teknolojilerin dizaynında doğrudan etkili olanlar çoğunlukla erkeklerdir; bunun sonucunda kadınlar daha çok “alıcı” konumundadırlar ve bu da yeni teknolojilerin şekillendirilmesine yansımaktadır. İkinci olarak; inşa, bakım-onarım işleri ve pazarlama gibi teknoloji ile çeşitli ilişkileri içeren “teknik yeterlilik ve beceri” (technical competence) kavramı, kadınlardan çok erkeklerle ilişkilendirilen bir özelliktir. Üçüncüsü, yukarıdaki iki noktayla da bağlantılı olarak, teknolojinin yaygın kültürel imaj ve görünüşleri yaygın maskülinite ve iktidar imajlarıyla örtüşmekte, bu da teknolojiyle maskülinite arasındaki ilişkiyi güçlendirmektedir.¹⁸⁸

Teknoloji ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinden bahsederken konuya iki farklı açıdan bakmak mümkündür: teknolojinin toplumsal cinsiyeti (gender of technology) ve teknoloji içindeki toplumsal cinsiyet (gender in technology). Teknoloji içindeki toplumsal cinsiyetle anlatılmak istenen; toplumsal cinsiyet ilişkilerinin hem araç-gerecin içine işlemiş oluşu, hem de bu araç-gereç tarafından inşa edilmeleri ya da güçlendirilmeleridir. Bir anlamda, toplumsal cinsiyet ve teknolojinin birbirini karşılıklı şekillendirmesinin somut ifadesidir. Teknolojinin toplumsal cinsiyetiyle kastedilen ise, araç-gerecin toplumsal cinsiyete sahip oluşunun maddi bir “içerme-içerilme”den çok “ilişkilendirme” yoluyla gerçekleştiği durumlardır.

4.2.1. Teknoloji İçindeki Toplumsal Cinsiyet

Teknoloji ve toplumsal cinsiyet ilişkisi ile ilgili bakış açılarından ya da inceleme alanlarından biri, teknolojinin somut şekli olan araç-gereç, alet ve makinelere yansıyan toplumsal cinsiyettir. Buna kısaca, “teknolojik araç-gerecin cinsiyeti” de diyebiliriz.

Teknolojik araç-gerecin toplumsal cinsiyete sahip oluşu konusunda iki uç yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, özellikle bazı ekofeministler tarafından geliştirilen ve teknolojinin kapitalist ve ataerkil erkek çıkarlarına hizmet ettiği, kadınlara

¹⁸⁷ Faulkner, a.g.e., s. 62

¹⁸⁸ A.g.e., s. 62

bir yararı dokunmadığı ve hiçbir değişim potansiyeli taşımadığı yaklaşımıdır.¹⁸⁹ Ekofeministler, teknolojinin erkekler tarafından hem kadınlara, hem de doğaya egemen olmak için kullanıldığını ileri sürmekte ve özellikle de askeri teknoloji ve doğurganlıkla ilgili teknolojiler üzerinde durmaktadırlar.¹⁹⁰

İkinci uçta ise, teknolojinin tarafsız bir kavram ya da alan olarak görüldüğü ve buradan hareketle aşırı iyimser politik sonuçlara varan siber-feminizm yaklaşımları vardır. Bu ikisine alternatif olarak, toplumsal inşa (ve teknolojinin toplumsal inşası) teorileri teknolojik araç-gereç ve bilginin toplumsal olarak inşa edildiği gibi, yeniden inşasının da mümkün olacağını öne sürmektedirler. Burada sorulan soru, teknolojik araç-gerecin nasıl ve ne kadar toplumsal cinsiyete sahip olduğudur.¹⁹¹

Aynı zamanda, toplumsal cinsiyet; işyerinde otomasyon sağlamak için tasarlanan endüstriyel teknolojilerde araç-gerecin “içine işlemiş” durumda da bulunabilir. Bu durum, özellikle işyerinde cinsiyete dayalı ayrımcılığın yoğun olduğu iş kollarında geçerlidir. Buna örnek olarak Cynthia Cockburn’un basım endüstrisindeki teknik değişimi anlattığı çalışması gösterilebilir.¹⁹² Cockburn, basım işçiliğinin fiziksel güç gerektirdiği, elle dizgi yapıldığı zamanlarda, bu işin genel olarak erkeklerin tekelinde olduğunu; kadınlar ve çocuklar endüstrinin daha az güç gerektiren, düşük gelirli ve vasıfsız yan işlerinde çalıştıklarını söylemektedir. İşverenler ise, dizgiyi el yerine makineyle yapacak ve işkolunun emek-yoğun karakterini değiştirecek yollar aramaktaydılar. 1880’lerde dizgi makineleriyle ilgili tasarımlar ortaya çıktığında, en başarılı model olan Linotype, erkek çalışanlar tarafından işsizliğe neden olacağı iddiasıyla direnişle karşılanmıştı. Daha farklı bir model, Monotype ise Linotype’dan daha sonra geliştirilmiş ve işi, klavye ile harf dizme ve harfleri kalıplara dökme olarak iki sürece ayırmıştır. Buradaki amaç, daha az beceri ve güç gerektiren harf dizme işinde kadınları kullanmaktır; ancak 1909-1910’da sendikalar kadınları işkolundan tamamen çıkartmak için kampanyalar düzenlemişler ve kadınların çıraklığa kabul edilmemesi gibi bazı sınırlamaları kabul ettirmişlerdir. Basım endüstrisi, halen daha yüksek gelirli işleri

¹⁸⁹ Faulkner, a.g.e., s. 64

¹⁹⁰ Savcı, a.g.m., s. 133

¹⁹¹ Faulkner, a.g.e., s. 64

¹⁹² A.g.e., s. 66

erkeklerin yaptığı, kadınların ancak sınırlı varlık gösterebildikleri bir işkoludur. Cockburn, bu duruma, erkeklerin sosyopolitik güçlerini kullanarak, fiziksel gücün yerine geçen makineyi de kontrol etmeyi başardıkları yorumunu getirmektedir.¹⁹³

İşyerinde kullanılmak üzere üretilen araç-gerecin tasarımı ve toplumsal cinsiyete dayalı işbölümüne bir başka örnek de Jeanette Hofmann'ın "kelime işlemci" (word processor) diye adlandırılan, yazı yazma ve metin üzerinde işlem yapmayı kolaylaştıran bilgisayar programları üzerinde yaptığı incelemedir. Hofmann, üç değişik yazı programını incelemiş ve tasarımı etkileyen en önemli faktörün, tasarımcının kafasında o ürünü kullanacak insan grubuna dair var olan bazı yargılar ve varsayımlar olduğu sonucuna varmıştır. İncelenen programların ilk ikisinde, varsayılan kullanıcı grubu, kendilerine verilen metni hızla ve yanlışsız olarak kopya etmeleri beklenen ve neredeyse tamamı kadın olan sekreterlerdir. Birinci programın tasarımı, sekreterlerin teknik becerisini çok zayıf kabul eden ve hata yapma ihtimalini azaltmak için önlemler alan bir yaklaşımla yapılmıştır. İkincisinde ise, sekreterler asıl işi yazmak olan, dolayısıyla programı çok sık kullanacak ve daha verimli kullanabilmek için gereken alışma ve öğrenme safhasını kabul edilebilir bulacak profesyonel bir grup olarak düşünülmüştür. Son programın hedef kitlesi, metni sadece kopya etmeyen, yaratan ve bunun yanında başka yaratıcı araçlara da ihtiyaç duyacak, çoğu erkek olan yöneticiler ve bilgi-yoğun işlerde çalışan, yine çoğu erkek olan personeldir. Burada da ana varsayım, kullanıcının uzun bir öğrenme safhasına vakti olmayacağıdır ve ara birim bu yüzden daha basit düzenlenmiş, yazmanın dışında tabloları gibi özellikler de programa eklenmiştir.¹⁹⁴ Kısaca, kullanıcının toplumsal cinsiyeti ve bu toplumsal cinsiyete yüklenen anlamlar, hem mevcut cinsel işbölümünü yansıtmakta, hem de teknolojinin tasarımında yeniden üretilmektedir.

4.2.2. Teknolojinin Toplumsal Cinsiyeti

Toplumsal cinsiyetle teknoloji arasındaki ilişki her zaman somut şekilde görülmeyebilir. Toplumsal cinsiyetin, teknoloji içine bazı soyutlamalarla, cinsiyet

¹⁹³ Cynthia Cockburn, *The Material of Male Power..*

yapılandırmalara maruz kalabilir. Örneğin, başlangıçta işyerlerinde kullanılan telefonun ev içinde kullanım için de pazarlanmaya başlanması sırasında ilk varsayım, işadamlarının evde telefonu meslektaşlarını aramak için kullanacaklarıydı. Fakat planlananın tersine, telefon ev içinde kullanılmaya başlandığında, işadamlarının karıları tarafından hızla sosyal ve aile hayatlarının bir parçası haline getirilmiştir. Kısaca, bazı araç-gereçler açıkça erkeklerin maddi çıkarlarını temsil etse de; çoğu ilişkilendirme yoluyla, maddi olmaktan çok sembolik olarak toplumsal cinsiyete sahip kılınmıştır. Bir kısmı da tarafsızdır; herhangi bir toplumsal cinsiyetle açıkça ilişkilendirilmemiştir.¹⁹⁶

Konunun ele alınması gereken bir başka yanı da, teknik bilgi ve pratikteki toplumsal cinsiyet sembolleridir. Bu sembolleştirmeler özellikle mühendislik alanında incelenebilir. Genellikle, mühendislik mesleğinin birbirinden farklı (ve ikisi de aslında erkek kimliğiyle bağdaşan) iki “imajı” olduğu söylenebilir. Bunlardan biri, daha çok teknisyenlerin yaptığı, kol gücü gerektiren ve atölyede, doğrudan araç-gereç üzerinde yapılan çalışmadır. İkincisi ise, profesyonel, üniversite mezunu mühendislerin çoğunlukla araç-gereçten uzakta, temiz bir ofiste kafa gücü ile yaptıkları işler. Bu iki maskülinite versiyonu arasındaki fark, aslında sınıf farklılığına dayalıdır ve çoğunlukla toplumsal cinsiyetle de ilişkilendirilen akıl-beden ikiliğini içerir. Aslında daha somut, ampirik yaklaşımların kadınsı olarak değerlendirildiği bu ikiliğin “beden” kısmıyla bu kez işçi sınıfına mensup teknikerler; “akıl” kısmıyla ise orta sınıfa mensup mühendisler özdeşleştirilir. Aslında teknikerlerin içinde bulunduğu durum, maskülinitenin akılla özdeşleştirilmesiyle bir ölçüde çelişmektedir. Hegemonik maskülinite kısmında değinildiği gibi, sınıfsal fark birbirinden hiyerarşik olarak farklı maskülinitelere neden olmaktadır ve daha avantajlı konumda olan, toplumsal cinsiyet ilişkilerinde de olduğu gibi, ikiliğin “akıl” kutbuyla özdeşleştirilmektedir. Erkekler, hem ikinci imajın gerektirdiği rasyonaliteye hem de birincisinin gerektirdiği mekanik becerilere sahip oldukları varsayıldığından, teknolojiyle ilişkilerinin daha “doğal” bir ilişki olduğu düşünülür.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Faulkner, a.g.e., s. 65

¹⁹⁶ A.g.e., s. 67

¹⁹⁷ A.g.e., s. 70

Mühendislik eğitimi içerisinde, matematiksel ve soyut işler, daha somut, uygulamalı olan kısımdan daha yüksek statüye sahiptir. Üniversitede öğrenilen formel, matematiksel, analitik problem çözme süreci duygusal bağ kurmayı ve “toplumsal olan”ı dışlar. Mühendislik söyleminde çoğunlukla insana ait karmaşık yapılar “öteki” olarak görülür; can sıkıcı ama gerekli bir ayrıntı olarak değerlendirilir. Üniversitede öğrenilen bu duygusal mesafe, endüstrideki tasarım ve sorun çözme süreçlerini araştıran etnologların ve gazetecilerin tanık olduğu duygusal öykülerle çelişmektedir. Yine üniversite öğreniminin bir parçası olan indirgemecilik de başarılı bir tasarım için gerekli olan toplumsal bilgiyi dışlar.¹⁹⁸

Teknoloji sosyologları, eğer yapılan tasarımların gerçekten işe yaraması ve bir ihtiyacı karşılaması isteniyorsa, mühendislerin daha bütünselci bir yaklaşım sergileyip hem teknik hem de toplumsal öğeleri birleştirmeleri gerektiğini iddia etmektedirler. Bilim ve teknoloji arasında ilginç bir çelişki vardır: bilimde, indirgemeci yaklaşımlar ve uzmanlaşma, bütünselci yaklaşımlardan daha yaygın kabul görür ve bütünselcilik daha “kadınsı” bulunur. Örneğin fen bilimleri içinde moleküler biyoloji daha ilginç görülürken; bütün organizmayı inceleyen, ya da hayvan davranışları ve primatoloji gibi gözleme dayanan dalların daha kadınsı olduğu düşünülür. Buna rağmen, teknolojide, Thomas Edison gibi, çok daha dağınık alanlarda çalışan, erkeksi ve “kahraman” bir imaja sahip “heterojen” mühendisler kabul görür. Ancak bu model, günümüzde mühendislerin gittikçe daralan teknik uzmanlık alanlarıyla tanımlandıkları ve buna göre genel, bütünsel projelere katkıda bulundukları gerçek hayatla çelişir. Bu heterojen-uzman mühendislik ikiliğinin toplumsal cinsiyetle ilişkilendirilmesi uygulamada farklılıklar göstermektedir. Heterojen rol bazı alan araştırmalarında erkek toplumsal cinsiyet kimliğiyle örtüşürken, başka araştırmalarda bunun tam tersi olduğu durumlar da görülür. Kısaca, mühendislik pratiğinde görülen ikilikler (somut-soyut; uzman-bütünselci; teknik-sosyal) birbiriyle çelişen toplumsal cinsiyet ilişkilendirmelerine sahiptirler.¹⁹⁹ Burada dikkat çekici olan nokta, her zaman erkek kimliğiyle ilişkilendirilen özelliklerin, “kadınsı” bulunanlardan daha üstün, daha prestijli görülmesidir. Bu durum, toplumsal cinsiyet özelliklerinin değerlendirilmesinin ne kadar

¹⁹⁸ A.g.e., s. 71

değişken olabileceğini ve hakim olan konumun kendisi ile ilişkilendirilen özelliğin algılanmasını olumlu hale getirebileceğini göstermektedir.

Teknolojiyle bağlantılı işlerde, farklı özelliklerin toplumsal cinsiyetle nasıl ilişkilendirildiklerine ve nasıl sembolleştirildiklerine değindikten sonra, daha somut bir konu olan teknolojiye toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü ve tarz farklılıkları konusu ele alınabilir. Toplumsal cinsiyet kimliği, diğer insanlara ve diğer insanlarla ilişkilere göre tanımlanır; dolayısıyla “ilişkisel”dir. Teknoloji de ilişkilerle varolur: günlük hayatta, ev içinde, üretimde teknolojik araç-gereç çeşitli ilişkilerle belirlenir. Bu ilişkilerin bir kısmı, üretim ve araştırma-geliştirme aşamasında teknolojilere eklenir; bir kısmını da teknolojiler değiştirir ya da belirler. Bu süreçler sırasında toplumsal cinsiyet ilişkileri de teknolojileri etkileyen ve teknolojilerin etkilediği ilişkilerdendir.²⁰⁰ Cockburn, buna İngiltere’deki mikrodalga fırın endüstrisini örnek vermektedir: Mikrodalga fırın teknolojisi öncelikle tasarım ve üretim ilişkilerini içermektedir. Bu ilişkiler de, sınıf ilişkilerinin yanında etnisite ve toplumsal cinsiyet ilişkileridir. Japonya’daki tasarımcıların İngiltere’deki mühendislerle olan ilişkileri fırın modellerini belirler. Fırının evde kullanımı hakkında tamamı erkek olan tasarım ekibinin varsayımları ve öngörülleri, ev içi yaşantısına dair tamamen maskülen bir deneyime dayanır. Çoğunlukla kadınların vidalama, kaldırma, yerleştirme gibi rutin işlerde; erkeklerin makinelerin bakımı, üretim sürecinin kontrolü gibi işlerde çalıştığı seri üretim bandındaki ilişkiler fırının iç yapısını belirler. Mikrodalga fırınla geleneksel ısı kaynaklarının bir arada kullanıldığı yeni bir fırın türünün gelişmesi ise; yine çoğu kadın olan aşçılarla, bu yemeği yiyenler arasında (ki çoğu erkek ya da çocuktur), yemeğin nasıl daha güzel piştiğine dair bir anlayış tarafından belirlenmiştir.²⁰¹

Yapılan birçok araştırmada, erkeklerle kadınlar arasında teknik eğilim ve yeterlilik açısından doğuştan gelen farklılıklara rastlanmamasına rağmen, teknoloji söz konusu olduğunda toplumsal cinsiyete dayalı bir işbölümü açıkça görülür. Burada altı çizilmesi gereken iki nokta vardır: Birincisi, tıpkı “kadınsı” bulunan teknolojik yaklaşımlarda olduğu gibi, kadınların ağırlıkta olduğu uzmanlık alanları daha değersiz

¹⁹⁹ A.g.e., s. 71-72

²⁰⁰ Cockburn, *The Circuit of Technology...*, s. 205

²⁰¹ A.g.e., s. 205

görülmektedir. İkincisi, hem kadınların hem de erkeklerin teknolojiyle ilişkili işler yaptığı alanlarda açıkça toplumsal cinsiyete dayalı ayrımlar yapılmaktadır. Buna Faulkner, tıbbi teknolojileri örnek vermektedir: çoğu erkek ve yüksek ücretli çalışanlar olan doktorlarla; çoğu kadın ve düşük ücretli çalışanlar olan hemşireler arasındaki işbölümü, tıbbi teknolojiyle kurdukları ilişkinin farklılığı çerçevesinde yürür. Çok genel olarak özetlersek, doktorlar teşhis ve tedavide hangi teknolojilerin kullanılacağını belirlerken, hemşire ve hastabakıcılar bu teknolojileri uygularlar.²⁰² Faulkner bu örnekte, doktorlarla hemşirelerin teknolojiyle olan ilişkilerinin farklılığını vurgulayarak önemli bir noktaya dikkat çekmektedir; yine de aradaki farkı sadece toplumsal cinsiyet-teknoloji ilişkisine indirgemek, bu iki işin farklı eğitimler ve pratikler gerektiren farklı iki meslek olduğunu gözden kaçırmak anlamına gelir.

Burada, Sundin'in İsveç'teki iki mimari ofisle yaptığı örnek olay çalışmasının bulguları konuyu daha iyi örneklendirebilir: Her iki ofis de, bilgisayar üzerinde mimari tasarım yapmayı sağlayan bir program olan CAD (computer aided design) teknolojisini kullanmaya karar vermiş, ancak bu teknolojinin iki ofiste farklı şekilde tanımlanması farklı sonuçlar yaratmıştır. Birinci ofiste CAD bir çizim aracı olarak tanımlanmamış, çoğu erkek olan mühendis ve mimarlar tarafından kullanılmaya başlanmış ve çoğu kadın olan teknik ressamalar daha aşağı iş pozisyonlarına geçirilmiştir. İkinci ofiste ise, kadın teknik ressamalar daha baskın çıkmış, erkekler alanı kadınlara bırakmışlar ve CAD kadın işi olarak etiketlenmiştir.²⁰³ Bu örnek, teknolojiye yüklenen toplumsal cinsiyete dayalı anlamların ne kadar değişken ve “inşa edilmiş” olabileceğinin altını çizmektedir.

Bir başka farklılık da, erkekler ve kadınların aynı işe getirdikleri farklı yorumlar, farklı “stiller” ile ilgilidir. Turkle ve Papert tarafından bilgisayar programlama sınıflarındaki öğrenciler üzerine yapılan bir araştırmada, kız öğrencilerin daha çok interaktif ya da “ilişkisel” bir yaklaşım geliştirdikleri, erkek öğrencilerin ise daha formel, lineer ve hiyerarşik bir planlama yaklaşımına sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Her iki yaklaşım da başarılı olmaktadır, ancak öğretmenler birinci

²⁰² Faulkner, a.g.e., s. 73

²⁰³ Sundin'den aktaran Savcı, a.g.m., s. 138-139

yaklaşımı kullanan öğrencileri engellemekte, bu tarzı değiştirmeye zorlamaktadırlar.²⁰⁴ Bu tavır, kadınların ya kendi tarzlarından vazgeçip diğerini benimsemelerine, ya da yaptıklarına yabancılaşıp işten uzaklaşmalarına neden olacaktır. Her iki durumda da sonuç, teknik meslekleri yapanların cinsiyetleri ne olursa olsun, bu işlerin “maskülen” karakterinin değişmeyeceğidir.

Teknoloji ve toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünün bir başka yönü de, ev işi teknolojisidir. Kadınların teknolojinin son kullanıcıları olarak düşünölmeleri özellikle ev içinde kullanılan ve ev işlerini kolaylaştıracağı varsayılan teknolojiyle ilgilidir. Aslında, elektrikli süpürge, çamaşır makinesi gibi “ev işi teknolojisi” diye adlandırılan aygıtlar hem erkekler hem de kadınlar tarafından kullanılabilir. Ama en çok satılan modeller yalnızca bir ev halkı tarafından kullanılacak şekilde ve tek bir sürekli ev işçisini gerektirecek şekilde tasarlanmıştır. Bu tasarım, cinsiyetler arası işbölümü düşünölmekle yapılmıştır: geleneksel olarak ev işi kadınların görevi olarak göröldüğünden, bu işe dair araç-gereç de kadınların kullanacağı düşünölmekle tasarlanır, üretilir ve pazarlanır. Oysa ki, aynı işleri farklı toplumsal düzenlemeler altında yapacak aygıtlar ya da teknolojiler tasarlamak da mümkündür. 1930-1940’larda İngiltere’de yerel yönetimler tarafından işletilen halka açık çamaşırhaneler bunun bir örneğidir.²⁰⁵ Ortak çamaşırhaneler, çoğunlukla en fazla dört-beş kişi olan ev halkına yetecek kapasitede bir makineyi evde bulundurmak yerine; mahallede yaşayanların kamuya ait bir çamaşırhanedeki makineleri paylaşmasının olanaklı olduğunu gösterir ve aynı işi farklı şekilde yapmanın, aynı teknolojiyi farklı toplumsal düzenlemelerle kullanmanın örneğini oluşturur.

Aynı zamanda, ev işi teknolojilerinin getireceği varsayılan “ev işini kolaylaştırma” amacı her zaman gerçekleşmeyebilir. Yapılan bazı araştırmalar, elektrikli ev aletlerinin kullanılması ve bu konudaki teknolojinin gelişmesinin bir haftada ev işine harcanan zamanı anlamlı ölçüde kısaltmadığını göstermiştir.²⁰⁶ Ruth Schwartz Cowan’ın 1900’lerin başında orta sınıf Amerikan ailelerinde ev içinde kullanılan

²⁰⁴ Turkle ve Papert’ten aktaran Faulkner, a.g.e., s. 74

²⁰⁵ Connell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar...*, s. 145

elektrikli aletlerin artması ve ev işi sürecinin mekanize olmasıyla ilgili araştırması buna bir örnektir. Cowan, bu mekanizasyonun bazı işlere harcanan zamanı azalttığını, ancak bunların yerine yeni işlerin yaratıldığını ve yükselen standartlar nedeniyle eskiden daha az zaman alan bazı işlerin, daha çok zaman almaya başladığını söylemektedir: 1920'lerde ev işleriyle ilgili standartlar değişmiş, özellikle temizlik konusu bir tür fetiş haline dönüşmeye başlamış, evi temiz tutma çabasının yanında, yatak çarşafı ve çamaşırların değiştirilme sıklığı artmış, bu durum da çamaşır yıkama ve ev temizlemeye eskisinden daha çok zaman ayrılmaya başlanmasını getirmiştir.²⁰⁷ Daha önce kiralanan işgücü (hizmetçiler, vb.) tarafından gerçekleştirilen bazı işlerin, bunlarla ilgili makinelerin evlerin içine girmesinden sonra bizzat ev kadınları tarafından yapılmaya başlanması da konunun bir başka yönüdür. Yani, orta sınıf ev kadını için bu mekanizasyon süreci daha az değil, eskisinden daha çok iş anlamına gelmektedir.²⁰⁸ Bu değişimle birlikte, Birinci Dünya Savaşı sonrasında ev kadınının yeni rolüyle ilgili yeni bir ideoloji de yaratılmıştır. Bu ideolojinin en önemli taşıyıcısı ise, kadın dergileri ve bunlarda yayınlanan ev içinde kullanılan teknolojilere ait reklamlar olmuştur. Ev işlerine duygusal bir anlam yüklenmiş; bunlar gündelik işler olmaktan çıkıp kadının evine ve ailesine duyduğu bağlılık ve sevginin bir ifadesi haline getirilmiş ve bu konuda başarısız olmanın suçluluk duymayı gerektirdiği empoze edilmeye başlanmıştır.²⁰⁹

Anne-Jorunn Berg'in "akıllı evler" üzerine yaptığı bir araştırmasında ise; en gelişmiş teknoloji kullanılarak insanların hayatını kolaylaştırmayı amaçlayan bu evler tasarlanırken, ev işi konusunun neredeyse hiç düşünülmediği, ya da ev işine harcanan zaman önemli ölçüde azaltacak bir yeniliğin getirilmediği görülmüştür.²¹⁰ Geleneksel olarak ev kadının egemenlik alanı olarak görüldüğüne göre, kadınların bu projenin ev işiyle ilgili kısmının tasarımında önemli katkılarda bulunabileceği ve yine böyle bir ürünün potansiyel müşterileri konumunda olacakları düşünülebilir. Ancak akıllı ev üreticileri, hedef müşterileri olarak teknolojiye meraklı erkek tüketicileri görmektedirler

²⁰⁶ Anne-Jorunn Berg "A Gendered Socio-Technical Construction: The Smart House Bringing Technology Home: Gender and Technology in a Changing Europe, Ed. Cynthia Cockburn, Ruza Fürst Dilic, Buckingham, Philadelphia: Open University Press, 1994, s. 165

²⁰⁷ Ruth Schwartz Cowan, "The Industrial Revolution in the Home", *The Social Shaping of Technology*, Ed. Donald Mac Kenzie, Judy Wajcman, 2. bs., Buckingham: Open University Press, 1999, s.290-291

²⁰⁸ A.g.e., s. 286-289

²⁰⁹ A.g.e., s. 291

²¹⁰ Berg, a.g.e., s.176-177

ve tasarım sırasında ev işi kısmında kadınlara danışmak hiç biri tarafından düşünülmemiştir. Tasarım, eve dair bir erkeğin düşüncesini yansıtmaktadır ve evdeki erkek aktivitelerine dair yenilikler getirmektedir.²¹¹ Dolayısıyla, erkeklerin egemenlik alanı olan teknolojinin, kadınların egemenlik alanı olarak görülen eve uygulanması durumunda da, uygulanan nesnenin toplumsal cinsiyetinden çok uygulamayı gerçekleştiren tasarımcının ve uygulanan teknolojinin toplumsal cinsiyeti sonucu belirlemektedir.

Buraya kadar sıraladığımız toplumsal cinsiyet-teknoloji ilişkilerinin belki de en önemli yönü, teknoloji ile toplumsal cinsiyet kimliği bağlantısıdır. Bu bağlantı, erkek kimliğinin akıl ve bilimle, kadın kimliğinin de doğayla ve akıldışı ile bağdaştırılması ve buradan hareketle çeşitli özelliklerin bu iki kutba göre kümelenmesini getirir. Bilimi ve aklı temsil eden erkek kimliği; nesnellik, akıl, güç, kişisel olmama gibi özelliklere sahipken, doğa ile özdeşleştirilen kadın kimliği; öznellik, duygusallık, sevgi, kişisellik gibi özelliklerle bağdaştırılır. Bu ayırım, analogiler yoluyla ve sosyalleşme süreci aracılığıyla toplumsal yaşamın her alanına taşınır.²¹² Turkle, her iki cins için de ayrı egemenlik alanları öngörmekte; her alanın genel özelliklerinin o cinse özgü erdemler olarak tanımlandığını ve bireylerce kabullenildiğini söylemektedir.²¹³

Toplumsal cinsiyet kimliğinin oluşturulmasındaki yaygın inanışlardan biri de, kadınlarla erkeklerin teknik yeterlik bakımından birbirinden farklı olduklarıdır. Erkeklerin yaptığı işler daha fazla fiziksel güç ve vasıf isteyen işler olarak algılanır ya da tanımlanır.²¹⁴ Fakat, alet ve makinelerin çoğu zaten insan fiziki gücünün yerine geçmek, onu ikame etmek amacıyla tasarlanmıştır. O halde, makinelerle ilgilenenin daha çok erkekler oluşunu fiziksel güç farklılığı ile açıklamak mümkün değildir. Asıl sorun biyolojik değil, toplumsaldır. Tipik işçi-çalışan paradigması, hem işveren, hem sendikalar, hem de işyeri teknolojisinin tasarımını yapanlar tarafından erkek olarak

²¹¹ A.g.e., s. 177

²¹² Savcı, a.g.m., s. 131

²¹³ Turkle'dan aktaran Savcı, a.g.m., s. 131

²¹⁴ Savcı, a.g.e., s. 132

düşünülür. Kadın fizyolojisi bu durumda “norm”un bir parçası değildir; bunun getirdiği farklılık bir tür eksiklik ya da “sakatlık” olarak görülür.²¹⁵

Eğer fiziksel güç gerektirmiyorsa, bu kez de bu işlerin daha fazla zihinsel yetenek isteyen karmaşıklıkta olduğu inancı vardır. Bu durum, cinsiyete dayalı işbölümüne ve bu işlerin daha değerli ve yüksek ücretli olmasına neden olur. Bununla beraber, geleneksel olarak kadınlar tarafından yapılan ve dikkate değer ölçüde sayısal yetenek, beceri ve hesaplama gerektiren bazı işler (örgü örmek gibi), teknoloji olarak tanımlanmadığı gibi, çoğunlukla vasıflı iş olarak da değerlendirilmemektedir.²¹⁶ Cockburn, kadınların geliştirdikleri teknolojilerin, endüstriyel kapitalizmin geliştiği 18 ve 19. yy.’ın kapitalist karlılığına uygun olmadıkları için tarih kitaplarına geçmediklerini söylemektedir. Endüstriyel teknoloji, hem erkeğe ait toplumsal bir mülk, hem de erkeği biçimlendiren süreçlerden biri olmanın izini ve sınırlandırmalarını taşır. Kadınlar, teknoloji alanına girmek konusunda başarısız değillerdir; teknolojiden uzak oluşları, “nötr” olmayan, kapitalizmin ve egemen sınıfın çıkarlarının izlerini taşıyan ve onun çıkarlarına hizmet eden bu ortamdan hem dışlandıkları, hem de bunun bir parçası olmayı reddettikleri içindir.²¹⁷

Asıl sorun, kadınların teknolojiyle ilgili işlere yeterince dahil olup olmamasının ötesindedir. Maskülinite teknolojinin içerdiği değerlerden biridir, bir anlamda “teknolojinin ruhuna sinmiştir”. Kadın mühendisler de, ya bu erkeksi değerleri benimseyip “erkek” bir teknolojiyi sürdürür, ya da uyum sağlayamayıp dışlanırlar. Tarihsel olarak kabul edilen teknoloji, erkekler tarafından, erkekler için üretilen ve yaratılanıdır. Kadınların yarattıkları zaten teknoloji kapsamında değerlendirilmez ve genel sistem içinde üretimleri yeterince karlı görülmediğinden (kapitalizmin mantığına uymadığından) marjinal kalır. Teknoloji ile ilgili tek sorun, kadınların teknik iş kollarından dışlanması değil, tüm bir teknoloji sisteminin erkeklerin çıkarına göre organize edilmiş, kadınları göz ardı eden ya da en iyi ihtimalle onlara “son kullanıcı” olarak bakan bir sistem olmasıdır.

²¹⁵ Cynthia Cockburn, “Caught in the Wheels: The High Cost of Being a Female Cog in the Male Machinery of Engineering”, *The Social Shaping of Technology*, Ed. Donald Mac Kenzie, Judy Wajcman, 2. bs., Buckingham: Open University Press, 1999, s. 127

²¹⁶ Savcı, a.g.m., s. 132

4.3. MASKÜLİNİTE VE TEKNOLOJİ

Toplumsal cinsiyet ve teknoloji ilişkisinin daha spesifik bir boyutu, maskülinite ile teknoloji ilişkisidir. Bir önceki bölümde, teknolojinin toplumsal cinsiyetle nasıl ilişkilendirildiğine değinilmiş ve teknolojinin iki toplumsal cinsiyetten erkek kimliği ile daha yakından ilişkili olduğu vurgulanmıştı. Teknolojinin “eril kültür” olarak tanımlanmasında anahtar kavramlardan biri “kimlik”, daha doğrusu “toplumsal cinsiyet kimliği”dir²¹⁸ ve erkeğe ait olan toplumsal cinsiyet kimliği, “maskülinite” kavramıyla ifade edilmektedir. Maskülinite ve teknoloji, toplumsal olarak kurgulanmaları sürecinde birbirlerini çeşitli şekillerde içerir ve desteklerler.

Teknoloji ile maskülinite arasındaki ilişkinin boyularından biri, teknoloji ile ilişkili iş kollarında görülen cinsiyete dayalı işbölümüdür. Buradaki erkek hakimiyeti, daha sonraki aşamalarda teknolojinin tasarımı, pazarlanması, kullanılması gibi süreçlerin de “maskülinize” olmasına katkıda bulunmaktadır. Connell, cinsiyete dayalı işbölümünü, “belirli iş tiplerinin belirli insan kategorilerine bölüştürülmesi” olarak tanımlamaktadır.²¹⁹ Bu bölüştürme daha sonraki bir pratiği kısıtlaması ölçüsünde toplumsal bir yapıdır ve birbiriyle ilişkili çeşitli biçimlerde gelişir. Cinsiyete dayalı işbölümünün aldığı biçimlerden biri, cinsiyetin yapılacak işi belirlediği toplumsal bir kurala dönüşmüş halidir: yani bir işyerine giren çalışana kadınsa x, erkekse y işi verilir.²²⁰ Genellikle, madencilik, metal işleri, diğer vasıflı imalat işleri ve teknik vasıf gerektiren işler erkek işi; kadınların özel alandaki eylemleriyle benzerlik gösteren sekreterlik, hemşirelik, bakım, temizlik, yemek gibi işler kadın işi kabul edilir. Kadınlara ait olduğu kabul edilen işlerin, yine kadınlarda yapısal olarak bulunduğu varsayılan sabır, duygusallık gibi özellikler gerektirdiği düşünülür ve bu işlerde kullanılan teknoloji çok fazla teknik bilgi ve zihinsel yetenek gerektirmez.²²¹

Savcı, bu yapılanmanın kadını otomatik olarak erkeğin egemenliğindeki teknoloji alanından uzak tuttuğunu söylemekte ve bazı toplumbilimcilerin iddia ettiği gibi, yeni teknolojik gelişmelerin, fiziksel güce ihtiyacı ortadan kaldırarak cinsiyete

²¹⁷ Cockburn, *Caught in the Wheels...*, s. 126-127

²¹⁸ Savcı, *a.g.m.*, s. 131

²¹⁹ Connell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar...*, s. 141

²²⁰ A.g.e., s. 141

dayalı işbölümünü sona erdirmedeğini; toplumsal cinsiyet ilişkilerinin teknolojik gelişmeye rağmen dikkat çekici biçimde sabit kaldığını belirtmektedir.²²² Ayrıca, aynı işkolunda çalışsalar da, kadınlarla erkeklerin teknolojiyle ilişkileri farklı olmaktadır.

Connell, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümüne örnek olarak Ruth Cavendish'in bir montaj fabrikası üzerine yaptığı etnografik araştırmasından bazı bulguları göstermektedir. Cavendish, bu araştırmasında kadınlarla erkekler arasında erkekler lehine neredeyse mutlak bir iş ayrımı olduğu sonucuna ulaşmıştır ve bu gözlemini "Daha iyi bir iş için sahip olmanız gereken tek nitelik erkek olmak" şeklinde dile getirmektedir.²²³ Bir başka örnek de, Game ve Pringle'ın bilgi işlem endüstrisiyle ilgili çalışmasıdır: Bu iş kolunda da kadınlar aleyhine ayrımcılık gözlenmektedir. Kadınların ağırlıklı olarak yaptığı iş veri giriş kartlarına delik açmakken, erkekler operatör, satış sorumlusu, sistem analisti ve yönetici gibi asıl karar alma mekanizmalarında ya da belirleyici konumlarda bulunmaktadır.²²⁴

Kuşkusuz bu araştırma bilgi işlem endüstrisinin görece yeni olduğu bir dönemde yapılmıştır; bugün veri giriş kartları artık terk edilmiş bir teknolojidir ve eskiye oranla bilgisayarla ilgili işlerde daha çok kadın sistem analistliği, operatörlük, hatta yöneticilik yapabilmektedir. Ancak bilgi işlem endüstrisi hala erkeklerin baskın olduğu bir alandır. Ayrıca, veri kartlarına delik açma işinin yerini klavye ile veri girişi yapma işi almıştır. Operatörlük, sistem analistliği gibi diğer alanlarla karşılaştırıldığında düşük ücretli, emek yoğun veri girişi işinde çalışan kadınların oranı diğer alanlardakine göre daha fazladır. Başka bir araştırmaya göre, yüksek teknoloji firmalarında çalışan kadınlar, erkekler kadar ilerleme şanslarının olmadığını ve yeni teknolojiye rağmen eski zihniyetin devam ettiğini düşünmektedirler. Araştırmada görüşülen kadınlardan bazıları, kadınların geleneksel olarak idari görevlere ve destek bölümlerine yönlendirildiğini, bu yüzden yönetici pozisyonu için gereken becerileri ve deneyimi kazanamadıklarını;

²²¹ Savcı, a.g.m., s. 136

²²² A.g.e., s. 136-137

²²³ Cavendish'en aktaran Connell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar...*, s. 141

²²⁴ A.g.e., s. 142

erkeklerin ise geleneksel olarak daha operasyonel alanlara yönlendirildikleri için yöneticilikte daha şanslı olduklarını söylemişlerdir.²²⁵

Bu örneklerde görüldüğü kadar açık olmayan başka bir ayrımcılık türü, çalışanların işle ilgili eğitim aldıkları veya ustalaştıkları bir yerde cinsiyete dayalı ayrımcılık yapılmasıdır. Böyle bir mekanizma, ilk bakışta daha az belirgin, teknik nedenlere dayalı görüntüsü veren bir ayrımcılık yaratır. Connell bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Erkeklerin belirli bir iş için kadınlara kıyasla daha iyi hazırlandığı veya eğitildiği bir yerde, ‘başvuranlar arasında en iyi’nin seçimi, normal olarak bir erkeğin seçilmesi anlamına gelecektir.”²²⁶ Burada da yine Cockburn’un basım endüstrisi araştırmasında söz ettiği; erkek işçilerin hakimiyetindeki sendikaların, kadınların çıraklık eğitimi almasını engellemeleri örnek gösterilebilir.²²⁷

Teknoloji ile ilgili endüstrilerdeki cinsiyete dayalı işbölümü ve ayrımcılık maskülinite ile teknoloji arasındaki ilişkinin bir yönüdür. Bu ilişkinin daha önemli yönü ise, bir önceki bölümde tartışılan toplumsal cinsiyet kimliği ile teknoloji arasındaki bağlantıdır. Maskülinite teknik yeterliliği içerecek şekilde kurgulanırken; teknoloji de maskülen imajlar ve semboller içerecek şekilde kurgulanır.

Connell, erkeklerin iktidarının ve erkeklik otoritesinin diğer alanlara göre daha yoğunlaşmış olarak görüldüğü kurumlar ya da alanlar olduğunu belirtmekte ve çağdaş kapitalist ülkeler için bu “nüve”nin dört tanıdık bileşiminden söz etmektedir: Askeri ve paramiliter güçler, polis, cezaevi sistemleri gibi kurumsallaşmış şiddetin hiyerarşileri ve işgüçleri; çelik ve petrol şirketleri gibi ağır endüstrinin ve bilgisayarlar, uzay gibi yüksek teknoloji endüstrisinin hiyerarşisi; merkezi devletin planlama ve denetim mekanizması ve son olarak da fiziksel gücü ve erkeklerin makinelerle birliğinin önemini vurgulayan işçi sınıfı çevreleri bu bileşimleri oluşturmaktadır.²²⁸

Connell, bu bileşenlerden ilk üçünün, erkekliği, otoriteyi ve teknolojik şiddeti birbirine bağlayan bir ideolojiyle ilişkilendirildiğini; sonuncu bileşen olan işçi sınıfı

²²⁵ Gail Repsher Emery, “High-Tech Industry Has Old-Time Mentality”, *Washington Technology*, C:XVI, No: 7, 2 Temmuz 2001, s. 32

²²⁶ Connell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar...*, s. 142

²²⁷ Cockburn, *Caught in the Wheels...*, s. 185

²²⁸ Connell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar...*, s. 153

çevreleriyle bağlantının da askeri inanç ve pratiklere kitlesel taban sağladığını ileri sürmektedir. Bu bağlantıyla ilgili olarak, motorlu taşıtlarla ulaşımın, şiddete açık ve çevresel açıdan yıkıcı olmasına rağmen, kademeli olarak diğer ulaşım sistemlerinin yerini almasını; devlet ve şirket seçkinleri ile işçi sınıfı hegemonik erkekliği arasındaki örtük ittifak örnek göstermektedir.²²⁹ Connell ayrıca, “meslek kültürleri” olarak adlandırdığı, profesyonelliği ve teknik uzmanlığı vurgulayan belli bir maskülinite biçimini içeren bir “farklılaştırma ve dışlama” mekanizmasından söz etmektedir. Bu mekanizma içinde yaratılan masküliniteyi ise şöyle tanımlamaktadır:

“...Duygusal açıdan yavan, bir beceri üzerinde yoğunlaşan, mesleki saygınlık ve öteki çalışanlar üzerinde tekniğe dayalı bir egemenlik arzusunda ısrarcı ve gelişimini en üst noktalara kadar sürdürebilmek (yani uzmanlık) için çocuk bakımı ve ev işinden, bunları yapacak eşlere ve hizmetçilere sahip olarak mutlak özgürlük talep eden bir erkeklik.”²³⁰

Bu maskülen karakterdeki teknik uzmanlık kültürü, kadınların dışlanması mekanizmasıyla da desteklenmektedir.²³¹ Bu mekanizma, cinsiyete dayalı işbölümü kısmında da değinildiği gibi, erkeklerin hakimiyetindeki işçi sendikalarının kadınların endüstriye girişine direnmesi gibi doğrudan yöntemlerle işleyebildiği gibi; yüksek teknoloji şirketlerindeki kadınların yönetici pozisyonuna yükselmelerinin erkeklerle göre zor oluşu gibi daha az görünür yollarla da gerçekleşebilir.²³² Kadınların başarılı olmak için kendi toplumsal cinsiyet kimliklerine ters, maskülen bir yaklaşımı benimsemek zorunda kalmaları da dolaylı olarak teknolojiden dışlanmalarını ya da uzak kalmayı seçmelerini getirir.

Toplumsal cinsiyet kimliğinin sembolik boyutları içinde; maskülinitenin kısmen teknik yeterlilik yoluyla yapılandırıldığı, erkeklerin teknoloji ile özdeşleştikleri ve özdeşim biçiminin, birini diğerine bağladığına dair teoriler vardır.²³³ Teknoloji, erkek egemenlik alanının ve erkek kimliğinin bir parçası olarak görülürken, bu alanda var

²²⁹ A.g.e., s. 154

²³⁰ A.g.e., s. 242-243

²³¹ A.g.e., s. 243

²³² Cynthia Cockburn, *The Material of Male Power...*; Emery, a.g.e.

²³³ Savcı, a.g.m., s. 131

olmamak da kadının toplumsal cinsiyet kimliğinin bir bileşenidir.²³⁴ Fiziksel gücün, yeterliğin, alet ve makinelerin erkeklere mal edilmesi de, kadınların ikincil konumunun önemli kaynaklarından biri; hatta dişi cinsi “kadın” haline getiren sürecin bir parçasıdır. Bu noktada araştırılması gereken, küçük bir fiziksel farklılığın nasıl erkekler lehine bir fiziksel avantaja dönüştüğü ve bunun teknolojiye ulaşmadaki cinsiyetler arası farklılıkla çoğaldığıdır.²³⁵ Teorik olarak, teknolojinin maskülinite ile bağdaştırılmasının temelinde, maskülinite ve feminitiyi karşıt özelliklere sahip iki kutup olarak değerlendiren ataerkil anlayış yatmaktadır. Ataerkil ideolojiye göre, erkekler rasyonel, kadınlar duygusaldır. Bu aynı zamanda Avrupa felsefesinde sağlam temelleri olan bir varsayımdır ve popüler kültürde de baskın bir temadır. Her şeyden önce, felsefede yer alan ve Aydınlanma ile tüm diğer değer ve inançlardan daha önemli bir yere oturtulan “akıl” kavramı; toplumsal cinsiyetten arınmış ve nesnel bir kavram değildir. Lloyd, akla dair ideallerin örtük olarak erkeksi olduğunu savunduğu ve bu konuyu tarihsel açıdan ele aldığı “Erkek Akıl” kitabında, akıl ideallerinin tarihsel olarak kadınlığı dışladığını ve kadınlığın kendisinin de böyle bir dışlama işlemi yoluyla oluştuğunu öne sürmektedir.²³⁶

Rönesans’tan beri, modern bilim ve teknolojiye, bu projede yer alan aktif cins olan erkekler tarafından, sembolik olarak “maskülen” bir kimlik yüklenmiştir.²³⁷ Bunun en çarpıcı örneği, Bacon’ın doğayı kontrol altına almayı amaçlayan bilimsel bilgiyi anlatırken kullandığı cinsel metaforlardır: Bacon, doğayı kadınsı olarak tanımlar, bilimin görevinin doğa üzerinde “doğru türden bir erkek tahakkümü kurmak” olduğunu söyler ve de zihin ve evren için kurulacak bir “evlilik yatağı”ndan bahseder. Bacon’ın ilk kitaplarından biri olan ve Türkçe’ye “Zamanın Erkeksi Doğuşu” şeklinde çevrilebilecek “The Masculine Birth of Time” kitabının adı da bu yaklaşımı yansıtır.²³⁸ Evelyn Fox Keller, bu gibi örneklerden hareketle, bilimde başarının, toplumsal ve kültürel açıdan “kadınsı” olarak tanımlanan her şeye karşı çıkan normların kabulüyle

²³⁴ Savcı, a.g.m., s.131

²³⁵ Cockburn, *The Material of Male Power...*, s. 181

²³⁶ Genevieve Lloyd, *Erkek Akıl: Batı Felsefesinde “Erkek” ve “Kadın”*, Çev. Muttalip Özcan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996, s. 20

²³⁷ Cockburn, *The Circuit of Technology...*, s. 206

²³⁸ Lloyd, a.g.e., s. 32-33

tanımlandığını savunmaktadır. Genel norm bu oldukça, bilimle ilgilenen kadınların sayısının artması ya da kadınların bilime yaptıkları katkılar ikincil konumdadır.²³⁹

Mekanizasyon çağı “kaslı erkek kimliği” (muscular male identities) tarafından şekillendirilmiş ve bu arada erkek kimliğini de şekillendirmiştir. Elektronik ya da bilgi teknolojilerinin teknolojiyle maskülinitenin özdeşleşmesini zayıflatacağı beklentisi olsa da, bu yeni teknolojiler de, bu kez farklı semboller aracılığıyla masküliniteyle bağlantılandırılmıştır.²⁴⁰ Hakim ideoloji tarafından ilerlemenin motoru olarak görülen bilim ve teknoloji, kültürel açıdan maskülen bir hakimiyet alanı olarak tanımlanmıştır. Hegemonik maskülinite, egemenliğini kısmen aklın gücünü içermesi ve bu yolla tüm toplumun çıkarlarını temsil etme iddiasından alır. İleri kapitalizm sadece işin rasyonelleşmesi anlamına gelmez; aynı zamanda bir bütün olarak kültür de rasyonelleştirilir ve git gide teknik aklın hakimiyetine girer. Burada teknik akıl olarak tanımlanan düşünce şekli, hedeflenen sonuçlardan çok kullanılan araçların verimliliğine odaklanmış bir düşünüşdür. Connell buna, niteliksiz yayınları iletmek için kullanılan teknik uzmanlaşma ve harcanan kaynakların büyüklüğüyle ABD’deki televizyon endüstrisini örnek göstermektedir.²⁴¹

Hem modern teknoloji, hem de hegemonik maskülinite, endüstriyel kapitalizm ile tarihsel bir ilişkiye sahiptir. Bu da, birbirlerine denetim ve hakimiyet temalarıyla sembolik olarak bağlanmaları sonucunu getirmiştir. Bu anlamda, teknoloji maskülen bir kültürdür.²⁴² Endüstriyel kapitalizm ve teknoloji, bir yandan ataerkil kültürden kaynaklanan değerleri vurgular ve içerirken; öte yandan modern toplumda ataerkil kültürün bulunduğu konumu sağlamlaştırırlar. Bu durum, hiyerarşi, rekabet, anında ölçülebilir sonuçlar, maddi birikim, kişisellikten uzak olma, ekonomik ve politik yayılma gibi değerlerin ve kavramların sürekli vurgulanmasına ve güçlenmesine neden olur. Teknoloji etrafında gelişen ilişkiler sürekli erkek egemenliğini (ya da Connell’in kavramı kullanılacak olursa, “hegemonik maskülinite”yi) yeniler ve geliştirir.

²³⁹ Jill K Conway, Susan C.Bourque, Joan W. Scott (ed.), *Learning About Women, Gender, Politics and Power*, 4. bs., Ann Arbor: University of Michigan Press, 1992, s.xvii

²⁴⁰ Cockburn, *The Circuit of Technology...*, s. 206

²⁴¹ Connell, *Masculinities...*, s. 164

²⁴² Faulkner, *a.g.e.*, s. 80

Endüstriyel teknolojinin gelişimi, sınıf ilişkilerini şekillendirmede belirleyici olduğu gibi, toplumsal cinsiyet kimliklerinin gelişimi üzerinde de etkili olmuştur.²⁴³

Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakimiyetleri artık din yoluyla meşrulaştırılmak ya da kaba güçle dayatılmak yerine üretimin teknik organizasyonu ile meşrulaştırılmaktadır. Erkek çocuklar büyürken, geliştirdikleri maskülinite şirket çalışmasının ihtiyaçlarıyla uyum gösterme yönünde şekillendirilir. Maskülinite kavramı da, genel olarak şirket ekonomisine ve onun biçim verdiği kültüre uyum sağlamak üzere yeniden şekillendirilmektedir.²⁴⁴ Bu kültürün önemli bir parçası da, teknik akıl ve teknik bilgiye yapılan vurgudur. Connell, maskülinitenin teknik bilgi etrafında şekillenişinin özellikle göze çarptığı belli alanlardan söz etmektedir: “Yeni orta sınıf” ya da “yeni küçük burjuvazi” olarak adlandırılan iyi eğitim görmüş, teknik uzmanlığa sahip, bilgi-yoğun teknolojiyle ilgili işlerde çalışan profesyoneller bu kapsamda değerlendirilir. Bu tip maskülinitenin bir yönü de, teknik uzmanlığa rağmen; daha eski, geleneksel bazı mesleklerin statüsünün ya da zenginliğin getirdiği bir toplumsal otoritenin eksik oluşudur.²⁴⁵

Paradoksal olarak, erkekler genellikle, insan değil, işlev odaklı olmaları bakımından araç-gereçlerle kadınlara oranla daha araçsal bir ilişki geliştirmelerine rağmen; erkek mühendislerin çoğu aletler ve makinelerle karşı derin bir hayranlık ve ilgi duymaktadır. Teknik işlerdeki erkek hakimiyetinde önemli bir faktör de erkeklerin teknolojiye aldıkları zevktir. Bu “zevk alma” durumu genellikle erken çocuklukta gelişmeye başlar, ergenlik çağında güçlenir ve bu süreç boyunca toplumsal olarak öğrenilip pekiştirilir: Örneğin erkek çocuklar babalarına tamir işlerinde çıraklık ederken, hem teknik bilginin erkek kimliğinin bir parçası olduğunu, hem de bundan zevk almayı öğrenirler. Sally Hacker, bu hazzın bir kısmının, hem işçiler hem de doğa üzerinde hakimiyet ve kontrol ile ilgili olduğunu söylemekte ve mühendislerin teknolojiye aldıkları zevkin daha büyük ölçekteki hakimiyet ve kontrol sistemlerine katkıda

²⁴³ Cynthia Cockburn, *Caught in the Wheels...*, s.129; Susan C. Bourque, Kay B. Warren, “Technology, Gender, and Development”, *Learning About Women, Gender, Politics and Power*, 4. bs., Ann Arbor: University of Michigan Press, 1992, s. 177

²⁴⁴ Winter ve Robert’tan aktaran Connell, *Masculinities...*, s. 165

²⁴⁵ A.g.e., s. 165

bulunmalarının bir tür “ödülü” olduğunu belirtmektedir.²⁴⁶ İş sürecinde çok özelleşmiş, sınırlı görevleri olan mühendislerin teknolojiye hakimiyet hissi dışında iş tatminleri sınırlıdır.²⁴⁷ Teknolojinin gücü, mühendislerin sınırlı iktidar ve güç duygusunu aşar; Lucena ve Downey’in dediği gibi: “Mühendisler sürekli olarak kendilerini güçsüz hissederler ama dışarıdan bakanlar tarafından güçlenmiş görülürler”²⁴⁸ Sermaye, işverenler ve iş dünyasının kendilerini sürecin değiştirilebilir bir parçası haline getiren yapısı karşısında iktidara sahip olmayan ve bunun farkında olan mühendisler, bu güçsüzlük duygusunu teknolojiye ve teknik bilgiye olan hakimiyetlerini sergileyerek ve kendilerine bunlara dayanan bir iktidar alanı açarak telafi ederler.

Mühendisliğin sağladığı bir başka sembolik iktidar şekli de itaatsiz vücutlar ve duygular üzerinde kurulan iktidardır: mühendislik eğitimi sırasındaki matematiksel problem çözme pratikleri, duygu ve akılcılık arasında bir ayrımı teşvik eder. Hacker, sosyal bilimler ve mühendislik öğretim görevlileri üzerinde yaptığı bir araştırmada; her iki grubun da lise yıllarında vücutsal yerine zihinsel ilgileri olmasına rağmen, mühendislerin yetişkinlik hayatlarında vücutlarıyla ve duygusal ilişkiler konusunda daha çok kaygı yaşadıkları sonucuna ulaşmıştır.²⁴⁹ Faulkner, bu konuda teknik saplantıların bazı erkekler için diğer alanlardaki kontrol eksikliğinin bir telafisi olduğu yorumunu yapmaktadır. Çoğunlukla teknolojiden en büyük zevki alanlar, “iktidara” sahip olan erkekler değildir: örneğin hackerlar²⁵⁰ çoğunlukla genç ve iş hayatında ya da toplumsal hayatın geri kalanında yüksek statüye sahip olmayan insanlardır²⁵¹ Maureen Mc Neil de, bununla ilgili olarak, işçi sınıfına mensup bazı erkeklerin otomobil merakını göstermektedir.²⁵²

²⁴⁶ Hacker’dan aktaran Faulkner, a.g.e., s. 77

²⁴⁷ A.g.e., s. 77

²⁴⁸ Downey ve Lucena’dan aktaran Faulkner, a.g.e., s. 77

²⁴⁹ Hacker’dan aktaran Faulkner, a.g.e., s. 78

²⁵⁰ “Hacker” kelimesi, Türkçeye İngilizceden geçmiştir ve aynı şekilde kullanılmaktadır. İngilizcede “hacking” kavramı, çeşitli elektronik güvenlik önlemlerini aşarak (şifreleri kırmak gibi) giriş izni olmayan sitelere ya da bilgisayar sistemlerine girmek, bu siteleri ya da sistemleri ele geçirmek, buradan çeşitli bilgileri (kredi kartı numaraları gibi) alıp kendi çıkarları için kullanmak ya da bu sistemlerde değişiklikler yapmak gibi faaliyetler için kullanılmaktadır. Buna kısaca, gizlice ya da zorla birinin evine ya da işyerine girmenin elektronik ortamdaki karşılığı denebilir. “Hacker” ise, bu eylemleri gerçekleştirenlere verilen addır.

²⁵¹ Faulkner, a.g.e., s. 78

²⁵² McNeil’den aktaran Faulkner, a.g.e., s. 78

Teknoloji, bu gibi durumlarda sembolik bir iktidar vaadine dönüşmekte; teknik uzmanlığa sahip olarak toplumsal cinsiyete dayalı iktidarın güçlendirilmesi anlamına gelmektedir.²⁵³ Kısaca, teknik bilgiyle birleşmiş maskülinite için, bu bilgiye sahip olmanın getirdiği iktidar, gerçek toplumsal iktidardan uzak oluşun bir tür “ikamesi” ya da tesellisi olmaktadır. Teknik bilgiyle kendi iktidar alanlarında kadınlar ve daha alt kademelerdeki (ve daha vasıfsız) diğer erkek çalışanlar üzerinde belli bir hakimiyet elde ederken; yine aynı bilgiyi hakim ideolojiye ve toplumsal iktidara hizmet etmek için kullanılmaktadırlar. Bu arada, teknolojik bilgi ve bu bilgiden alınan zevk de onlar için bir ödül yerine geçmektedir.

Faulkner, mühendisler ile ilgili olarak, teknolojiden aldıkları zevkin, teknolojiyle özdeşleşmelerinin ve teknik yeterlik ile gurur duymalarının, bireysel kimliklerindeki önemli yanlar olduğunu ve ortak bir mühendislik kültürü oluşturduğunu söylemektedir. Bu durum, günlük işleri çoğunlukla çok sınırlı heyecan ve iktidar içeren mühendislere bir çeşit teselli vermekte; aynı zamanda da kadın mühendisleri önemli gayri-resmi ağlardan dışlayan bir dayanışma ortamı yaratmaktadır. Faulkner, bu saptamanın erkeklerin egemen olduğu diğer teknik çalışma alanlarında da aynı olduğunu öne sürmektedir.²⁵⁴

Mühendislik kültürü, teknik yeterliğe bağlı bir gurur ve teknolojiden alınan zevkin kolektif olarak paylaşılmasına dayalı bir ortak kimlik etrafında kurulmuş bir tür “kardeşlik”, bir dayanışma ağıdır. Bu dayanışma, farklı ortamlarda farklı şekiller alabilir: İsveç’te içkiye dayanıklılık gösterileri ve spora dair ortak bir ilgi etrafında gelişirken, daha az mühendisin “atletik” olduğu ABD’de mühendislerin teknik bilgi ve yeterliğinin yüceltilip buna sahip olmayanların alaya alındığı bir ortak mizah kültürü olarak ortaya çıkar.²⁵⁵ Mühendisler, yüksek statüye sahip oldukları kurum ve disiplinlerde, erkeklerin kendilerini rahat hissedecekleri -ve kadınların yabancı kalacağı- bir çalışma tarzı yaratma iktidarından yararlanırlar: teknolojinin merkezi konumu

²⁵³ Henwood’dan aktaran Faulkner, a.g.e., s. 78

²⁵⁴ Faulkner, a.g.e., s. 75

²⁵⁵ Faulkner, a.g.e., s. 78

vurgulanır; yeterliliğin saldırgan bir tavırla sergilenmesi, çok kişi tarafından istenen işleri/görevleri almanın olağan şekline dönüşür.²⁵⁶

Maskülinite ve teknoloji; cinsiyete dayalı işbölümü, masküliniteye ait sembollerin teknolojiye taşınması ve maskülinitenin teknolojiyi içeren şekilde kurulması gibi farklı şekillerde birbiriyle ilişki içindedir. Daha doğrusu bu iki kavram, birlikte düşünölmeleri toplumsal olarak “normal” kabul edilecek kadar iç içe geçmiştir. Aynı zamanda, teknoloji ve maskülinite kavramları, birbiriyle üçüncü bir kavramı, iktidar kavramını da içerecek şekilde ilişkilidir. Bu ilişkinin, bilimin ve teknolojinin iktidarı içermesi ve iktidar tarafından kullanılması; genelinde toplumsal cinsiyetin, özelinde de maskülinitenin iktidarla olan ilişkisi ve bu ilişkide teknolojinin bir iktidar aracı olarak kullanılması şeklinde boyutları vardır. İktidar, toplumsal cinsiyet, teknoloji ve maskülinite kavramlarını ve bunların birbirleriyle ilişkilerini ele aldıktan sonra; maskülinite, iktidar ve teknoloji kavramlarının nasıl birbiri içine geçtiğini, nasıl birlikte öröldüklerini anlamak için bu üç kavramı bir arada incelemek gerekmektedir.

²⁵⁶ McIlwee ve Robinson’dan aktaran Faulkner, a.g.e., s. 79

5. İKTİDAR, MASKÜLİNİTE VE TEKNOLOJİ

Maskülinite ve teknoloji ile ilişkilendireceğimiz iktidar kavramı, bir grubun ya da bir “cinsin” diğeri üzerinde baskı ve zor kullanması şeklinde tanımlanan bir iktidar değildir. Bu ilişkiler içerisinde gözlenen iktidar, hakim olanın tabi olanı kendi çıkarları doğrultusunda davranmaya zorlamaktan çok, “ikna ettiği” bir çeşit iktidardır. Aslında, ikna etme de buradaki süreci tam olarak açıklamaz. Tabi olan grup var olan ilişkileri ve bu ilişkiler içinde kendi konumunu zaten doğal kabul etmektedir; hatta direnme noktaları oluştursa bile, bunu kendi konumunun getirdiği, “güçsüzün silahları” diyebileceğimiz bazı stratejileri kullanarak gerçekleştirmekte, iktidarın kaynağı ya da nedeni sorgulanmamaktadır. Egemen konumdakiler de var olan sistemi ve ilişkileri normal kabul etme noktasında tabi olanlardan farklı durumda değildir. Buna rağmen, hakim olan ve hükmedilen arasındaki iktidar ilişkisi sabit değildir, içinde değişme potansiyelini de barındırmaktadır. Hangi şekilde olursa olsun, direnme her zaman mevcuttur ve hakim konumda olan da hakimiyetini sürekli koruma çabasındadır. Bu dinamizm içinde iktidar ilişkileri sürekli değişir, dönüşür, yeniden üretilir. Yeniden üretilme eski ilişkilerin devamı anlamına geldiği kadar, bir ölçüde değişime de yol açar: hiçbir yeniden üretim aslının aynısı değildir, küçük de olsa bazı değişimler olur ve bu değişimler sırasında var olan iktidarın aşınması ya da el değiştirmesi de olasılıklar dahilindedir. Teknoloji ve maskülinite ilişkileri, iktidar kavramının bu boyutu göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.

Teknoloji ve maskülinite ilişkileri, iktidar kavramını içerecek şekilde yapılandırılırlar. Ancak, buradaki iktidarı mutlak ve değişmez, bir kez bir yapının içine yerleştikten sonra değişmesi mümkün olmayan bir iktidar şeklinde algılamamak gerekir. Foucault’nun “güç dengelerinin çoğulluğu” ifadesiyle anlatmaya çalıştığı gibi; erkekler ve kadınlar, devlet ve vatandaşlar, teknolojiye hakim olanlar ve olmayanlar, teknolojiyi şekillendirenler ve kullananlar gibi farklı iktidar konumlarındaki insanlar arasında sürekli bir mücadele ve karşılıklı değişim ilişkisi vardır. Tüm hakim konumda olanlar gibi, hegemonik maskülinitenin iktidarı da sürekli olarak kendisini yenilemek ve tabi konumdakilerden gelecek tehditlerden korunmak zorundadır. Tabi konumda olanlar bir yandan hakim iktidarı aşındırmaya, bu iktidara doğrudan ya da dolaylı yollarla karşı çıkmaya çalışırken, bir yandan da kendi iktidar alanlarını yaratırlar. Teknoloji ve

maskülinite konusunda buna, kadınların teknolojiyle ilgili mesleklere girmesi, feministlerin teknolojinin maskülen karakterini sorgulaması, kullanıcıların teknolojileri tasarımcının düşündüğü amacın dışında kullanması gibi direnme noktaları örnek verilebilir.

Maskülinite ve femininite kavramları, ataerkil kültürün kadınlarla erkekler arasında eşitsizlik ve hakimiyet ilişkileri kurmasında anahtar kavramlardır. Maskülinitenin de bir parçası olduğu toplumsal cinsiyet ilişkileri, sadece iki toplumsal cinsiyet arasındaki farklılığa dayanan ilişkiler olmakla kalmaz, aynı zamanda “asimetrik” ilişkilerdir: yani ilişkinin farklılığın ötesinde bir de eşitsizlik ve hakim olma-hakim olunma boyutu vardır. Aynı eşitsizlik ve hakimiyet ilişkisi, maskülen özellikler taşıyan teknoloji konusunda da geçerlidir. Kadınlar, maskülen teknoloji ilişkilerinde denetlenen ve üzerinde hakimiyet kurulan taraftırlar. Burada bahsedilen iktidar, “yapabilme”yi değil, hükmetme ve kontrol etmeyi ifade eder. Feminist teoride “erkek iktidarı”yla kastedilen; bir cins olarak erkeklerin bir cins olarak kadınlar üzerinde hakimiyet kurmaları, kadınların cinselliğini ve üreme kapasitesini sömürüp kontrol etmeleri ve işgücü olarak kadınlardan yararlanmaları şeklindeki sürekli bir örüntüdür. Sistemik erkek iktidarı için kullanılan başka bir sözcük de “ataerkillik” (patriyarka) sözcüğüdür.²⁵⁷

Toplumsal cinsiyet kimliği, erkeklerle teknoloji ilişkisinin önemli bir bileşenidir. Maskülinite, birbirine bağlı olarak anlam kazanan bir semboller sistemi içerisinde toplumsal olarak kurulur. Teknoloji ve iktidar kavramları ise, kurulması sürecinde masküliniteyi şekillendirir ve onun bir parçası haline gelirler. Bu ilişki bir kez kurulup toplumsal olarak kabullenildiğinde, teknolojinin erkeklerin hakimiyet alanının bir parçası olduğu bireyler tarafından içselleştirilir ve “doğal” hale gelir. Kadınlar, ataerkil iktidar ilişkileri tarafından teknolojinin dışında tutulurlar. Teknoloji de, kendisini şekillendiren ataerkil iktidar ilişkilerini pekiştirecek şekilde kullanılır ve bu ilişkilerin devamına katkıda bulunur. Böylelikle, erkek iktidarıyla maskülen teknoloji karşılıklı olarak birbirini güçlendirir ve yeniden üretirler.

²⁵⁷ Cockburn, *The Circuit of Technology*..., s. 207

Erkek ya da “erkekleşmiş” mühendisler, kadınların kullanacağı teknolojileri tasarlarken, o teknolojiyi kullanacak kadınları da “tasarlarlar”. Tasarım, reklamlardaki toplumsal cinsiyet imgeleriyle beraber, kullanıcıya bazı toplumsal cinsiyet rolleri empoze eder: makyaj yapan kadın sürücü, teknolojiyle yaratıcı bir ilişki kurma yeteneğinden yoksun kadın sekreter ya da yemeği daha lezzetli pişirmesi, çamaşırları daha beyaz yıkaması gereken ev kadını gibi.

Erkeklerin teknolojiye ve teknolojinin getirdiği iktidara hakim olmasının tek yolu masküliniteyle teknoloji arasındaki bağlantı değildir. Bunun, kadınların teknik yeterlik gerektiren işlerden dışlanması gibi daha somut sebepleri de vardır ve bu sebepler toplumsal cinsiyet kimliğiyle ancak dolaylı olarak -örneğin bunların kadın işi olmadığı gibi bir söylem yoluyla- ilişkilidir. Ancak, teknolojiyle maskülinite arasındaki ilişki konunun çok önemli bir yönü, hatta temelidir. Ardındaki mekanizma ne olursa olsun, teknolojinin erkek egemenlik alanı haline gelmesinin meşrulaştırılması, bilim ve teknolojinin masküliniteyle bağdaştırılmasına dayanır. Bir anlamda, maskülinite-teknoloji ilişkisi, erkeklerin teknolojiye egemen olmasının ideolojisini oluşturur.

Burada başka önemli bir nokta da, maskülinitenin sadece tek tek bireylerin (erkeklerin) toplumsal cinsiyet kimliğinin ya da kolektif olarak erkeklerin ulaşacağı bir kimlik modelinin ötesine geçen bir kavram oluşudur. Bir anlamda maskülinite, erkeklere mal edilen özelliklerin, düşünce ve yaklaşım biçimlerinin toplumlara ve zamana göre değişebilen bir toplamıdır. Bu şekliyle teknolojiye ve spor, siyaset, askerlik gibi diğer bazı “erkeksi” alanlara yansması mümkün olmaktadır.

Cockburn, kadınların yeni teknolojilerin ortaya çıktığı ortamlardan uzak olmasının kadınların aleyhine bir durum olduğunu ve teknolojinin toplumsal şekillenmesi yaklaşımına ait literatürün bunu incelemek için uygun olduğunu söylemektedir. Çeşitli yazarlar, teknolojileri şekillendirmedeki sınıfsal, askeri ya da ulusal çıkarların etkilerini gösteren çalışmalar yaparken, alandaki kadınlar ise erkeklerin çıkarlarının da teknolojinin şekillenmesinde etkili faktörlerden biri olduğunu gösterirler. Cockburn, çoğunlukla yeni teknolojilerin seçiminin, çoğu erkek olan işverenlerin, kadın işgücünü en karlı şekilde sömürmesi üzerine hesaplarını yansıttığını söylemektedir. Kadın işçiler, erkek egemen toplumsal ilişkiler sonucu emek pazarındaki durumları sistematik olarak zayıflatıldığından, pazarda sömürülmeye en açık işgücü

konumdadırlar. Bu yüzden de, işverenin karlılık üzerine hesaplarına dahil edilebilecek en düşük maliyeti oluşturlar.²⁵⁸

Aktör-ağ teorisi, teknoloji - toplum ilişkisi teorilerinin “teknolojinin toplumsal şekillenmesi” başlığı altında incelediğimiz koluna aittir. Teknoloji ve toplumun birbirini kurması, insanlardan ve araç-gereçten oluşan aktörleri içeren ağlar yoluyla gerçekleşir. Diğer teknolojinin toplumsal şekillenmesi teorilerinden ayrıldığı yön, ağın aktörleri arasında simetrik bir ilişki olduğu iddiasıdır. Cockburn, aktör-ağ teorisinin iktidar yaklaşımının daha çok teknolojilerin (araç-gerecin) şekillenmesinde bir tarafın argümanlarını destekleyecek görüş üzerindeki “etki” ya da bu etkinin engellenmesi biçiminde olduğunu söylemektedir. Buna rağmen, Latour gibi bazı yazarlar bundan daha farklı iktidar tanımları da yapmışlardır. Latour, biri ya da bir şey üzerindeki iktidarı birçok insan tarafından uygulanan ama bunların birine atfedilen bir kompozisyon olarak görmektedir. Cockburn, bu tanımlı Foucault’nun öznelliği baskı altına almak yerine düzenlemeyi ve denetlemeyi amaçlayan iktidar tanımıyla karşılaştırır.²⁵⁹ Aktör-ağ teorisinin feminist yaklaşımlarla uyumsuzluğa düştüğü yön, teknoloji teorileri daha çok değişimi amaçlarken, feminist teorisinin sürekliliği açıklamaya çalışmasıdır. Ayrıca, aktör-ağ teorisinde iktidar “yapabilme” ya da “kapasite” olarak görülürken, hayatta daha çok “hükmetme” şeklinde karşımıza çıkar. Bu durumda teori, erkeklerin teknolojinin şekillenmesinde daha etkili taraf oluşunu ortaya koyabilir, ama neden kadınların değil de erkeklerin bu konumda bulunduklarını açıklamakta yetersiz kalır.²⁶⁰

İktidar ayağının daha az, masküiniteyle teknoloji bağlantısının daha çok görünür olduğu bir örnek alan, bilgisayar, cep telefonu, otomobil, ses sistemleri gibi en yeni ve en karmaşık (ve çoğunlukla da oldukça pahalı olan) teknolojilerin pazarlanma stratejileri ve reklamlarda kullandıkları imgelerdir. Söz konusu olan güç, performans, teknolojik üstünlük gibi özelliklerse, ürünün resminin yanında hemen hemen her zaman bir erkek görüntüsü bulunmaktadır. Kullanılan fotoğraflarda ya da reklam filmlerinde kadınların da bulunması ancak “eğlence”, “zevk” gibi kavramların da ürünle birlikte anıldığı durumlarda mümkün olmaktadır. İkinci bir ihtimal de, kadın vücudunun ürünün yanında

²⁵⁸ A.g.e., s. 201

²⁵⁹ A.g.e., s. 208

teşhir edilmesidir ki bu durumda da söz konusu imge muhtemel bir kullanıcı olmaktan çok, ürünle bilinçaltı bir özdeşleşme sağlayarak ürüne ilgiyi artırması amaçlanan bir tür “arzu nesnesi” konumundadır.

Konunun başka bir boyutu da, mikro iktidar ilişkilerinin ötesinde, teknolojinin toplumu yönlendirmek için bir iktidar aracı olarak kullanıldığı gerçeğidir. Askeri teknolojiler ya da devletin vatandaşları denetlemek için bilgisayarla kayıt tutması gibi uygulamalar bunun en görünür örnekleridir. Teknolojinin bu tip makro iktidar ilişkilerinin bir aracı olarak kullanılması, teknoloji-iktidar ilişkilerinden söz ederken atlanamayacak kadar önemli ve hayati bir konudur. Aynı zamanda devletin, ya da başka bir merkezi kurumun bireylere müdahalesi şeklindeki iktidar uygulamaları ve bu müdahalelerde teknolojinin kullanımı; bireyler arasındaki mikro iktidar ilişkilerini de etkilemektedir. Böylece, hem bireylerin, hem toplumun hem de merkezi otoritenin birbirini etkilemeye, kendi iktidar alanlarını yaratmaya ve diğerlerinin iktidarına direnmeye çalıştığı karmaşık bir sistem oluşmaktadır. Teknoloji de, bu ilişkiler sisteminde hem bir araç olmakta, hem de bu sistem tarafından şekillenmektedir. Resmin bütününe anlamak için sistemin tüm bileşenlerini göz önünde bulundurmak gerekir, ancak bu tezde ele alınan, konunun mikro iktidar ilişkileri bağlamıdır. bu yüzden iktidarın makro boyutuyla teknoloji arasındaki ilişkilere çok fazla değinilmemiştir.

5.1. BİR ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ: EKŞİ SÖZLÜK

Teknolojinin masküliniteyle iktidarı da içeren ilişkisini, sanal ortam, ya da başka bir deyişle İnternet örneği üzerinde incelemek mümkündür. Bazı iddialara göre bütün kullanıcıların eşit ve özgür olabileceği bir sistem olarak düşünülen ve desteklenen İnternet ortamı, ne yazık ki sanıldığı kadar özgürleştirici ve eşitlik sağlayıcı değildir. Daha çok, gerçek hayattaki ilişkilerin, konumların ve bunlara ait söylemlerin yansıtıldığı bir alandır. Toplumsal cinsiyet ilişkileri de doğal olarak bu yansıtılan ilişkilerdendir ve teknolojinin maskülen karakteri İnternet ortamının da erkeklerin ve maskülen bir söylemin hakimiyeti altında olmasını getirmektedir.

İnternet ortamındaki maskülen söylem hakimiyetini ve teknolojiyle maskülinitenin iç içe geçmiş oluşunun bu ortama taşınmasını Türkçe içerikli bir İnternet

sitesi üzerinde incelenecektir. Söz konusu site, “Ekşi Sözlük” adını taşıyan, sanal ortamdaki bir tür katılımlı ve etkileşimli ansiklopedik sözlüktür. Diğer siteler arasında incelemek için bu sitenin tercih edilmesinin nedeni, içeriğini tamamen katılımcıların belirlemesi, yani “interaktif” oluşu ve popülerliğidir.²⁶¹ Aynı zamanda, site Türkçe İnternet ortamında, kendine ait bir dil, hatta bir alt kültür oluşturmuştur.

Ekşi Sözlük²⁶², çok basit olarak, kullanıcıların herhangi bir konuda başlık açabildikleri, diğer kullanıcıların da bu başlıklar hakkında bildiklerini ya da düşündüklerini yazabildikleri bir sözlük formatındadır. Aydın Uğur ve Erhun Geyisi, Ekşi Sözlük ile ilgili bir makalelerinde Sözlük’ü şöyle tanımlamaktadırlar:

“Ekşi Sozluk, <http://sozluk.sourtimes.org> adresinde konumlanmış, kullanımı teknik olarak tüm İnternet sakinlerine açık, *etkileşim* gibi İnternet mecrasının en belirleyici özelliğini alabildiğine kullanan (hatta düpedüz buna dayanan) bir web sitesi. Sitenin hedefi ve algoritması temel olarak, kimi zaman ağır kimi zaman hızlı bir ritimle ucu bucağı belirsiz bir sözlük oluşturmaya yöneliktir.”²⁶³

Sözlük’ün zaman içerisinde gelişmiş (ve İngilizce’den bir hayli etkilenmiş) bir terminolojisi vardır: açılan başlıklar altına girilen her birim “entry”; kullanıcılar, “sözlük user”ın kısaltılmışı olan “suser” diye adlandırılmaktadır. Birinin merak ettiği bir konuda diğerleri tarafından doldurulmak üzere başlık açması “ukte vermek”, bu başlığın altına giriş yapmak ise “ukte doldurmak” şeklinde ifade edilmektedir. Önemli bir kavram da “ayar vermek” kavramıdır: tam karşılama da, bir başka kullanıcıyı çoğunlukla üstü kapalı şekilde azarlamak, aşağılamak gibi bir anlamı vardır.

Sitenin kurucuları, sözlükte “ssg” ve “clairvoyant” takma adlarını kullanan iki kişidir. Sitenin tüm altyapısını hazırlayan ve işleyeceği kuralları koyan, kurallar ihlal edildiğinde kullanıcıların üyeliğine son verme ve yeni kullanıcı kabul etme yetkisine

²⁶¹ Bu tez yazıldığı sırada Sözlük’ün 5.000 civarında kayıtlı kullanıcısı bulunmaktadır. Bunun dışında, kullanıcılar gibi siteye metin ekleyemeyen, ancak sadece yazılanları okumak için siteyi ziyaret eden oldukça kalabalık bir okuyucu kitlesi de olduğu tahmin edilmektedir.

²⁶² Bundan sonra sadece “Sözlük” olarak geçecektir.

²⁶³ Aydın Uğur ve Erhun Geyisi, “Hede Hödöler Ne Yerler Ne İçerler – Ekşi Sozluk Üzerine”, *Cogito, İnternet: Üçüncü Devrim?*, Yapı Kredi Yayınları, No: 30, Kış 2002, s. 239

sahip olan; yani bir anlamda sitede asıl iktidara sahip olan da onlardır. Ssg ve clairvoyant'ın yanı sıra kullanıcı sayısının artması nedeniyle iki moderatör daha görevlendirilmiş, moderatör sayısı dörde çıkmıştır. Sözlük içerisinde kendilerinden ve ilk kuşak kullanıcılardan bazı entrylerde “sözlük sosyetesı” şeklinde söz edilmektedir. Bunun dışında, sözlük terminolojisinde “gammaz senior staff” ya da “ispiyoncu” olarak geçen dört yüz kişi civarında, hatalı entryleri moderatörlere haber verme yetkisine sahip bir kullanıcı grubu vardır. Sözlüğe yeni kabul edilmiş olup, on adet onaylanmış entry'yi tamamlamamış kullanıcılar ise “çaylak” olarak adlandırılmaktadır. Bu hiyerarşı içinde çaylaklar, kullanıcılar içinde en alt konumda bulunanlardır. Sözlükte, kurucuların inisiyatifine bağılı olarak zaman zaman yeni kullanıcılar kabul edilmektedir. Bu kullanıcı “kuşakları” arasında da hiyerarşik bir ilişki vardır: ilk kuşak kullanıcılar yeni gelenleri küçümserken, yeni kuşaklar da ilk kuşakları bu tavırlarından dolayı eleştirmektedirler.

Sözlük'e girilecek olan maddelerde ve “entry”lerde birkaç istisna hariç, herhangi bir kısıtlama yoktur. Her kullanıcı istediğı herhangi bir konuda, istediğini yazmakta serbesttir ve bunu herhangi bir saatte yapabilir. Bu anlamda Sözlük, özgür ve eşit bir katılım olanağı sağlamaktadır. Ancak, editörlerin beğenmedikleri maddeleri silebilmeleri, “uygunsuz” davranan kullanıcıları yeniden çaylak statüsüne indirmeleri ve hatta üyeliklerine tamamen son verebilmeleri (bu şekilde Sözlük'ten uzaklaştırılmak “sözlükten uçurulmak” olarak tanımlanmaktadır), bir otoritenin ve denetim mekanizmasının varlığına işaret etmektedir. Bu noktada, “İnternet dünyasının kendi elitlerini yaratması” konusuna değinmek gerekir. Uğur ve Geyisi, İnternet üzerinde, teknik bilgiye sahip olmanın getirdiğı bir çeşit hiyerarşiden söz etmektedir:

“İnternet dünyası ister istemez kendi elitlerini yarattı ve bu elitler, genellikle sitelerin mutfağında yer alan “webmaster”lar oldu. İnternet'te öylesine yapılacak bir gezinti (sörf) bile, işin teknik yönünü üstlenenlerle İnternet'i sadece katılımcı olarak kullananlar arasında bir mücadele olduğunu gösterecektir.”²⁶⁴

²⁶⁴ A.g.e., s. 240

Bu durum, tezin önceki bölümlerinde tartışılan iktidarla teknoloji-teknik bilgi arasındaki ilişkiyi örneklemektedir. Burada paradoksal olan nokta, eşit ve özgür bir ortam yaratma iddiasındaki İnternetin, kendi iktidar ilişkilerini ve hiyerarşisini yaratmış olmasıdır. Genel olarak İnternet için doğru olan, onun bir parçası olan Ekşi Sözlük için de geçerlidir: gerçek hayattaki örneklerine oranla çok sınırlı da olsa, ortada diğerleri üzerinde uygulanan bir iktidar, bu iktidara sahip olanlar ve olmayanlar vardır. Editörlük uygulaması gibi iktidarı başkalarının üzerinde uygulayabilen yaptırım olanağına sahip, daha bariz örnekleri yanında, bu iktidarın bir de eski kullanıcılarla yeniler arasında “ayar verme” tartışmaları üzerinde yürüyen daha dolaylı şekilleri de gözlenebilir. Burada Sözlük kullanımına dair doğrudan herhangi bir yaptırım söz konusu olmasa da, karşıdakini diğerlerinin gözünde küçük düşürme, prestijini azaltma gibi bir yaptırımla davranışını manipüle etme isteği vardır. Dolayısıyla bu da bir çeşit iktidar ilişkisi olarak tanımlanabilir.

Bu iktidar ilişkilerini yaptırım gücüne göre, kendi içinde hiyerarşik alt grupları olan iki ana gruba ayırabiliriz. Kurucular, kullanıcılar ve entryler üzerinde sahip oldukları doğrudan yaptırım gücüyle, ayrıca istedikleri zaman kullanıcı kabul edip etmeme ayrıcalığıyla iktidar hiyerarşisinin en üstünde yer alırlar. Onları yine kullanıcılar ve entryler üzerindeki yaptırım gücüyle moderatörler ve dolaylı yaptırım gücüne sahip “gammaz staff” izler. Doğrudan yaptırım içermeyen iktidar ilişkileri grubunda, hiyerarşi Sözlük’te geçirilen zamanın uzunluğuna göre belirlenmektedir. Başlangıçta üyelik herkese açıkken, sayı arttıkça moderasyon zorlukları nedeniyle bir süre yeni kullanıcı kabul edilmemiştir. Bundan sonra kullanıcı kabulü, Sözlük’ün yeni kullanıcıları kabul ettiği kısa dönemler ve yeniden kullanıcı kabulüne kadar geçen uzun aralar şeklinde bir süreç izlemiştir. Her yeni kullanıcı kabulünde üye olanlar “nesil” olarak adlandırılmaktadır. Şu anda sözlükte dört yazar nesli vardır ve beşinci kez kullanıcı kabulünden bahsedilmektedir. Nesiller arasındaki hiyerarşide en üst basamakta olan “birinci nesil” denilen ilk kullanıcılarıdır. İktidarlarını Sözlük’ün kendine özgü kurallarına / kültürüne hakim olmaktan ve kendi aralarında zaman içinde geliştirdikleri tanışıklık-arkadaşlık ilişkilerinden almaktadırlar. Gelen her yeni nesil, bir öncekiyle çatışma yaşamakta, bir kısmı Sözlük kurallarına uymayan entryleri nedeniyle eleştirilmekte, hatta Sözlük’ün kalitesini düşürdükleri iddialarıyla karşılaşmakta; zaman

içinde yeni nesil Sözlük ortamına uyum sağladıkça ve kendi ilişki ağlarını oluşturdukça tartışmalar azalmaktadır. Uyum sağlayamayanlar ise, ya “ayar almakta”, ya da daha ileri giderlerse moderatörler tarafından Sözlük’ten atılmaktadırlar. Böylelikle Sözlük’te yeni gelenlerin bir kısmının tasfiyesi, bir kısmının de “devşirilmesi” ile görece olarak homojen bir yapı oluşturulmaktadır. Bu katmanlı iktidar yapısı içinde uygulanan denetim, önce nispeten daha eşit konumdaki kullanıcılar tarafından uyarılmak, daha sonra da entrylerin silinmesi gibi daha “orta kademe” yaptırımlar ve en son olarak da Sözlük’ten atılmadır. Bu yapı, Foucault’nun bahsettiği, “denetim olarak iktidar” tanımıyla benzerlik göstermektedir. Devlet’in vatandaşların vücutları üzerinde gözetim ve denetleme yoluyla kurduğu iktidar, Sözlük’te kullanıcıların entry’leri üzerindeki uygulamalarla paralellik gösterir.

Dördüncü bölümde tartışılan, mühendislerin gerçek iktidara sahip olamayıp kendilerine teknik bilgiye dayalı yeni iktidar alanları açmaları ve bu alanın efendisi olma çabaları Sözlük yaratıcıları ve kullanıcıları için de geçerlidir. Tüm kullanıcılar hakkında detaylı istatistiki bilgiye ulaşmak mümkün olmasa da, girilen entryler ve açılan başlıklardan çıkarabilecek sonuca göre, Sözlük kullanıcıları yaş ve sınıfsal konum itibarıyla, mühendisler ya da hackerlar gibi gerçek hayattaki iktidar ilişkilerinde dezavantajlı konumdadırlar. Çoğu yirmili yaşlarda, hatta özellikle dördüncü nesil kullanıcıların bir bölümü on sekiz yaşın altındadır. Çoğu üniversite, bir kısmı lise öğrencisidir, çalışanlar ise, bir kısmı bilgi-işlem sektöründe olmak üzere, ücretli çalışan konumundadırlar. Dolayısıyla, bir kısmı en azından ekonomik olarak ebeveynlerine bağlıdır, diğerleri de çalıştıkları işyerinin hiyerarşik yapısında karar verme mekanizmalarında bulunacak mesleki deneyim ya da sınıfsal konuma sahip değildirler. Sözlük, kendi üzerlerindeki otoritelerin denetiminden uzakta, yeni bir alandır ve bu alanda kuralları belirlemek, alanın kendine özgü hiyerarşisinde iktidara sahip olmak gerçek hayattaki konumlarından görece olarak bağımsızdır.

Sözlük’te, “isp müşterisi diyalogları” ve “teknik destek tripleri ve kutsal mute tuşu” başlıkları altındaki teknik destek hattında çalışmış kullanıcıların kişisel deneyimlerini aktardıkları örnekler bu konuda bir fikir verebilir. Teknik destek görevi, çalışanların sürekli gözetim altında tutulduğu, konuşmaların kaydedildiği ve hata ya da şikayet halinde işten çıkarılma ihtimalinin bulunduğu bir iştir. Bu ortamda çalışanlar,

“mute” tuşunu kullanmak ya da yaşananları Sözlük gibi kendilerini daha güçlü hissettikleri bir alanda anlatmak gibi otoritenin ulaşamadığı iktidar alanlarında tepkilerini dışa vurma yoluna gitmektedirler.

“ isp müşterisi tripleri

(...)

3. -hanfendi ben İnternete bağlanamıyorum..

dns ayarlarına bakılır, telefon numarası, kullanıcı ismi vs vs kontrol edilir bir sorun yoktur.

- ee hala mi bağlanamıcam ben?

-beyfendi modem ayarlarınızı kontrol edelim bir de..

-ama ben modem almadım ki?

-modem almadınız mı? ama modem olmadan İnternete bağlanmanız teknik acıdan mümkün değil.

-ohoo sizde aştınız artık çizgiyi kardeşim, hem paket aldık hem her ay para oduyoruz bi de modem mi alıcaz?!! bu ne acıozluluk biz kolay mi kazanıyoruz bu parayı!!

(cotaaaa telefon kapatma efekti) ve telefon yuzume kapatılır.

(clairvoyant, 28.12.1999 02:06)

(...)

6. -alo iyi gunler

-nasıl yardımcı olabilirim?

-ben İnternete giremiyorum

-ne işletim sistemi kullanıyorsunuz?

-33.600

-hayir beyefendi o modeminizin hizi..

-aa emin misiniz?

-Şöyle soriim bilgisayarını açtığınız zaman sol alt köşede start butonu var mı?

-evet ama ona basınca bi sürü başka şey çıkıyo bi dakika sayıcam.. (15 dakika boyunca run, help vs vs diye sayıklar)

-tamam efendim startin olmasi yeterli sordugum soru icin..

- ee ne kullaniyo mu\$um?

- windows i\$letim sistemi kullaniyorsunuz.

-ama monitorum macintosh?

-peki..

(clairvoyant, 28.12.1999 02:12)

(...)

16. - iyi gunler bi problemim vardi benim...

- buyrun hanimefendi yardimci oliym ben size, elimden geldigince

- İnternete baglanamiyorum ben!!

- bakalim nedir problem, ne yaziyor su an ekraninizda?

- goremiyorum ki, elektrikler kesik...

- elektrikler kesikse baglanamazsiniz ki hanimefendi, bilgisayar calismaz

- e bu sey neye yariyo o zaman bilgisayara taktigimiz hani o isikli?

- modem o efendim

- tamam iste! beni İnternete bagliycak olan sey di mi o?

- evet ama elektrikleriniz kesikmis, bilgisayar calismadan nasil baglanabilirsiniz ki?

- e bu o seylerden diil mi, hani elektrik kesikken de calisiyo bilgisayar?

- hayir o ups efendim, bizimle bi ilgisi yok

- hep boyle yapiyorsunuz zaten, eksik mal satiyosunuz, hani gunun hangi saatinde istersem baglanirdim ben İnternete? boyle diyosunuz sonra da problem cikinca bizimle bi ilgisi yok, yetti be!

- ama hanimefedi...

- (cattttt!)

(cle, 28.12.1999 02:33)²⁶⁵

Yukarıdaki üç örnekte de, müşteriler kullandıkları araçla ilgili hemen hemen hiç teknik bilgiye sahip olmayan, buna rağmen tüm sorunlarının derhal çözülmesini talep eden ve çözülemediği durumda sinirlenip çalışanlara kötü davranan; ya da hiçbir şekilde kendilerine verilen yardımı anlayamayacak kadar konudan uzak insanlar olarak tasvir edilmektedir. Teknik destek hattı çalışanı ve müşterisi arasındaki ilişkide bilgiye sahip olan taraf, bu bilgiyi iktidar aracı olarak kullanma imkanından yoksundur. Bunun da ötesinde, müşteriye tepki duysa da, ya da onun cahil ve yetersiz olduğunu hissetse de, bunu müşteriye hissettirmemek; gerçekte müşterinin ne kadar saçma bir sorunu olursa olsun, kendisine nasıl davranırsa davransın, sürekli kibar davranmak zorundadırlar. Aşağıda, müşterilerden birinin sorunu karşısında çalışanın bir an kontrolünü kaybedip gerçek tepkisini gösterdiği, ama hemen ardından kendini toplayıp konumunun gerektirdiği şekilde davranmaya başladığı görülmektedir:

“isp müşterisi tripleri

36. mus:beyfendi bilgisayarımın cidi kapaa açılıp kapanıyor,ekrandada terbiyesiz mesajlar çıkıyor

ben:hahahaha bilgisayarınıza girmişler..(aha naapiyom lan ben)

mus:banamı gülüyorsunuz??^+%%&^^&%/??

ben:eee pardon yani şey trojan denilen bir program var.....

(aptal, 28.12.1999 05:20)²⁶⁶

Aşağıdaki örneklerde ise, bu yapay ilişki sırasında üzerlerindeki baskıya direnme stratejileri görülmektedir. Birinci örnekte çalışan, müşterinin yetersiz teknik bilgisi karşısında onun anlayabileceği, ama içinde karşısındakinin anlayamayacağı bir aşağılama da barındıran bir çözüm önermektedir. “Kutsal mute tuşu” ile ilgili örnekte ise, telefonun bir özelliği sayesinde çalışanın kendisine bir iktidar alanı açması ve burada aklından geçenleri ifade edebilmesinin mümkün olduğu görülmektedir. Bütün örneklerde görülen, kendini zeka ve teknik bilgi yönünden karşısındakinden üstün gören

²⁶⁵ “isp müşterisi tripleri”, *Ekşi Sözlük*, <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=isp+musterisi+tripleri>, 10.05.2003

²⁶⁶ “isp müşterisi tripleri”, *Ekşi Sözlük*, <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=isp+musterisi+tripleri&p=2>, 10.05.2003

ve bu eşitsizliğe dayanarak karşısındakini mizahi bir üslupla aşağılayan bir tavidir. Bu mizahi üslup aslında Sözlük içindeki (ayar verme gibi) diğer iktidar ilişkileri için de geçerlidir:

“isp müşterisi tripleri

(...)

77. - tamam beyfendi şimdi bilgisayarınızı yeniden başlatın

- lütfen bana teknik terimlerle konuşmayın , ne yapıcım şimdi

- fişten çekin takın beyfendi

(cb, 11.07.2000 16:03)²⁶⁷

“teknik destek tripleri ve kutsal mute tuşu

(...)

2. bu tuşa basan kişi müşterinin saçma sorularına ya da gaflarına bir kullanıcıya asla söyleyemeyeceği şeyleri söyleyerek kendi akıl sağlığını ve işini korur

(saruman, 09.09.2001 15:19)

(...)

4. - kullanıcı adınızı kodlar mısınız efendim

- tabi dıtt dıtt dıtt dıtt

- (mute) sanırım morse alfabesiyle yolluyorsunuz kutluyorum çok yaratıcı

- efendim telefonun tuşlarına basmayın lütfen

- ben kullanıcı adımı kodluyordum

- pardon nasıl yani

- hani tuşların altında harfler var ya onlarla işte

-(mute) tamam ben sinyalleri aklımda tutuyorum deşifre eder etmez açıcım aboneliğinizi

²⁶⁷ “isp müşterisi tripleri”, Ekşi Sözlük, <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=isp+musterisi+tripleri&p=4>, 10.05.2003

- efendim şehir isimleriyle kodlasak?

(saruman, 09.09.2001 15:37 ~ 10.09.2001 06:12)²⁶⁸

Mert Tanaydın, Sözlük'te yaşanan dünyanın otoriter yapısından kurtulmaya dair bir çaba olduğundan söz etmektedir. Kurulan dil ve tercih edilen iletişim biçimi de, bu otoriteden kaçma çabasına bağlanır. Tanaydın bu çabayı "Kamunun özel alandan elini hiç çekmediği, özel alanlarını ancak kamudan gizleyerek yaşayanların kendileri üzerinde hakimiyet kurabildikleri bir toplumda, oyunların sürebilmesi için, saklanmak ihtiyacı duymaları" ile açıklamaktadır.²⁶⁹ Bu saklanma, "ilk olarak hayatın küçük parçalarını tanımlayarak o parçalar üzerindeki iktidarı ele geçirmek" kaygısını içerir; fakat otoriteden kaçarken, aynı zamanda kendi yarattıkları alanlarında otoriteyi bir başka şekilde yeniden üretmekten kaçamazlar.²⁷⁰ Bu durum, otoritenin yanı sıra tüm diğer toplumsal ilişkiler için de geçerlidir: Sözlük kullanıcıları, "alternatif" bir iletişim ortamında kendilerine ait bir alan yaratırken, var olan hayatlarındaki iktidar ilişkilerini ve toplumsal yapıları kısmen (bazen de farkında olmadan) bu alana taşır ve yeniden üretirler.

Gerçek hayata dair yaş ve toplumsal cinsiyet gibi bazı özellikler iktidar ilişkilerinde belirleyici unsurlar olarak bu alana taşınmaktadır. Bunun yanı sıra, teknik bilgi, Sözlük'ün kendine özgü kültürüne hakim olma, diğer kullanıcılar tarafından tanınma ve kabul görme, hepsinden önemlisi de, Sözlük'te geçirilen zamanın uzunluğu gibi Sözlük ortamındaki dolaylı ve dolaysız iktidar ilişkilerini belirleyen yeni unsurlar yaratılmaktadır. Sözlük'ün kurucuları sayabileceğimiz ssg ve clairvoyant'ın iktidarının kaynağı, kurucu olmalarının yanı sıra; sanal ortamda böyle bir alan yaratacak, bunu diğerlerinin kullanımına sunacak, denetleyecek, devamlılığını sağlayacak, bu alan için geçerli kurallar koyup uygulayacak teknik bilgi ve yeterliliğe sahip olmalarıdır. Kullanıcı nesilleri arasındaki daha dolaylı iktidar mücadelesi ise "önce gelme" kıstasına dayanır: Sözlük'te geçirilen zamanın bir sonraki nesle ya da nesillere göre daha uzun

²⁶⁸ "teknik destek tripleri ve kutsal mute tuşu", *Ekşi Sözlük*,

<http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=teknik+destek+tripleri+ve+kutsal+mute+tusu>, 10.05.2003

²⁶⁹ Mert Tanaydın, "Ekşi Kum Sözlük Kitabı", *Cogito, İnternet: Üçüncü Devrim?*, Yapı Kredi Yayınları, No: 30, Kış 2002, s. 256

²⁷⁰ A.g.e., s. 256

olması, önceki neslin kendilerini Sözlük'ün kendine ait düzeni, ya da “raconu” hakkında daha fazla bilgi sahibi saymalarını beraberinde getirmektedir. Net olarak tanımlanmayan, ancak içinde yaşanıp kullanıldıkça deneme-yanılma ve gözlem yoluyla öğrenilebilen bu kültürün belirsizliği, bu tür bir iktidar uygulamasını kolaylaştırır. Sözlükte neyin kabul edilebilir olup neyin olmadığı, neye ne kadar hoşgörü gösterileceği, zaman içinde kendiliğinden oluşan (ve yine zaman içinde değişebilen) kurallara; bu konuda yaptırım uygulanması da moderatörlerin inisiyatifine bağlıdır. Yeni kullanıcıların yaptıkları zaman zaman eleştiri konusu olmakta, önceki nesille iktidar mücadelesine girdiklerinde ise sözlük terminolojisine göre “ayar”a maruz kalmaktadırlar. “Ayar”, “Ayar alma” ve “ayar verme”nin ne olduğu, ilgili başlıklardaki bazı entryler tarafından şöyle tanımlanmaktadır:

“ayar

(...)

7. bağımsız ve objektif bir aparatla başka bir aparatı belli standartlara getirme

sozluk bağlamında ise kişiyi minimum saldırganlık kullanarak, objektif ve nuanslı manipülasyonla kendi kendisinin soytarisi yapabilme yetisi.

(zeytin, 10.05.2001 06:53 ~ 06:54)²⁷¹

Bu tanımda anahtar kavram “objektif” kavramıdır. Başlangıçtaki “bağımsız ve objektif bir aparatla başka bir aparatı belli standartlara getirme” tanımı, bilimin nesnel ve tarafsız olduğuna dair pozitivist iddianın bir yansımasıdır. Aynı pozitivist mantık, Sözlük içindeki “ayar” olgusuna da uyarlanmaktadır. “Ayar”ın “objektif bir manipülasyon” olduğu iddiası, yapılanı ve ardındaki iktidar ilişkisini meşrulaştırma anlamına gelir. Yine de, tüm kullanıcılar bu konuda aynı fikirde değildir:

“ayar

(...)

²⁷¹ “ayar”, *Ekşi Sözlük*, <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=ayar>, 11.05.2003

21. sözlük dilinde; sataşma, hakaret, kişisel saldırı gibi şiddet formlarının aslında ne olduğunu unutturmak, efsaneleştirip yüceltmek için kullanılan bir hüsnütabir.

dil-anlam-gizli anlam ilişkisi açısından "operation infinite justice" gibi bir şey.
(can sebahattin dere, 21.03.2003 01:22 ~ 01:23)²⁷²

Birincisiyle çelişen bu tanım, “ayar” kavramının içerdiği şiddet olgusuna dikkat çekmektedir. Mizahla ve objektiflik iddiasıyla üzeri örtülse de, yapılanın o kadar masum olmadığı, karşıdakinin üzerinde şiddet yoluyla iktidar kurmaya çalışmanın “estetize edilmiş” bir şekli olduğu vurgulanmaktadır. Aşağıdaki örneklerde ise, bu iktidarın nesnesi konumunda olmakla ilgili tanımlamalar vardır:

“ayar almak

1. utanacak duruma düşmek, mağdur edilmek, "şışip şışip patlamak"... (bkz: ayar vermek), (bkz: ayar), (bkz: kubarmak).
(cyrano, 10.06.2000 12:55)²⁷³

“ayar vermek

(...)

17. mesaj atıp da entry nin duzeltilmesi konusunda bir tavsiyede bulunmak yerine , itina ile dusunup ugrasip o entry i giren suser i mumkunse bir daha entry girmesin, girerse de aman boyle olmasin gudusu ile durtmek.

genelde yeni ve de heyecanlı suser larda (bkz: jander) ufak capli soklara neden olur ve kendilerine, ben naaptim simdi acaba ? gibi bir soru sormalarini ve entrylerini birkac defa daha okumalarini saglar. sonucta entry duzelir veya suser tarafından silinir , ama bu da baska bir ayar verme konusu olur. eger ayar verilmeye calisan kisi biraz akilli ise umursamaz ki bu ayar verme heveslisini iyice kudurtur. (bkz: loop)

(jander, 24.11.2001 19:18 ~ 19.02.2002 14:57)²⁷⁴

²⁷² “ayar”, Ekşi Sözlük, <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=ayar>, 11.05.2003

²⁷³ “ayar almak”, Ekşi Sözlük, <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=ayar+almak>, 11.05.2003

²⁷⁴ “ayar vermek”, Ekşi Sözlük, <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=ayar+vermek>, 11.05.2003

Birinci örnekte kullanılan “mağdur edilmek”, “utanacak duruma düşmek” tanımlamaları, “ayar” mekanizmalarının yaptırımı olan olumsuz durumu açıklamaktadır. İkinci örnek, özellikle nispeten yeni bir kullanıcının konuyla ilgili düşüncelerini yansıtması bakımından önemlidir. Ayar olgusunun eski kullanıcılar tarafından yenileri bir çeşit “hizaya getirme” (ya da, daha önceki örnekte ifade edildiği gibi “belli standartlara getirme”) aracı olarak kullanıldığını daha önce söylemiştik. Bu durumun “ayarı alan”, yani iktidar ilişkisinin diğer tarafında bulunan tarafından nasıl algılandığı da bu örnekte görülmektedir. “Ayar alan” kullanıcı, “ayar veren”in istediği şekilde davranmaya zorlanır, ancak jander’ın “ama bu da başka bir ayar konusu olur” sözleriyle anlattığı gibi, bu da tam bir kurtuluş olmayabilir. Burada dikkati çeken başka bir nokta da, “ayar”a direnme mekanizması olarak umursamama yolunun önerilmesidir. Yapılan, baskıyı görmezden gelerek, varlığını reddetmek ya da yok saymaktır.

Bu noktada, bir “ayar” örneği vermek açıklayıcı olacaktır. Sözlükte ayar verme konusunda en çok adı geçen kullanıcı otisabi’dir; başlıklardan ve entrylerden anladığımız kadarıyla, bu konuda bir otorite kabul edilmektedir. Aşağıda, otisabi ile ledsoldier arasında yaşanmış bir “ayar düellosu”nun bir kısmı örnek olarak verilmektedir. Ledsoldier’ın girdiği bir başlıkta bir imla hatası yapması ve otisabi’nin buna “ayar vermesi” ile başlayan, birbirlerine entryler ve başlıklar yoluyla sataştıkları bir süreç yaşanmış; ancak sonunda otisabi daha baskın çıkmış, diğer kullanıcıların gözünde düellonun kazanan tarafı olmuştur. Aşağıdaki ilk entry, bu sürecin başlamasına yol açan ilk “ayar” örneği; ikinci entry ise “düello” sırasında ledsoldier’ın otisabi’ye yönelik “sazan” yorumu ve bunu ima eder şekilde açtığı başlık üzerine otisabi’nin cevabıdır:

“couching monkey hidden dragon

1. harf oyunlu cin, imla hatalı (mandra?) entryleriyle ortalama er ve erbasdan ceyrek porsiyon beyin eksigi olan yadigar ejder zeka ortalamasında seyreden halusinojen sahsin gunduz dusleri, gece sizlanmalarini derledigi onsozune "uslan artik deli divane gonlum" adli siiri tatagiyla isledigi hatira defteri.

(otisabi, 12.04.2001 18:51)”²⁷⁵

“sozlukte sazan avlama teknikleri

(...)

3. tum sozluk hayati bkz vermek, ikinci entrylerde gerzek yorumlar yapip, morfin eroin iciyorum kafam cok iyi, calisma ekonomisini biraktim kafam bozuk, aglamak coban olmak istiyorum tipi entrylerden murekkep bir sozluk userinin, tum zamanlari en klise nasil da atildi sazan ilkokul temelli ve girisli (bkz: ilkokul sacmaliklari) palavrayi meradaki hemcinslerine ikna etme cabasi.

mandra yazip "imla hatasi yaptiyisak ne olmus?" diye alinan, sonra aldigi ayar ile yuksek daglarda magaralara kacip orada kesislerden mandra etimolojik kokune ulasip kosarak ovaya inen, ve dereceli olarak aldigi ayar ile sessizlige gomulmus eglence kaynagimiz, sozlugin toynakli samplein yine toynaginın surcup sozlukte levrek avina cikmak ya da sozlukte torik avina cikmak yazacagina acip ayardan gani gani nasibini aldigi baslik. (ayrica onceki sineye cektigi ayarlarini da itiraf etmesi bakiminda sahane bir: ukteyi bir sekilde yuzeye vurmak entrysi, tebrikler)

(otisabi, 13.04.2001 22:32 ~ 22:35)”²⁷⁶

Bunun yanında, otisabi “sözlükte levrek avına çıkmak” başlığında da yukarıdaki entry’yi açıklamakta, bu arada ledsoldier’a “ayar vermeye” devam etmektedir:

“sozlukte levrek avina cikmak

1. uzun kalinca atik ve dinamik bir balik oldugu icin argoda fallik karsiligi olan bir baligin sozluk genelinde avina cikarak, aradigini bulmak, muradina ermekle nihayetlenecek caba. bu yaz su bekareten kurtulalim muadili bir olusum. (bkz: minik tavsan yine gel)

(otisabi, 13.04.2001 22:33)”²⁷⁷

²⁷⁵“couching monkey hidden dragon”, Ekşi Sözlük,
<http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=couching+monkey+hidden+dragon>, 29.05.2003

²⁷⁶“sozlukte sazan avlama teknikleri”, Ekşi Sözlük,
<http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=sözlükte+saazan+avlama+teknikleri>, 29.05.2003

²⁷⁷“sözlükte levrek avına çıkmak”, Ekşi Sözlük,
<http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=sözlükte+levrek+avina+cikmak>, 29.05.2003

Bu entry aynı zamanda, Sözlük'ün maskülen söylemi içinde saldırganlığın erkek cinselliği ile bağlantılandırılması ve bu cinselliğin iktidar, hatta cezalandırma aracı olarak görülmesine de bir örnek oluşturur: Burada “ayar veren”, erkek olmaktan kaynaklanan iktidarla ve erkek cinsel organına gönderme yaparak “ayar alan”ı cezalandırır ve aşağılar.

Kısaca, eski kullanıcılar kendilerini yeni kullanıcılara göre muğlak bir “Sözlük raconu” bilgisine sahip olma bakımından daha yetkin görmekte ve zaman zaman bu durumu kendileri için bir avantaja dönüştürmektedirler. Aynı zamanda kişisel iktidar mücadelelerinin kamuya açık düello ortamı olan “ayar verme” olgusu da, böyle durumlarda bir çeşit toplumsal yaptırım uygulamasına dönüşmektedir.

Uğur ve Geyisi'nin tanımına göre, Türkiye'deki tipik İnternet kullanıcısı, “...yaşça kesinlikle otuzunu geçmemiş, tercihen de yirminin üç altı, üç üstü yaşlarda. Daha çok erkek cinsine mensup.” olan ve insanlarla doğrudan ilişkiden hoşlanmayan, epey takıntılı, hem kendisinin “ötekilerden” üstün olduğuna inanan hem de onlardan çekinen, daha çok bilgisayarla ilgili teknik bilgisi yoğun, siyasete uzak ve “genel kültür” yerine “popüler kültür” alanında bir birikimi olan bir kişidir.²⁷⁸ Sözlük'te de etkin olan, böyle bir karakterin yansımasıdır. Samet Köse ise, Ekşi Sözlük'ün sosyal psikoloji bağlamında söylem analizini yaptığı makalesinde Sözlük'le ilgili şu temel bileşenlerden bahsetmektedir:

“Bilgilendirme, mizah duygusu, farkındalık, eleştirel bakış açısı, ifade özgürlüğü (kimileyin kaba-müstehcen sayılabilecek çok sayıda entry'nin varlığına bile izin verebilecek düzeyde), ait olma, güçlü bir bağımsızlık duygusu, duygusal ve düşünsel açık fikirlilik, çift yönlü bir bağlılık ve dayanışma duygusu, teknolojiyle içli-dışlılık (Sözlük kullanıcıları teknolojik olanakları dışlamak yerine benimseyerek tüm eylemlerinde global bir yön sergilerler), araştırmacılık (özellikle teknoloji konusundaki tüm varsayımları anlamak onlar için önemlidir ve bu varsayımları değiştirdikleri oranda kendilerini daha güçlü hissederler), yenilik arayışı (Sözlük kullanıcılarında sürekli her şeyin daha iyisini yapmaya yönelik bir istek belirgindir, bir anlamda yenilik için yaşar ve soluk alıp verirler), erişkinlik dönemiyle aşırı uğraş (belki de “uzamış ergenlik dönemi” nedeniyle genç olma aşırı vurgulanır ve erişkinlerin

beklediklerinden daha olgun oldukları ispata çalışılır, bu davranış Sözlük'e getirilen eleştirilere verilen tepkilerde kendini açıkça ele vermektedir).”²⁷⁹

Bu noktada, Sözlük kullanıcılarının teknolojiye yaklaşımına da kısaca değinmekte yarar vardır. “Teknoloji” başlığı altına girilen entry’lerden ve teknolojiyle ilgili diğer başlıklardan anlaşıldığı kadarıyla, Sözlük kullanıcıları teknolojiyi gerekli, yararlı ve kaçınılmaz görmekle birlikte, yarattığı sorunların farkındadırlar ve teknolojiye eleştirel yaklaşmaktadırlar. “Teknoloji” için kullandıkları tanımlar da bu yaklaşımı yansıtmaktadır:

“teknoloji

1. bişeyi daha oncekinden daha cabuk ve daha az zahmetli yapmamızı sağlayan faşist zihniyet.

(ssg, 17.02.1999)

2. gelistikce insanlari birbirinden uzaklastiran sey

(cadi, 27.04.1999)

3. arzach im ben kesinlikle boyle dusunmuyorum

ilk insanlardan yola cikarak bu tezimi savunuyorum

komün halinde yasayan ilk insanlar hep birlikte avlanir oturur yerlermis

sonra tarimi kesfetmisler, tarim icin gerekli aleti edevati kesfetmisler

bolunmeler baslamis sona telefon cep telefonu hedesı hodosu insanlari gitgide bireyciliie itmis.

kısaca

insanlar hayatları zorken birbirlerine destek olarlar

teknoloji hayati kolaylaştırır

hayatı kolaylaşan insan dayanismadan gitgide uzaklasir bireyci olar

(cadi, 27.04.1999)

²⁷⁸ Uğur, Geyisi, a.g.e., s. 242

²⁷⁹ Samet Köse, “Sosyal Psikoloji Bağlamında Ekşi Sözlük: Bir Söylem Analizi”, *Cogito, İnternet: Üçüncü Devrim?*, Yapı Kredi Yayınları, No: 30, Kış 2002, s. 253

5. bilimin pratik amaçlar uğruna , kar hırsı ile yok edilmesi...

(zertusraspitime, 09.07.2000 16:14)

8. cevizi dislerimiz yerine acaip aletle kirmamizi, yurumek yerine bişeylerin uzerine (otomobil falan gibi) oturarak gitmemizi, bogulma riskini azaltarak denizler asmamızı(gemi falan) ... saglayan duygusalliktan uzak bişey.

(apieceofheart, 30.07.2001 11:35)

9. işlerimizi yapmak icin makinelere esaretimizin artmasi, elektrik olmayınca hayatın durmasıdır.

bir dugmeye basişta oldurulebilecek insan sayisi gibi, gunluk hayatimiz esnasında kullandigimiz dugme sayisi da teknolojinin bir fonksiyonudur.

(vietkong, 23.03.2002 15:35)

11. insanlari da kendine benzeten makinalar dunyasi.olmasa da pekala olurdu.dunyanın tüm teknoloji dusmanlari birlesin.

(bilgimania, 03.01.2003 23:47)

12. icat yapıp sonra da bunu insanlara gerekli olarak sunup bir pazar yaratma olayı.yoğun iş temposunun olduğu yerlerde lazım olan hede.

(angrboda, 10.03.2003 21:34)²⁸⁰

Bütün bu örneklerde görülen, teknolojinin yararlı, hatta kaçınılmaz oluşunun yanı sıra, “duygusallıktan uzak oluşu”, “makinelere esaretin artması”, “insanları bireyciliğe itmesi” gibi bazı olumsuz yönlerinin de vurgulanmasıdır. Son örnek ise, teknolojiyle endüstriyel kapitalizm arasındaki bağlantıya dikkat çekmesi açısından önemlidir. Kısaca, kullanıcıların çoğunlukla teknolojiye hakim insanlar olmasına rağmen (sözlük gibi sanal ortamdaki bir platformu kullanabilmek için en azından temel bilgisayar ve İnternet bilgisine sahip olmak gerekmektedir), aralarında teknolojinin getirdiği olumsuzlukları eleştirenler, hatta teknolojinin “vazgeçilebilir” olduğunu söyleyenler de vardır.

²⁸⁰ “teknoloji”, *Ekşi Sözlük*, <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=teknoloji>, 09.05.2003

Sözlük’ün söylemi genel olarak “genç” ve “maskülen” bir söylemdir. Yazarların cinsiyetleriyle ilgili bir istatistik bulunmasa da, genel İnternet kullanım oranlarından hareketle, çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu söylenebilir. Chen, Boase ve Wellman’ın dünya üzerindeki İnternet kullanıcılarıyla ilgili makalesinde kullandığı National Geographic’in 2000 yılındaki araştırmasının bulgularına göre, kullanıcıların toplumsal profiline dair bazı istatistikler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 5.1: Farklı Ulusal Kategorilere Göre İnternet Kullanıcılarının Toplumsal Profili

(%)	Dünya	Kuzey Amerika	Diğer OECD Ülkeleri	OECD Dışındaki Ülkeler
Kadın/Erkek	46 / 54	50 / 50	34 / 66	37 / 63
Yaş (ortalama)	37	38	33	33
Kullanıcının işi				
Full-time çalışan	59	59	62	62
Part-time çalışan	6	6	6	5
İşsiz	8	8	5	6
Emekli	5	6	2	2
Öğrenci	22	21	25	26
Kullanıcının İnternete nereden eriştiği				
Ev	63	66	53	59
İşyeri	29	27	36	33
Okul	5	5	7	5
Diğer	3	3	3	3
Yeni kullanıcı*	19	18	23	22

* Bir yıldan az İnternet deneyimi olan kullanıcı

(Kaynak: Wenhong Chen, Jeffrey Boase ve Barry Wellman, *The Global Villagers: Comparing Internet Users and Uses Around the World*, *The Internet in Everyday Life*, Barry Wellman, ve Caroline Haythornwaite (ed.), Malden, Oxford, Melbourne, Berlin: Blackwell Publishers, 2002, s. 87)

Bu tabloya göre, dünya çapındaki İnternet kullanıcıları ağırlıklı olarak (%54) erkek ve 30'lu yaşlardaki, çoğu (%58) en az üniversite mezunu ve tam zamanlı olarak çalışmakta olan insanlardır. Öğrenciler ise, %22 ile ikinci en kalabalık İnternet kullanıcı kitlesidir. Sanal ortamdaki deneyimi bir yıldan az olan kullanıcıların oranı ise, %20'ler civarındadır ki bu rakam, İnternette görece deneyimsiz bir kitlenin varlığına işaret etmesi bakımından önemlidir.²⁸¹ Burada bizi en çok ilgilendiren verilerden biri İnterneti kullanmaktaki cinsiyet farklılıklarıdır. Bu konuda eşitliği yakalamış görünen Kuzey Amerika ülkeleri bir yana bırakılırsa, dünyanın geri kalanında erkek İnternet kullanıcılarının oranı kadınlara göre açıkça daha yüksektir. Güney Asya, Latin Amerika ve Doğu Avrupa'da %30 olan kadın kullanıcı oranı, gelişmiş Avrupa Birliği ülkelerinde bile %34 gibi düşük bir rakamdır.²⁸²

Tabloya göre İnternet kullanıcılarının yaş ortalaması, bizim örneklemimizdekine göre oldukça yüksektir. Ancak, dikkati çeken bir başka bir nokta, yaş ortalamasının gelişmiş ülkelerde daha yüksek oluşudur. Yaş ortalamasının en yüksek olduğu yer, İnternetin en uzun süredir kullanıldığı ve en yaygın olduğu bölge olan Kuzey Amerika'dır. Tabloda görünmemekle birlikte, araştırma sonuçlarına göre Doğu Avrupa ve Güney Asya'da kullanıcıların yaş ortalaması 28 olarak belirtilmiştir.²⁸³ Bu durum, İnternetin görece olarak yeni olduğu yerlerde daha çok genç bir kitle tarafından kullanıldığını göstermektedir. Yine kadın kullanıcı oranı da, dünya ortalamasında erkek kullanıcılara yaklaşmış görünmektedir. Yaşla ve toplumsal cinsiyetle ilgili verilerin elimizdeki örneklemle çelişmesinin bir nedeni, İnternetin işyerinde kullanımıyla ilgili olabilir. Kullanıcıların yarısından çoğu tam zamanlı olarak çalışmakta ve yaklaşık üçte

²⁸¹ Wenhong Chen, Jeffrey Boase, Barry Wellman, "The Global Villagers: Comparing Internet Users and Uses Around the World", *The Internet in Everyday Life*, Ed. Barry Wellman, Caroline Haythornwaite. Malden, Oxford, Melbourne, Berlin: Blackwell Publishers, 2002, s. 86

²⁸² A.g.e., s. 88

²⁸³ A.g.e., s. 88

biri İnternete işyerinden bağlanmaktadır. Bu durum, İnterneti iş amacıyla kullanan önemli bir kitlenin varlığını gösterir ve kullanıcıların yaş ortalamasının yüksekliğini açıklayabilir. Aynı zamanda, örnek olayda kullanılan sitenin eğlence amaçlı bir site oluşu ve daha çok genç bir kitleye hitap edişi de dünya ortalamasıyla tipik Sözlük kullanıcısı arasındaki farkı açıklayabilir.

Daha önce de söz ettiğimiz gibi, girilen başlıklardan anlaşıldığı kadarıyla, kullanıcılar çoğunlukla üniversite, hatta lise öğrencisidir. Bu durum, sözlükte genel bir “ergen” söyleminin egemen olmasına yol açmaktadır. Maskülen söylem ise, erkek kullanıcılar kadar kadınlar tarafından da benimsenmiş görünmektedir. Bunu, hem İnternetteki hakim kültürün maskülen bir kültür olmasına, hem de genel “ergen erkek” söyleminin Sözlük’teki ağırlığına bağlamak mümkündür. Michelle Fine ve Pat Macpherson, ergenlik, iktidar ve feminizm söylemlerini inceledikleri bir çalışmada genç kadınların, erkek egemenliğine bir direniş olarak maskülen ergenlik söylemini benimsediklerini ortaya koymuşlardır. Bu örnekte feminizm, “erkek olmaya eşit erişim olanağı” olarak ifade edilmektedir.²⁸⁴ Aynı durum, Sözlük’ün kadın kullanıcıları için de geçerlidir: erkeklerin kurallarını belirlediği dünyanın bir parçası olmak, o kuralları öğrenmek ve uygulamaktan geçer ve sanal ortam da bu anlamda sanal olmayanından çok farklı değildir.

Teknolojiyle, özellikle de bilgisayarlarla yakından ilgili kullanıcıları olan Sözlük’ün teknoloji ve toplumsal cinsiyet ilişkisi ile ilgili yaklaşımı çoğu zaman alışılmış teknoloji-maskülinite özdeşleşmesini yansıtmaktadır. Bu yaklaşım özellikle mühendisler, coder’lar, araba ve bilgisayar kullanmak ile ilgili entrylerde kendini gösterir. Bazı erkek kullanıcıların bu tip genellikle “erkek işi” kabul edilen işleri kadınların beceremeyecekleri ve de beceremedikleri yolundaki yorumlarına kadın kullanıcıların bir kısmı bunların genelleme olduğunu söyleyerek karşı çıkmakta ve erkeklerin konuya yaklaşımlarıyla ilgili kendi yorumlarını getirmektedirler. Teknolojinin, özellikle de bilgisayarla ilgili becerilerin erkek alanı olduğu söyleminin egemen olması, sitenin iki kurucusundan biri olan clairvoyant başta olmak üzere bazı

²⁸⁴ Fine ve Macpherson’dan aktaran Radtke, Henderikus, a.g.e., s. 11

kadın kullanıcıların bu alandaki hakimiyeti nedeniyle engellenmektedir. Teknoloji-maskülinite yaklaşımıyla ilgili bazı entry örnekleri aşağıda verilmiştir:

“kadin soforler

2. kabiliyetten yoksun, ehliyeti çogu zaman cinselliginden dolayi almi\$ insan türü, trafik katilleri..

(merlin, 13.11.1999 02:01)

3. kotu sofor olurlar.. (bkz: annem)

(kris, 13.11.1999 02:23)

4. kafalarında bi dizi trafik kurali vardır bunların kendilerine özgü. ama asla bilemezsin nedir ne değildir. olup olmadık hareketler yapar sora bi de uste çıkarlar cir cir baarip. erkek olsa cakarsın azına bi tane ama kadın olunca "oronsbuuuuuuu!" die baarmak gerekio başka türlü gecmio sinir

(phobios, 13.11.1999 09:00)

6. istanbuldaki trafik sıkışıklığı ve terörünün sebebi

(efendisiz, 18.01.2000 19:06)

8. (bkz: cinsiyetçilik)

(lowlife, 19.02.2000 21:46)

9. az gelişmiş toplumlarda hadise olan, az gelişmiş beyinlerin ise çözemediği mesele.

misal bok beyinli taksi şöförleri bi kenara atılmış, zaten sayısı toplam trafiğin %5ini geçemeyen kadınlara bok atılmış. çok güzel olmuş, bunu bi kenara not edicem.

(fsol, 07.05.2000 08:49)

20. erkek zekası mekanik acidan daha gelişkin olduğu için erkekler genellikle daha iyi sofordurlar

kadın zekası daha çok sozel yonde gelişim sağlamaya meyillidir mekanik acidan zayıftırlar

istisnalar olduğunu kabul etmek zorundayım ama önemli olan istatistiksel çoğunluktur

(neocrime, 06.07.2001 14:27)”²⁸⁵

“arabayi her yokusta kaydiran hatun modeli

1. kavrama noktasını kavrayamayanların çoğunun hatun olduğu gözönüne alınırsa sıkça rastlanabilecek hatun modelidir. eğer trafikte bu tip hatunların arkasındaysanız yokuşlarda bu durumu hesaba almakta ve arada mesafe bırakmakta fayda vardır.

(kartonpiyer, 28.03.2003 12:26)”²⁸⁶

“bayan coder sayisinin az olmasının sebepleri

5. bir bayanda deha, uykusuzluğa dayanıklılık, konsantrasyon, sabır ve kod aşkının aynı anda bulunma olasılığının az olması.

(cool n blue, 05.03.2002 04:16)”²⁸⁷

Yukarıdaki örneklerde ortak nokta, kadınların teknik beceriden yoksun olduğu iddiasının vurgulanmasıdır. Özellikle otomobil kullanma konusunda, kadınların başarısız olacağı ön kabulüyle hareket edilmektedir. Bu iddiaya zaman zaman “erkek zekasının mekanik açıdan daha gelişkin olması” gibi “bilimsel” dayanaklar aransa da, çoğunlukla kadınların kötü otomobil kullanması gerçekliği tartışılmayan, herkesin bildiği ve karşı çıkılması bile saçma olacak bir yargı olarak sunulmaktadır. Bu yargı, “tarfik sıkışıklığı ve terörün sebebi” örneğinde olduğu gibi, kadınların beceremedikleri bir işi yapmaya çalışmalarının zararlı ve yanlış olduğu, kötü sonuçlar doğurabildiği noktasına kadar gitmektedir. Yine de, fsol ve lowlife’in entryleri gibi, bu yaklaşımın yanlış ve cinsiyetçi bir tavır olduğunu söyleyen ve diğerlerine karşı çıkanlar da vardır:

“kadınların mühendisleri anlayamamaları

1. "kadınlar vs. mühendisler" çerçevesinde "yok böyle bişi" yanıtıyla karşılaşacak uktesel durum. ortaya sürenin bile arkasında durmaya cesaret edemediği bu kavrama göre

²⁸⁵ “kadın soforler”, Ekşi Sözlük, <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=kadin+soforler>, 12.05.2003

²⁸⁶ “arabayi her yokusta kaydiran hatun modeli”, Ekşi Sözlük, <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=arabayi+her+yokusta+kaydiran+hatun+modeli>, 07.05.2003

²⁸⁷ “bayan coder sayisinin az olmasının sebepleri”, Ekşi Sözlük, <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=bayan+coder+sayisinin+az+olmasının+sebepleri>, 13.05.2003

mühendisler aslında süper yaratıklardır, fakat kadınların iq seviyesi default olarak düşük olduğu için kadınlar tarafından anlaşılamamaktadırlar*. oysa gerçek şudur ki, mühendislerin komplike olan ya da anlaşılamayacak bir durumları yoktur; yıllar boyu erkek lisesi misali bir üniversite hayatı geçirdikten sonra bunun maddi karşılığını alamamayı kompleks ve ukalalık* olarak yansıtan kişinin bütün kartları açıktır ve bu kartların biri olsun ilgi çekmez. gerçekler acıdır, mühendisler ise itici.

(poison, 06.12.2002 02:14)

4. mühendislerin her zaman ve sadece erkek olabileceği ongorusüne dayanan, dolayısıyla özünde hatalı dustur. ha deniliyorsa ki kadın mühendisler kendilerini de anlamıyor, o zaman olaya ayrı bir derinlik getirmek gerekmektedir. (bkz: dilde seksist standart)

(szap, 06.12.2002 05:42)²⁸⁸

“mühendislerin erkekleri etkileyememe nedenleri

1. mühendis bayanların hem sayısı azdır, hem de nedense cirkin ve şişko olurlar. bu yüzden erkekleri etkileme olasılıkları azdır. mühendis erkekler de dahil olmak üzere bir çok erkek sosyalcileri tercih eder.**

(yvaine, 06.12.2002 01:40)

(...)

4. mühendis disiplini killidir, bakimsizdir

(rulerrr, 06.12.2002 01:52)

(...)

7. çünkü gerçek mühendis zaten erkektir. bir erkeğin diğerini etkilemesi de çok zordur. (bkz: disiden mühendis olmaz)

(blindman, 07.12.2002 18:43)²⁸⁹

“mühendislik fakültesinde kız olmak

(...)

²⁸⁸ “kadınların mühendisleri anlayamamaları”, **Ekşi Sözlük**, <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=kadinlarin+muhendisleri+anlayamamalari>, 13.05.2003

²⁸⁹ “mühendislerin erkekleri etkileyememe nedenleri”, **Ekşi Sözlük**,

15. hoca sürekli olarak ağız alışkanlığıyla "şimdi beyler şu xi burdan alıp şuraya atıyoruz, anlaşıldı mı beyler" der ve siz ağızınızı bile açamazsınız

(roxane, 25.02.2003 21:42)

(...)

26. sanıldığı gibi pek de güzel birşey değildir. sınavdan iyi not alırsınız kız olduğunuz için hoca kıyak geçmiştir, kötü not alırsınız kız olduğunuz için ancak o kadar yapabilirsiniz zaten. ayrıca istemediğiniz bir dolu adamın peşinizde dolanması sonucu sevgilinizle hep sorun yaşarsınız.

(hobbitim ben, 30.04.2003 12:02)²⁹⁰

Mühendislik ve toplumsal cinsiyet ilişkisi ile ilgili olan bu örneklerde, mühendislik genellikle erkeklere ait bir meslek olarak tanımlanmıştır. Kadın mühendislerin konuyla ilgili deneyimleri de bu varsayıma dikkat çekmektedir. Hocanın öğrencilere sürekli "beyler" şeklinde hitap etmesi örneğinde de görüldüğü üzere, kadınların mühendislik gibi erkeğe ait bir alanda var olmaları durumunda da, bir kadından beklenen "güzel olma", "bakımlı olma" gibi özelliklere sahip olmadıkları düşünülür. Güzel olmak, en azından bakımlı olmak geleneksel anlayışa göre neredeyse kadın olmanın zorunlu bir şartı olarak görüldüğüne göre, bu kadınlar, kadınlıklarının bir kısmını kaybetmiş, "erkekleşmişlerdir". Bu da, erkeklere ait olan bu alana dahil olmalarının bir bedeli, hatta cezasıdır. Bir kadının hem güzel, hem mühendislik mesleğini öğrenip uygulayacak kadar zeki olması mümkün görülmez. Ya güzeldir ve başarılı olmak için cinselliğini kullanıyordur, ya da zekidir ama çirkin ve bakımsızdır, yani erkekleşmiştir. Tüm diğer örneklerde olduğu gibi, burada da, çoğunlukla kadın kullanıcıların girdiği, konuya farklı bir bakış açısı getiren, bu yaklaşıma karşı çıkan entryler de mevcuttur.

"bilgisayardan anlayan sevgilinin olması"

(...)

<http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=muhendislerin+erkekleri+etkileyememe+nedenleri>, 13.05.2003

²⁹⁰ "mühendislik fakültesinde kız olmak", *Ekşi Sözlük*,

<http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=muhendislik+fakultesinde+kiz+olmak>, 13.05.2003

7. hatunların %90'ının erkeklerin %10'unun sahip olduğu durum

(akara, 20.06.2001 02:52)

(...)

20. önceleri sevgili harddiskte şeyler biriktirdiğinizi düşünmez bile, siz de zaten çok rahatsınızdır o nasıl olsa anlamaz şeklinde sallapati hareketler yaparsınız. gün gelir devran döner sevgili www.yale.edu adresine gitmeye çalışırken aa o da nesi www.yarrak.com* şeklinde bi adres belirir. işte o andan sonra elinden kurtuluşunuz yoktur. siz history yi temizlersiniz ama o artık temporary İnternet files diye şeyin varlığından haberdardır, siz o dosyaları da silmeye başlarsınız gün aşırı ama bu sefer de cookie leri öğrenmiştir ve sizin küçük sextrackerlerinizi bulmaya başlar. baktınız bu iş böyle olmuyo siz de bi takım resimleri ve vidyoları harddiskinizin ücra köşelerinde saklamaya başlarsınız hatta "windows\system32\com_appx" adında bi folderın içine koyarsınız ve bi gün bi de bakarsınız ki o folderın adı "kendini akıllı sanan gerizekalı öküz insan" olarak değişmiştir * nese bi süre sonra search ü de öğrenmiştir dosya uzantılarını değiştirmeniz gerekir. ama artık bu dosyaları bulup açmak sizin için de büyük sorun haline gelmiştir (önce dosyaları visible yap, sonra o klasoru bul sonra open with yapıp bekle bi süre). yani böyle bir sevgilinin varlığı pişman eder insanı yaptığına yapacağına.

(archaea, 05.10.2002 04:02 ~ 25.12.2002 03:54)

(...)

25. pek güzel değildir,tüm gizli dosyalar acilabilir,tüm log'lar okunabilir tüm resim ve videolar görülebilir.bu yüzden bilgisayardan nnayan bi sevgilinin olması makbul diildir özellikle de bayan versiyonlarının*

(elixir, 21.02.2003 19:48)²⁹¹

"hacker kızarkadas sahibi olmak

1. alla mafaza... lan email'lerimizi okuyo, saklanamıosun, bilgisayarımın içini benden iyi biliyo... şu güne değil bi bankadan hesabımıza 3-5 kuruş aktardığına da şahit değilim... uraşmasana kızım, işini yapsana sen, bıraksana peşimi...

(cyrano, 06.01.2000 08:49)

²⁹¹ "bilgisayardan anlayan sevgilinin olması", Ekşi Sözlük,

(...)

3. türk uyruklu bir disinin hacker olduğu ne görülmüş ne de duyulmuştur ve ayrıca mümkün de değildir ;) (bkz: gözümle görmeden inanmam)

(still, 29.02.2000 18:16 ~ 01.04.2002 16:39)

(...)

6. sanal alemde özgürlüğün sona erdiği durum ... hacker 1 kız olsa bile türkiyede çirkin olur. bilgisayar kurdu erkeklerin ebleh ve çirkin olabileceği hipotezi üzerine üretilmiş 1 düşünce

(mischief, 02.05.2000 00:12)

7. bana kalırsa az çok mazosist bir eğilim olarak açıklanabilir, sonuç olarak karışındaki hatun bilg. bilgisi bakımından bir şekil üstündedir (gerçi hatun bir konuda aşırı bilgilidir sen bilg.'in başka bir şeyi hakkında bilgisidir boole birbirinizi tamamlarsınız mesela hacker olmak için cpu komutlarını bilmeye çok fazla gerek de yok sanırım) sende onun bu bilgisinin altında eziliyosundur. bu bakımdan ilişki değişik bir durum alır. tabi aynı zamanda biri cikip da asıl bu erkeklerin hep kendi egemenlikleri kurup devam ettirme isteginden kaynaklanan. bir kızın altında ezilmekten korkularından kaynaklanan bir fikirdir diyebilir netekim o da doğrudur belkide, en azından yanlışdır diyemem...

(gaahl, 28.12.2000 20:34)²⁹²

“quake 3 oynayan kız arkadaş modeli

1. bu modellerden az vardır. erkekler genellikle kızların beceremeyceğini sandığından, bu hatun kişi kendini ispatlama baskısını da üzerinde hisseder. ilk denemede bütün erkekler onu vurur falan ve " al işte yapamıyon kızım alala" diye caydırma politikasına başvururlar ama quake 3 kızı katiyen caymaz. oynar da oynar. (bkz: quake oynayan kızlar)

(cosmic girl, 04.08.2001 14:59 ~ 06.08.2001 09:10)

(...)

<http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=bilgisayardan+anlayan+sevgilinin+olmasi>, 12.05.2003

²⁹² “hacker kızarkadaş sahibi olmak”, Ekşi Sözlük,

<http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=hacker+kizarkadas+sahibi+olmak>, 12.05.2003

6. eger hatun iyi oynuyorsa karsisinda oynadigi erkegin bunu erkeklige surulmusss bir leka olarak algilayip intihara kadar gidebilecegi ya da her gordugunde vay quaker naber. olm bu varya benim elime cok kotu verdi dedirten hatun modeli.

(akara, 06.05.2002 19:25)²⁹³

Bu örneklerde de, bilgisayar becerisinin erkeklerin egemen olduğu bir alan olduğu varsayımıyla hareket edilmekte, bu alanda kadınların hakim olması olanaksız, olanaklı olduğunda ise tehlikeli ve istenmeyen bir durum olarak yorumlanmaktadır. Yine mühendisler örneğinde olduğu gibi, bilgisayardan gerçekten çok iyi anlayan bir kadının çirkin olması gerektiği hipotezi de mevcuttur. En korkulan durum, kadınların erkeklere ait bu alana girip onların oyununa dahil olması, onlar kadar iyi, hatta daha iyi olmasıdır. Bu alanlarına tecavüz edildiği hissi, Quake gibi erkek oyunu olduğu düşünülen bazı şiddet içeren bilgisayar oyunları için de geçerlidir. Bir kadının kendi alanlarında onlardan daha iyi olması fikri, erkeklerin kendilerini aşağılanmış hissetmelerine sebep olur. Bu yüzden yapılmak istenen, kadınları mümkün olduğu kadar bu alanların dışında tutmaktır.

“bir kiza bilgisayar hakkında bir sey anlatmak

1. deve hendek deyiminin cuk diye oturdugu bi durumdur, hele bir de telefonla arayip bilgisayarinin bi sorununu soleyip bunu step-by-step olarak halletmenizi isterse delirtebilir insani.

(toshi, 15.02.2000 22:15 ~ 03.02.2002 15:28)

(...)

3. direk sen kizsin anlamazsin zaten tribinde anlatanlarin cogunlukta oldugu grubun agizlarina doladiklari olay..bilmek ayri birseydir, ogretebilmek ayri..

(cressida, 15.02.2000 23:22)

4. bilgisayar konusunda beceriksiz olan bir erkege neyi nasil yapacagini anlatmaktan farkli olmayan konsept

²⁹³ “quake 3 oynayan kiz arkadas modeli”, Ekşi Sözlük, <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=quake+3+oynayan+kiz+arkadas+modeli>, 12.05.2003

(clairvoyant, 19.02.2000 13:39)

5. (bkz: bilgisayarın ne olduğunu bile bilmeyen erkekler) (bkz: salak erkeklerin salak genellemeleri)

(caldera, 19.02.2000 15:42)

(...)

7. (bkz: cinsiyetçi entiriler)

(rotting horse on the deadly ground, 19.03.2000 21:34)

(...)

18. kızlara bilgisayar hakkında birsey anlatmanın zorluğu tamamen türkiye'ye özgü erkeklerin bilgisayar konularıyla kızlardan daha fazla ilgilenmesinden kaynaklanmaktadır... cinsiyetçilikle alakası yoktur, "kızların çoğu futboldan anlamaz" genellemesiyle örnekleyelim: kızların futbol hakkında bilgili olanlarının oranı erkeklere oranla çok daha azdır.. ama bu bilgilerinin az olmasının nedeni salak olmaları değil, ilgilenmemeleridir.. bu genelleme "kızlar salaktır bilgisayardan anlayamazlar, bu yüzden anlatılmaz birsey.." üzerine değil "türkiye'de kızların çok küçük bir kısmı bilgisayarı chat yapmak dışında kullanıyor ve bu yüzden çoğu çok bilgisiz oluyor, bu nedenle onlara bir şey anlatmak da zorlaşıyor" düşüncesi üzerine kuruludur. ayrıca bu konuda gaza gelip bilimsizce savunmaya geçilmesinden önce çevrede tekil olarak değil de genel olarak kızların bilgisayarla olan ilişkileri incelenmelidir. (bkz: delirmiş feminist tamlaması) (bkz: gereksiz feminist davranışlar)

(toshi, 22.06.2001 21:52 ~ 17.11.2001 10:55)

(...)

25. bir kızın bir erkeğe bilgisayar hakkında birsey anlatması yanında genelde hiç kalacak bir durum.. doğası gereği inatçı ve bilgici olan erkeklerin, sadece kendileri için var olduğunu sandıkları bilgisayarlarında, kendi çözemedikleri bir durumla karşılaştıklarında orda bulunan kızın durumu erken kavrayıp sorunu çözduğunda dumur hale geçen erkek örneğini akla getiren bir başlık

(zoe, 18.07.2001 00:21)

(...)

34. "-derdin ne ise cekil ben direk yapayim!" demek ilk yapılması gerekendir. ha istisnalar olur mu olur, kaz erkek cıkar mı cıkar, zehir kız cıkar mı o da cıkar. lakin, istisna işte...

(delikan76, 22.10.2001 10:53)²⁹⁴

Burada da, kadınların bilgisayardan anlaması ihtimalinin düşüklüğü ve bu düşünceye karşı çıkılması şeklinde iki yaklaşım bulunmaktadır. Yine istisnalar olabileceği kabul edilmekle birlikte, bunun önemsiz olduğu vurgulanmaktadır. Başlığı cinsiyetçi bulup, bunun bir genelleme olduğunu, kişisel farklılıklar bulunabileceğini savunan entylere karşı, toshi'nin yazdıkları, cinsiyetçi yaklaşımlara dikkat çekildiğinde verilen genel tepkinin bir örneğidir: toshi'nin entry'sinde bu genellemeye yol açan bir durumun gerçekten var olduğu, ancak bunu söylemenin cinsiyetçilik olmadığı, buna tepki duymanın ise gereksiz bir hassasiyetten kaynaklandığını savunmaktadır. Burada ayrıca, "feminist" kelimesinin bir suçlama ve hatta hakaret ifadesi olarak kullanıldığı da görülmektedir.

Kızlara bilgisayar anlatma konusuna cevap kabul edilebilecek başlık, erkeklere teknik bilgi aktarma konusuyla ilgili "bir erkeğe bilgisayar hakkında bir şeyler anlatmak" başlığıdır. Erkeklerin kendi egemenlik alanları kabul ettikleri bir alanda yardım almayı kabullenmemeleri, masküliniteyle teknoloji arasındaki toplumsal cinsiyet kimliği bağlamındaki ilişkiyi göstermektedir. Bu yardımın bir kadından gelmesi ise, aşağılanmayı artırır:

"bir erkeğe bilgisayar hakkında bir şeyler anlatmak

(...)

4. bir kıza bilgisayar hakkında bisey anlatmaktan daha zor olan tarafı bu gerçekten yardıma ihtiyacı olan erkeklerin aslında böyle diilmiş gibi tam "bak böyle yapıyorsun" diye anlatırken "tamam tamam ben anladım ne var bunda" diyerek mouse'a saldırması veya "ben yapacaktım oyle biliyodum da komut cikmadi" vs..demesidir..

²⁹⁴ "bir kıza bilgisayar hakkında bir şey anlatmak", **Ekşi Sözlük**,
<http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=bir+kiza+bilgisayar+hakkinda+bir+sey+anlatmak>, 12.05.2003

(blackvenom, 18.07.2001 12:18)²⁹⁵

Tüm bu örneklerin altında yatan ana fikir, otomobil ve bilgisayar gibi erkeğe ait teknik alanlarda kadınların kaçınılmaz olarak başarısız olacağı, başarılı olan birkaç kadın çıksa bile bunun istisna olduğu ve dikkate alınmaması gerektiğidir. Kadınların, erkeğe ait bu alanlarda bulunmaları iki yönden istenmeyen bir durumdur: Başarısız olurlarsa, başarılı olan diğerlerini engeller ve bir anlamda “oyunu bozarlar”: Otomobil kullanmaya çalışırken trafiği alt üst eder, bilgisayar kullanmayı beceremeyip bir erkeğin yardımına ihtiyaç duyar, can sıkıcı olurlar. Başarılı oldukları durumda ise, daha tehlikeli hale gelirler: Erkeklerin egemenlik alanını işgal eder, görmemeleri gerekenleri görebilir, erkeğin bu alandaki iktidarını sarsabilirler. Bu durumda da, “istenmeyen” kadınlar oldukları vurgulanır: Kadın mühendisler bakımsız, kadın hackerlar çirkin olur.

Masküliniteyle teknoloji arasındaki ilişki, aşağıdaki örneklerde daha detaylı olarak görülebilir:

“hackerlikla delikanlilik taslamak

1. bazılarının iç içe larına rastgele girerek ben hackerim asarım keserim muhabbeti yapmak; yavşanılan kızın hacker yavuklusu varsa tırsıp kaçmak (bkz: kızların hacker arkadaşları)

(sove, 01.04.2002 15:50)²⁹⁶

“erkeklerdeki teknoloji saplantısı

1. ancak freudiyen saptamalarla açıklanabilecek saplantı. ama bu saptamaları ben yapmak istemiyorum. ben "freud" dedim, gerisi sizin hayalgücünüze kalmış.

(zebellah, 03.05.2003 12:20)

²⁹⁵ “bir erkege bilgisayar hakkında bir seyler anlatmak”, Ekşi Sözlük, <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=bir+erkege+bilgisayar+hakkinda+bir+seyler+anlatmak>, 12.05.2003

²⁹⁶ “hackerlikla delikanlilik taslamak”, Ekşi Sözlük, <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=hackerlikla+delikanlilik+taslamak>, 12.05.2003

2. kutusundan yeni çıkarılmış bir televizyonun kenarına köşesine konulmuş köpüklere (strafor bişi) sürtünmesinden çıkan sestten zevk almak a kadar uzanabilecek geniş yelpazeli takıntı...

(varosozkurdela, 03.05.2003 12:31)

3. erkeklerdeki guc saplantisinin alt kollarından biri.. teknolojik oyuncaklar erkegi daha guclu gosterir.. "bak guzelim bu dugmeye basınca bir yazarın tüm entrylerini tek seferde ucurabiliyorum" deme fırsatı verir.. bir işi başkalarından daha hızlı ve daha kolay halletmek, ya da başkalarının yapamadıklarını yapabilmek de bu guc arayışını tatmin eden diğer yan unsurlar olur..

ayrıca kucukken robotech'le, star trek'le, star wars'la, voltron'la, battlestar galactica'yla buyumuş kesim için bundan daha ideal bir saplantı olamaz..

(ssg, 03.05.2003 12:37)²⁹⁷

Burada, birinci başlıkta teknik bilginin bir iktidar aracı olarak kullanılması, ancak bu konuda daha bilgili (yani daha güçlü) biriyle karşılaşıldığında onun üstünlüğünün kabul edilmesi söz konusudur. Burada tasvir edilen durum, Connell'in hegemonik erkeklik teorisini akla getirmektedir: sanal ortamda da erkeklikler arasında bir hiyerarşi mevcuttur ve bu hiyerarşiyi oluşturan iktidar araçlarından biri, bir çeşit "ortam bilgisi" diyebileceğimiz bilgisayara dair teknik bilgidir.

"Erkeklerdeki teknoloji saplantısı" başlığı ise, masküliniteyle teknoloji arasındaki ilişkinin duygusal boyutunu göstermektedir. Zeballah'ın bu ilginin "freudyen" bir saplantı olduğunu öne sürmesi, varosozkurdela'nın bu saplantının "straftan çıkan sestten zevk almak"a kadar gidebileceğini söylemesi gibi örnekler, teknolojiden zevk almanın erkek kimliğinin bir parçasını oluşturmasıyla ilişkilendirilebilir. Öte yandan, ssg'nin erkeklerle teknoloji arasındaki bu ilişkiyi iktidar kavramına bağlaması dikkat çekici ve yerinde bir saptamadır: Teknolojiden alınan zevkin önemli bir kısmı, teknolojinin sağladığı iktidar olanağıdır. Bu entry'deki başka bir önemli nokta da, bu zevk alma sürecinin özellikle şu anda yirmili yaşlarda olup

²⁹⁷ "erkeklerdeki teknoloji saplantısı", **Ekşi Sözlük**,
<http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=erkeklerdeki+teknoloji+saplantisi>, 12.05.2003

televizyonla büyümüş bir kuşakta nasıl geliştiğine değinmesidir. Robotech, Voltron, Star Wars, vs. gibi dizi ve çizgi filmler teknolojiyle iktidar arasında ve -kahramanlarının çoğunun erkek olduğu göz önünde bulundurulursa- teknolojiyle erkeklik arasında bir ilişki kurulmasına neden olmuş olabilir.

“gemiler feminendir

(...)

4. bütün gemilere she denir evet. ancak bu ekolün sorgulandığı tarihte bildiğim tek gemi bismarcktir. bu gemi oylesine büyük ve yıkıcıdır ki ona he denmesi daha uygun olur diye düşünmüştür yapanlar.

(zaknafein, 25.10.2001 09:18)

5. bismarck için kaptanı bu gemiye kadın denemez, o kadar güçlü ki ondan bahsederken sie demeyiniz demiştir.

(gotterdamerung, 25.10.2001 09:34 ~ 09:44)

6. erkeklerin sahip oldukları herşeyi dişi olarak gördüklerine işaret eden olgu. çünkü günümüzde gemiler değil arabalar feminen olmuştur.

(daughtear, 19.08.2002 23:29 ~ 23:29)²⁹⁸

Bu başlık, teknolojik araç-gerece toplumsal cinsiyet içeren anlamlar yüklenmesine bir örnektir. Gemiler, erkeklerin “kullandığı”, “sahip olduğu” bir nesne olarak görüldükleri sürece kadın kimliğine sahiptir. Ancak “yıkıcı” ve “güçlü” gibi özelliklere sahip olması kadın oluşuyla çelişir, bu durumda gemi erkeksi bir karakter alır. Son entry de, “erkeklerin sahip oldukları nesneleri dişi olarak gördüğüne” ve bu durumun otomobiller için de geçerli olduğuna işaret etmektedir. Güzel bir otomobil için Türkçe argoda “kız gibi” teriminin kullanıldığı ve bu durumun diğer dillerde de karşılığının bulunduğu düşünülürse, bu tespitin doğru olduğu sonucuna varılabilir.

Maskülen söylemin egemen olduğu bu ortamda kadın kullanıcılar zaman zaman bu söylemi benimseyerek yaratılan iktidar alanının kendi kurallarına göre iktidara ortak

²⁹⁸ “gemiler feminendir”, *Eksi Sözlük*, <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=gemiler+feminendir>, 12.05.2003

olmaya çalışmakta; zaman zaman da bu söyleme karşı çıkmaktadırlar. Aslında, bu maskülen söylemin cinsellik, argo ve küfür ağırlıklı, hatta neredeyse kadın düşmanı denebilecek hale dönüştüğü bazı durumlarda erkek kullanıcıların da bir kısmı rahatsızlıklarını belirtmektedirler. Bu tip entrylerin Sözlük'ün seviyesini düşürdüğü, amacından saptırdığı, kınanan ve küçümsenen bir alt kültürün belirtisi olduğu kanısı yaygındır. Kısaca, maskülinitenin daha saldırgan biçiminin Sözlük ortamında hoş karşılanmadığı söylenebilir.

Sözlük ortamında kimse yaş, cinsiyet gibi kendisiyle ilgili kişisel özellikleri açıklamak zorunda değildir. Bu nedenle kullanıcıların gerçek cinsiyetini anlamak da mümkün olamaz. Yine de, girilen entrylerden kullanıcıların cinsiyeti (ya da en azından sanal ortamda göstermek istedikleri cinsiyet) tahmin edilebilmektedir. Buna göre kadın olduğu tahmin edilen kullanıcılardan bir kısmının entrylerinden örnekler vermek benimsedikleri söylem hakkında açıklayıcı olabilir:

“abaza erkekler

1. Şartlar sebebiyle az zikişken olma durumunda kalan erkekler..

(clairvoyant, 16.06.1999)²⁹⁹

“abaza karılar

(...)

2. abaza erkeklerden daha tehlikeli

(clairvoyant, 26.03.1999)

(...)

4. Şartlar sebebiyle az zikişken olma durumunda kalan kadınlar.. daha doorusu burda daha cok etken var da.. neyse feministler falan vardır Şimdi burda.. ba\$ima bela..

(clairvoyant, 16.06.1999)³⁰⁰

²⁹⁹ “abaza erkekler”, *Ekşi Sözlük*, <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=abaza+erkekler>, 12.05.2003

³⁰⁰ “abaza karılar”, *Ekşi Sözlük*, <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=abaza+karilar>, 12.05.2003

“kadinlar okuz sever

(...)

3. kokeni nedir, cocukluktaki travma midir, yoksa tavsan tuyune alerji midir bilemem; yalnız dogru bir önermedir bana göre. (butun genellemeler yanlistir)

bundan madadir ki, boga burcu erkeğini pek bir sever, basima tac ederim, isteyen hanım ahabplarım beni siddetle kinayabilirler, bu benim onumdeki havuzu daha çok doldurur.

"okuz sevmem, erkek dedigin x gibi, z gibi olsun" diyen kadınların da zaten yarisi gizli sakli asmali konak seyretmekte, ya da kilibik, ulluz, ezik, ciliz diye beyleri terketmektedirler.

kendimizi kandirmayalım; makbul olan okuz erkektir.

Şurada 2 iq'lu guvercin kolonisi dahi bu hakikatin farkındadır, ben Şahidim her gün ciliz erkek guvercinlerin diŞiler tarafından gagalana gagalana olduruldugune.

(partizan, 24.04.2003 16:24 ~ 16:34)³⁰¹

“kadin soforler

(...)

31. her ne kadar hemcinsim olsa da bunlar yine de benim de kendilerine ana avrat duz gitmemi saglayan insanciklardır. araba kullanmayı bilmeyen ve profesyonel bir yaya olan ben bu tur* uzun sacli, kısa akillilerin trafige bisikletle dahi cikmaması için elimden geleni ardima koymamak isterim.

(susayaci, 04.03.2002 14:25)³⁰²

“esasli kiz

1. delikanli hatun kisidir

(arcadia, 17.07.2000 12:24)

2. dassakli hatunlardır diger bi tabirle de.

(arcadia, 17.07.2000 12:25)³⁰³

³⁰¹ “kadinlar okuz sever”, Ekşi Sözlük , <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=kadinlar+okuz+sever>, 12.05.2003

³⁰² “kadin soforler”, Ekşi Sözlük , <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=kadin+soforler>, 12.05.2003

³⁰³ “esasli kiz”, Ekşi Sözlük , <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=esasli+kiz>, 12.05.2003

Yukarıdaki örneklerde, kadınların zaman zaman hemcinslerine karşı erkeklerin yanında yer aldıkları görülmektedir. “Kadınlar öküz sever” başlığında, maskülen tavrın ve söylemin, karşı cinse çekici geldiği iddiasıyla meşrulaştırılması söz konusudur. “Abaza kadınlar” ve “abaza erkekler” başlıklarında ise, neredeyse tümüyle erkeklere özgü kabul edilen bir söylem kullanılmaktadır. Kadınlar hakkında olumlu bir şey söylenirken erkeklere ait sıfatların (“delikanlı” gibi) kullanılması, hatta metaforik olarak söz konusu kadına erkek cinsel özellikleri atfedilmesi de, “esaslı kız” başlığında gözlenen bir durumdur. Kadınların otomobil kullanmasıyla ilgili başlıkta ise, konuyla ilgili olarak genellikle erkeklerin benimsediği cinsiyetçi tavrın aynısı bu kez bir kadın tarafından kadınlara karşı kullanılmaktadır. Bütün bu örnekler, Sözlükteki maskülen söylemin ne kadar güçlü olduğunu ve kadınların ait olmadıklarını hissettikleri bu erkeklere ait alana dahil olabilmek için onların söylemini benimsediğini göstermektedir.

Bununla beraber, bu maskülen söyleme karşı çıkan, erkek kullanıcıların cinsiyetçi yaklaşımlarından rahatsız olan ve bunu belirten, ya da getirilen iddialara karşılık veren entryler de bulunmaktadır. Bu entrylerin bir bölümüne yukarıda, maskülinite ve teknoloji ile ilgili entrylerde yer vermiştik. Aşağıda ise, “bir kıza bilgisayar hakkında bir şey anlatmak” başlığında da gönderme yapılan ve cinsiyetçi genellemelere karşı çıkan bir başlık vardır:

“salak erkeklerin salak genellemeleri

(...)

2. kadınlar araba kullanamazlar...

kadınlar bilgisayar kullanamazlar...

(eleqtra, 19.06.2001 02:42 ~ 22.01.2002 16:26)

3. (bkz: bi siktir git dedirten erkek lafları)

(veralynn, 19.06.2001 03:58)

4. kadınlar kaprislidir, kadınları kandırmak kolaydır,bi kadın beni ağzi açık bi şekilde dinliyorsa kesinlikle bana hayrandır, bi kadını mesleğimle ilgili herşeyi sürekli anlatarak etkileyebilirim...

(blackvenom, 18.07.2001 12:04)³⁰⁴

Bu entrylerde, kadın kullanıcıların Sözlük'ün cinsiyetçi ve maskülen söylemine karşı tepkilerini dile getirdikleri görülmektedir. Burada ilginç olan bir nokta, veralynn'in entrisinde görüldüğü gibi, tepkilerini dile getirirken de zaman zaman daha çok erkeklere ait kabul edilen, argo ve küfür içeren bir dil kullanmalarındır. Bu da, yukarıda bahsettiğimiz "erkek egemenliğine bir direniş olarak erkek söyleminin benimsenmesi" durumuna bir örnektir.

Bir başka direnme yolu da, kadınlarla ilgili cinsiyetçi entrylerin ya da başlıkların alternatifleri olarak aynı konuda erkeklerle ilgili başlık açılmasıdır. Bu durum, gregor tarafından şöyle açıklanmaktadır:

"misilleme baslik ekolu

1. cinsiyet ayrımının kokusu alındığı anda başlayan bir nevi karşı saldırı."kadınların x etmesi" entrisinin hemen ardından biliriz ki "erkeklerin x etmesi" gelecek(veya tam tersi).

(gregor, 10.07.2002 18:41 ~ 08.11.2002 13:19)³⁰⁵

Bütün bu örneklerden sonra, Ekşi Sözlük'ü iktidar ilişkileri, maskülinite ve teknoloji açısından değerlendirdiğimizde; gerçek hayatta olanların sanal ortamda da devam ettiğini görürüz. Genç ve dolayısıyla değişime açık olması beklenen bir kitleye rağmen Ekşi Sözlük, erkek egemen toplumun teknoloji ve maskülinite ilişkisine dair kalıplarını devam ettirmektedir. Sözlük, genel olarak hiyerarşik bir yapılanmaya sahiptir ve eşit oldukları varsayılan kullanıcılar arasında da Sözlük'teki kültüre egemen olma üzerinden ilerleyen iktidar ilişkileri bulunmaktadır. Sözlük'ün dili ve kültürü de oldukça maskülemdir ve bu ortamda erkek olmak, ilk anda öyle görünmese bile daha avantajlı konumda olmak anlamına gelmektedir. Bu durum da, teknoloji (özellikle bilgisayar ve

³⁰⁴ "salak erkeklerin salak genellemeleri", Ekşi Sözlük,

<http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=salak+erkeklerin+salak+genellemeleri>, 12.05.2003

³⁰⁵ "misilleme baslik ekolu", Ekşi Sözlük, <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=misilleme+baslik+ekolu>, 12.05.2003

İnternet teknolojisi) ve maskülinite arasındaki ilişkiyi güçlendirir. Yine çeşitli erkekler ve erkeklikler arasında iktidara sahip olma bakımından farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, teknolojik bilgisi daha fazla olanlar (mesela hackerlar, coderler, vs.) daha çok saygı görmekte, daha önemli kabul edilmektedir. Ancak, Sözlük'teki bu egemen maskülen kültüre ve söyleme karşı çıkış noktaları da mevcuttur. Özellikle kadın kullanıcıların bir kısmı, zaman zaman bu iktidar ilişkilerine, cinsiyetçiliğe dikkat çekmekte, karşı çıkmakta ve kendi direnme noktalarını oluşturmaktadırlar. Bu anlamda da, Sözlük gerçek hayatın bir yansımasıdır: sabit değil değişken iktidar ilişkileri zayıf konumda olanlar tarafından çeşitli yöntemlerle sorgulanırken, egemen grup da kendi konumunu korumaya çalışmaktadır.

6. SONUÇ

Genel anlamda toplumsal cinsiyet, daha özel kapsamda maskülinite ile teknoloji arasındaki ilişkilerin iktidar kavramı açısından incelendiği bu tezde; teknolojinin ve toplumsal cinsiyetin toplumsal olarak kurulan ve bu süreçte birbirini etkileyen kavramlar olduğu fikri savunulmaktadır. Bu karşılıklı kurma-kurulma ve şekillendirilme sürecinde maskülinite ile teknoloji arasında gelişen ilişkilendirme, teknolojinin maskülen bir karaktere sahip olmasına neden olmaktadır. Bu noktada bizi ilgilendiren, konunun iktidar boyutudur: Maskülinite ile teknoloji arasında kurulduğu düşünülen bu ilişki, kadınların bir cins olarak teknoloji alanından uzak kalmasını, ya da uzak tutulmasını getirmekte, teknolojiyi bir “erkek alanı” olarak tanımlamaktadır. İlk bakışta zararsız görünse de, bu durum kadınları iktidar alanının dışında bırakan sürecin bir parçasıdır.

Maskülinite ve teknoloji ilişkisi, özellikle militer teknoloji alanında devlet iktidarını, yani “makro” düzeyde iktidar ilişkilerini içerse de, bu tezin konusu daha bireysel ve daha zor görünür olan “mikro” iktidar alanları ve ilişkileridir. Kullanılan iktidar kavramı, özellikle Foucault’nun “karmaşık ilişkiler ve güç dengeleri ağı” şeklinde özetlenebilecek iktidar tanımına ve Gramsci’nin hegemonya kavramına dayanmaktadır. Bu iki kavram, toplumsallaşmayla kurulan iktidar ilişkilerini, özellikle de toplumsal cinsiyet ilişkilerini açıklamak açısından en uygun araçlar olarak değerlendirilmiştir.

Tezde ana kavramlarının açıklanması ve bunlarla ilgili kuramların tartışılmasının ardından, kavramların birbiriyle ilişkilendirilmesine geçilmiştir. Önce maskülinite, sonra da teknoloji kavramlarının iktidar ile ilişkisi incelenmiş; bu ilişkilerin toplumsal cinsiyet açısından sonuçları ele alınmıştır. Tezin son bölümünde ise, üç ana kavramın birbiriyle ilişkileri tartışılmış ve bu ilişkilerin “Ekşi Sözlük” adındaki web sitesi kapsamında incelendiği bir örnek olay çalışmasına yer verilmiştir. Örnek olay incelemesi için sanal ortamdaki bir sitenin seçilmesi; bu alanın çeşitli özelliklerinden kaynaklanmaktadır: Bilgisayarlar ve İnternet, “teknoloji” kavramı ile hem gerçekte, hem de popüler kültürde güçlü bir şekilde ilişkilendirilmektedir. Yani bu iki birbiriyle bağlantılı alan, çoğunlukla “teknoloji” olarak adlandırılmayan ilaçlar, yazı gibi olgulardan farklı olarak, hem yaratıcıları hem de kullanıcıları tarafından “gelişmiş teknoloji” olarak

tanımlanmakta ve pazarlanmaktadır. Bunun yanında, söz konusu yaratıcılar ve kullanıcıların önemli bir bölümü erkeklerdir ve bu da maskülinite ile İnternet ortamı arasındaki ilişkiyi görmeyi kolaylaştırır.

Bütün bu teorik tartışmaların ve örnek olay incelemesinden elde edilen ampirik verilerin ışığında varılan nokta; maskülinite ve teknoloji arasında toplumsal olarak kurulan bir ilişki olduğu ve bunun iktidar ilişkileri bağlamında çeşitli sonuçlara yol açtığıdır. Masküliniteyle teknolojinin toplumsal olarak ilişkilendirilme sürecinde, bir yandan teknoloji erkek iktidarının bir aracı olarak kullanılırken, bir yandan da teknolojinin erkeklere ait bir alan olarak tanımlanması masküliniteyle teknoloji ilişkisini güçlendirmektedir. Kısaca, sürekli olarak kendini yeniden üreten bu durum, teknolojik araç gerecin tasarım ve üretim sürecinde geçerli olduğu kadar, bu araç-gerecin kullanımında da geçerlidir. Hatta, özgürleştirici ve eşitleyici bir alan olması beklenen İnternette de durum fazla değişmemektedir. Örnek olayımızda da görüldüğü gibi, insanların gerçek hayatlarındaki değerler ve ilişkiler, sanal ortama da yansıtılmakta ve hatta burada pekiştirilmektedir. Masküliniteyle teknolojik bilgi (burada bilgisayar bilgisi) arasında olduğu varsayılan doğal ilişki de bunun bir parçasıdır.

Sanal ortam, özellikle teknik bilgiye sahip olup gerçek iktidara sahip olmayanlar için yeni iktidar alanları açar. Bu yeni alanlar, farklı düzeyde iktidarların var olduğu çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Hiyerarşik katmanları belirleyen farklı değişkenler arasında, teknoloji bilgisine sahip olmak ve bunun bir iktidar aracı olarak kullanmak da vardır. Teknoloji bilgisi ise, eğitimin yanı sıra, büyük ölçüde yeni teknolojilere yakın olmak, onlarla ilgilenmek ve bu konuda zaman harcamakla ilgilidir. Bu noktada, sahip oldukları cinsel kimliğin bir parçası teknolojiyle ilişkilendirilen erkekler, kadınlara göre daha avantajlı konumdadırlar.

Sanal ortam kültürüne hakim olmak, burada iktidar sahibi olabilmek açısından önemlidir, çünkü net bir hiyerarşisi ve belli kuralları olmayan, oldukça esnek ve belirsiz bu alanda, hem teknolojik bilgi, hem de ortamı tanımaktan gelen bir çeşit “racon” bilgisi mikro düzeydeki iktidar ilişkilerinin araçlarıdır. Kadınlar, genel anlamda teknolojik bilgi alanından dışlanmakla, bilgisayar ve İnternet alanına da dezavantajlı bir konumdan başlamaktadırlar. Bu altyapının üzerine ortamın maskülen söylemi ve kültürü de eklenince, kadınlar çoğunlukla ya bu ortamdan uzaklaşmakta, ya da bu maskülen

söylemi benimseyerek var olmaya çalışmaktadırlar. Bu noktada maskülinite, sadece erkek cinsel kimliği olmaktan çıkıp, hem erkeklerin hem de kadınların kullandığı bir iktidar aracına dönüşür. Hakim olan tarafın rolüne bürünmek, bu rolü ne kadar iyi oynadığına bağlı olarak kişilere o iktidarın bir parçasına ortak olma şansını verir.

Yine bu katmanlı ilişkiler içinde, farklı masküliniteler farklı iktidar düzeylerine ya da katmanlarına denk düşebilir. Örneğin, teknik bilgi ve rasyonaliteyle ilişkilendirilen, daha çok orta sınıfa ait maskülinite tipi; fiziksel gücü, erkek cinselliğini ve buna dayanan bir söylemi iktidar aracı olarak kullanan ve daha çok işçi sınıfıyla özdeşleştirilen masküliniteye göre sanal ortam hiyerarşisinde daha üst bir noktada olacaktır. Aslında bu durum, teknoloji ve maskülinite ilişkisinin tamamı için geçerlidir: Teknoloji alanında hakim maskülinitenin iktidar aracı teknik bilgi ve rasyonalitedir. Teknik bilgi ve teknolojiye aşinalık, sınıfsal ya da siyasal iktidara sahip olmayanların kendileri için yarattıkları bir iktidar alanıdır.

Maskülinite ve teknoloji arasındaki iktidarı da içeren ilişki sürekli olarak birbirini üreten ve destekleyen bir ilişki olsa da, sabit değildir. Buradaki iktidar, baskı ve şiddetten çok; dışlama, küçümseme, alay etme, ikna etme, dönüştürme yollarıyla karşısındakini etkilemeye çalışan bir iktidardır. Bu ilişkide “güçsüz” tarafın da kendi direnme noktalarını oluşturması olasıdır. Bu direnme noktaları ve stratejileri, üzerinde uygulanan iktidarın doğası gereği, doğrudan bu ilişkileri sorgulama ve karşı çıkma şeklinde olmayacaktır. Ancak, var olan ilişkiler çerçevesinde zaman zaman kendisini güçlendirecek bir konuma ulaşabilir, ilişkiyi “içeriden” dönüştürebilir. Aynı zamanda, hakim konumda olan da, konumu sürekli olarak tehdit altında olduğundan kendini koruma çabası içindedir. Karşılıklı gerilim, dönüşüm ve değişim içindeki bu iktidar ilişkileri zaman içinde sürekli bir önceki durumundan farklı hale gelir. Yeniden üretildikçe, yeniden yaratılır; bu arada hakim olanla tabi olan bir noktada yer değiştirebilir, hatta eşit konuma gelebilir.

Maskülinite ve teknoloji ilişkisi de, iktidar ilişkilerinin bu boyutu düşünülerek değerlendirilmelidir. Hem literatür incelemesinde, hem de örnek olayda görüldüğü gibi; teknoloji ve sanal ortam hala erkeklerin alanı sayılsa da, kadınlar da bu alanda var olma mücadelesi vermektedirler. Hakim iktidara karşı direnme yöntemleri, var olan maskülen söylemi benimseme ya da ona karşı çıkma ve sorgulama (ve bu durumda dışlanmayı

göze alma) gibi farklı şekillerde olabilir. Bunlardan birincisi çoğunlukla farkında olmadan yapılır ve hakim söylemi, bir ölçüde de hakim iktidar ilişkilerini yeniden üretmeye katkıda bulunur: Bu durumda kadın, varlığıyla ortamın “erkek” doğasını tehdit etmektedir; ancak onlardan biri gibi davranarak toplumsal cinsiyet kimliğini dışlamakta, dolayısıyla kendi varlığını “bir istisna” olarak gösterip orada bulunarak güçler dengesini ve ortamı bozmadığını göstermeye, hakim iktidarla bir çeşit pazarlık yaparak o alanda var olmayı sürdürmeye çalışmaktadır. Erkeklerin oyununu, o oyunun kurallarına göre oynayarak ve benzerlerini dışlayan o kuralları sorgulamayarak, onlarla oynama ayrıcalığını elde etmektedir.

İktidar ilişkilerini değiştirmenin daha etkili olabilecek yolu, bu ilişkilerin farkına varıp, onları sorgulamaktır. Bu noktada ilk adım, toplumsallaşma yoluyla içselleştirilen değerlerin, ilişkilerin ve durumların aslında “normal” olmadığına dair bir farkındalığa ulaşmaktır. Bu ilişkiler fark edilip anlaşılmadan, sorgulanmaları ve değiştirilmeleri mümkün olmaz. Bu tezin yazılış amaçlarından biri de, maskülinite ve teknoloji arasında var olan ilişkiyi göz önüne sererek tartışılmasına yol açmaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Alparslan, Duygu. **“Gender and Cyberspace: A Study on the Participation of Women in Computer Mediated Communications”**, Yayınlanmamış Master Tezi, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Kadın Araştırmaları Bölümü, Haziran 1997

barbie, v.d. (yayın kurulu). **Eksi Sözlük: Kutsal Bilgi Kaynağı**, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2002

Berktaş, Fatmagül. **Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın: Hristiyanlık'ta ve İslamiyet'te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım**, Metis Kadın Araştırmaları Dizisi-8, İstanbul: Metis Yayınları, 1996

Bijker, W.E., T.P. Hughes, T.J. Pinch. **The Social Construction of Technological Systems: New Directions in the Sociology and History of Technology**, 5. bs., Cambridge, MA: MIT Press, 1987

Connell, R.W. **Masculinities**, Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1995

Connell, R.W. **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika**, Çev. Cem Soydemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998

Conway, Jill K., Susan C. Bourque, Joan W. Scott. (ed.) **Learning About Women, Gender, Politics and Power**, 4. bs., Ann Arbor: University of Michigan Press, 1992

Çiğdem, Ahmet. **Akıl ve Toplumun Özgürleşimi: Jürgen Habermas Üzerine Bir Çalışma**, Çev: Yasin Aktay, Vadi Yayınları Toplum Dizisi 4, Ankara: Vadi Yayınları, 1992

Diamond, Jared. **Tüfek, Mikrop ve Çelik: İnsan Topluluklarının Yazgıları**, Çev. Ülker İnce, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 174, 2. bs., Ankara: TÜBİTAK, 2002

French, Marilyn. **Kadınlara Karşı Savaş**, Çev. Beril Eyüboğlu, Metis Kadın Araştırmaları Dizisi-2, İstanbul: Metis Yayınları, 1993

Foucault, Michel. **Cinselliğin Tarihi**, Çev. Hülya Tufan, C.I, İstanbul: Afa Yayınları, 1986

Foucault, Michel. **Hapishanenin Doğuşu: Gözetim Altında Tutmak ve Cezalandırmak**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2. bs., İstanbul: İmge Kitabevi, 2000

Gilmore, David D. **Manhood in the Making: Cultural Concepts of Masculinity**, New Haven, Connecticut: Yale University Press, 1990

Gramsci, Antonio. **Hapishane Defterleri: Felsefe ve Politika Sorunları - Seçmeler**, Çev. Adnan Cemgil, 3. bs., İstanbul: Belge Yayınları, 1997

Green, Eileen, Alison Adam (ed.), **Virtual Gender: Technology, Consumption and Identity**, Londra, New York: Routledge, 2001

Habermas, Jürgen. **“İdeoloji” Olarak Teknik ve Bilim**, Çev. Mustafa Tüzel, Cogito 8, 2. bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993

Hartsock, Nancy, C.M. **The Feminist Standpoint Revisited and Other Essays**, Feminist Theory and Politics Series, New York: Westview Press, 1998

Hindess, Barry. **Discourses of Power: From Hobbes to Foucault**, Oxford, Massachusetts: Blackwell Publishers, 1996

Johnson, Allan G. **The Gender Knot: Unraveling Our Patriarchal Legacy**, Philadelphia: Temple University Press, 1997

Kozanoğlu, Can. **İnternet, Dolunay, Cemaat**, 3. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 1997

Lloyd, Genevieve. **Erkek Akıl: Batı Felsefesinde “Erkek” ve “Kadın”**, Çev. Muttalip Özcan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996

Mac Kenzie, Donald, Judy Wajcman. **The Social Shaping of Technology**, 2. bs., Buckingham: Open University, 1999

Mayor, Federico, Augusto Forti. **Bilim ve İktidar**, Çev. Mehmet Küçük, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 48, 9. bs., Ankara: TÜBİTAK, 2000

Onaran, Oğuz, Seçil Bükler, Ali Atıf Bir. **Eskişehir’de Erkek Rol ve Tutumlarına İlişkin Alan Araştırması**, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayınları No: 26, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi, 1998

Payne, Michael. **Reading Knowledge: An Introduction to Barthes, Foucault and Althusser**, 2. bs., Malden, Oxford: Blackwell Publishers, 1997

Radtke, H. Lorraine, J. Stam Henderikus. (ed.) **Power/Gender: Social Relations in Theory and Practice**, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 1994

Richmond-Abbott, Marie. **Masculine and Feminine: Sex Roles Over the Life Cycle**, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Co., 1983

Segal, Lynne. **Slow Motion (updated and revised): Changing Masculinities, Changing Men**, 4. bs., Londra: Virago Press, 1997

Wellman, Barry, Caroline Haythornthwaite (ed.). **The Internet in Everyday Life**, The Information Age Series, Malden, Oxford, Victoria, Berlin: Blackwell Publishing, 2002

West, David. **Kıta Avrupası Felsefesine Giriş: Rousseau, Kant, Hegel'den Foucault ve Derrida'ya**, Çev. Ahmet Cevizci, Paradigma Felsefe Dizisi 5. k'ap, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1998

Wiggershaus, Rolf. **The Frankfurt School: Its History, Theories and Political Significance**, Çev: Michael Robertson, Cambridge, Oxford: Polity Press & Blackwell Publishers, 1994

MAKALELER

Barrett, Michéle. "Ideology, Politics, Hegemony: From Gramsci to Laclau and Mouffe", **Mapping Ideology**, Ed. Slavoj Zizek, Londra, New York: Verso, 1994, s. 235-264

Berg, Anne-Jorunn. "A Gendered Socio-Technical Construction: The Smart House", **Bringing Technology Home: Gender and Technology in a Changing Europe**, Ed. Cynthia Cockburn, Ruza Fürst Dilic, Buckingham, Philadelphia: Open University Press, 1994, s. 165-180

Bijker, W.E. "Towards Politicization of Technological Culture: Constructivist STS Studies and Democracy", **Science, Technology and Society International Symposium = Uluslararası Bilim, Teknoloji ve Toplum Sempozyumu**, Ed. Hacer Ansal, Deniz Çalışır, 14-15 April/Nisan 1999, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, 1999, s. 5-16

Bourque, Susan C., Kay B. Warren. "Technology, Gender, and Development", **Learning About Women, Gender, Politics and Power**, Ed. Jill K. Conway, Susan C. Bourque, Joan W. Scott, 4. bs., Ann Arbor: University of Michigan Press, 1992, s.173-197

Chen, Wenhong, Jeffrey Boase, Barry Wellman. "The Global Villagers: Comparing Internet Users and Uses Around the World", **The Internet in Everyday Life**, Ed. Barry Wellman, Caroline Haythornwaite, Malden, Oxford, Melbourne, Berlin: Blackwell Publishers, 2002, s. 74-111

Cockburn, Cynthia. "The Circuit of Technology: Gender, Identity and Power", **Electronic Media and Technoculture**, Ed. John Thornton Caldwell, New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 2000, s.197-212

Coltrane, Scott. "Theorizing Masculinities in Contemporary Social Science", **Theorizing Masculinities**, Research on Men and Masculinities Series, Ed. Harry Brod, Michael Kaufman, Thousand Oaks, California: Sage Publications Inc., 1994, s.39-60

Connell, Bob. "Hegemonic Masculinity", **Gender: A Sociological Reader**, Ed. Stevi Jackson, Sue Scott, Routledge Student Readers, London, New York: Routledge, 2001, s. 60-62

Cox, Robert W. "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay on Method", **Gramsci, Historical Materialism and International Relations**, Ed. Stephen Gill, Cambridge: Cambridge University Press, 1993, s.49-66

Dierich, Dawn. "(Re)-Fashioning the Techno-Erotic Woman: Gender and Textuality in the Cybercultural Matrix", **Virtual Culture: Identity and Communication in Cybersociety**, Ed. Steven G. Jones, Londra; Thousand Oaks: Sage Publications, 1997, s.168-184

Edley, Nigel, Margaret Wetherell. "Masculinity, Power and Identity", **Understanding Masculinities: Social Relations and Cultural Arenas**, Ed. Mairtin Mac an Ghaill, 2. bs., Buckingham, Philadelphia: Open University Press, 1997, s.97-113

Emery, Gail Repsher. "High-Tech Industry Has Old-Time Mentality". **Washington Technology**, C:16, sayı:7, 2 Temmuz 2001, s.32

Faulkner, Wendy. "Gender in and of Technology", **Science, Technology and Society International Symposium = Uluslararası Bilim, Teknoloji ve Toplum Sempozyumu**, Ed. Hacer Ansal, Deniz Çalışır, 14-15 April/Nisan 1999, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, 1999, s. 61-86

Feenberg, Andrew. "The Critique of Technology: From Dystopia to Interaction", **Marcuse: From the New Left to the Next Left**, Ed. John Bokina, Timothy J. Lukes, Kansas: University Press of Kansas, 1994, s. 208-227

Ferrarotti, Franco. "Endüstri Devrimi ve Bilim, Teknoloji ve İktidarın Yeni Nitelikleri", **Bilim ve İktidar**, Ed. Federico Mayor, Augusto Forti, Çev. Mehmet Küçük, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 48, 9. bs., Ankara: TÜBİTAK, 2000. s. 41-68

French, Marilyn. "Power/Sex", **Power/Gender: Social Relations in Theory and Practice**, Ed. H. Lorraine Radtke, J. Stam Henderikus, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 1994, s. 15-36

Foucault, Michel. "Technologies of the Self", **Ethics: Subjectivity and Truth**, Ed. Paul Rabinow, Çev. Robert Hurley v.d., Essential Works of Foucault, C:1 1954-1984, 2. bs., Londra: Penguin Books, 2000, s. 223-251

Kandiyoti, Deniz. "The Paradoxes of Masculinity: Some Thoughts on Segregated Societies", **Dislocating Masculinity: Comperative Ethnographies**, Ed. Andrea Cornwall, Nancy Lindisfarne, Londra, New York: Routledge, 1994, s.197-213

Kaufman, Michael. "Men, Feminism and Men's Contradictory Experiences of Power", **Theorizing Masculinities**, Research on Men and Masculinities Series, Ed. Harry Brod, Michael Kaufman, Thousand Oaks, California: Sage Publications Inc., 1994, s.142-163

Keller, Evelyn Fox. "Women Scientists and Feminist Critics of Science", **Learning About Women, Gender, Politics and Power**, Ed. Jill K. Conway, Susan C. Bourque, Joan W Scott, 4. bs., Ann Arbor: University of Michigan Press, 1992, s.77-91

Köse, Samet. "Sosyal Psikoloji Bağlamında Ekşi Sözlük: Bir Söylem Analizi", **Cogito, İnternet: Üçüncü Devrim?**, Yapı Kredi Yayınları, Sayı 30, Kış 2002, s.248-254

Marcuse, Herbert. "Some Social Implications of Modern Technology", **The Essential Frankfurt School Reader**, Ed. Andrew Arato, Eike Gebhardt, New York: The Continuum Publishing Co., 1997, s. 138-162

Plant, Sadie. "On the Matrix: Cyberfeminist Simulations", **Cultures of Internet: Virtual Spaces, Real Histories, Living Bodies**, Ed. Rob Shields, 2. bs., London; Thousand Oaks. California: Sage Publications, 1996, s. 170-183

Radtke, H. Lorraine. J. Stam Henderikus. "Introduction", **Power/Gender: Social Relations in Theory and Practice**, Ed. H. Lorraine Radtke, J. Stam Henderikus, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 1994, s. 1-15

Ross, Andrew. "The Great White Dude", **Constructing Masculinity**, Ed. Maurice Berger, Brian Wallis, Simon Watson, New York: Routledge, 1995, s.167-176

Rouse, Joseph. "Power/Knowledge", **The Cambridge Companion to Foucault**, Ed. Gary Gutting, Cambridge, New York: Cambridge University Press, 1994, s.92-114

Savcı, İlkey. "Toplumsal Cinsiyet ve Teknoloji", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, No: 54 / 1, Ocak-Mart 1999, s.123-142

Sawicki, Jana. "Foucault and Feminism: A Critical Reappraisal", **Critique and Power: Recasting the Foucault / Habermas Debate**, Ed. Michael Kelly, Cambridge, MA, London: 1995, s.347-364

Schroeder, Ralph. "Social Aspects of Virtual Reality Technology", **Science, Technology and Society International Symposium = Uluslararası Bilim, Teknoloji ve Toplum Sempozyumu**, Ed. Hacer Ansal, Deniz Çalışır, 14-15 April/Nisan 1999, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, 1999, s. 155-165

Scott, Joan Wallach. "Gender: A Useful Category of Social Analysis", **Feminism and History**, Ed. Joan Wallach Scott, Oxford, New York: Oxford University Press, 1996, s.152-180

Sedgwick, Eve Kosofsky. "Gosh, Boy George, You Must Be Awfully Secure in Your Masculinity!", **Constructing Masculinity**, Ed. Maurice Berger, Brian Wallis, Simon Watson, New York: Routledge, 1995, s.11-21

Shaw, David F. "Gay Men and Computer Communication: A Discourse of Sex and Identity in Cyberspace", **Virtual Culture: Identity and Communication in Cybersociety**, Ed. Steven G. Jones, Londra; Thousand Oaks: Sage Publications, 1997, s.133-145

Shields, Mark A. "Reinventing Technology in Social Theory", **Current Perspectives in Social Theory**, C: XVII, 1997, s.187-216

Sterling, Anne Fausto. “How to Build A Man”, **Constructing Masculinity**, Ed. Maurice Berger, Brian Wallis, Simon Watson, New York: Routledge, 1995, s. 127-135

Tanaydın, Mert. “Ekşi Kum Sözlük Kitabı”, **Cogito, İnternet: Üçüncü Devrim?**, Yapı Kredi Yayınları, No: 30, Kış 2002, s. 255-256

Uğur, Aydın, Erhun Geyisi. “Hede Hödöler Ne Yerler Ne İçerler – Ekşi Sozluk Üzerine”, **Cogito, İnternet: Üçüncü Devrim?**, Yapı Kredi Yayınları, No: 30, Kış 2002, s.238-247

Vance, Carole S. “Social Construction Theory and Sexuality”, **Constructing Masculinity**, Ed. Maurice Berger, Brian Wallis, Simon Watson, New York: Routledge, 1995, s. 37-49

ELEKTRONİK KAYNAKLAR:

Ekşi Sözlük, <http://sozluk.sourtimes.org>, 20.05.2003

MARAL EROL

04.22.1976. Borçka, Artvin

EĞİTİM

- 2001 - ... *Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul*
Master, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
- 1994 - 1999 *Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul*
Lisans, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
- 1991 - 1994 *Niğde Anadolu Lisesi, Niğde*

İŞ DENEYİMİ

- Ekim 2002 - ... *İstanbul Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü*
Araştırma Görevlisi
- Haziran - Temmuz 2002 *Nestlé, İstanbul*
İnsan Kaynakları Departmanı'nda part-time çevirmenlik
- Mayıs 2000 - Haz. 2001 *Bayındır Holding, İstanbul*
Uzman Yardımcısı, Genel Sekreterlik
- Ağustos 1999 - Mayıs 2000 *Bayındır Holding, İstanbul*
Uzman Yardımcısı, İnsan Kaynakları
- Temmuz 1998 Prof. Dr. Yılmaz Esmer'in TÜSİAD için yaptığı saha araştırması projesi kapsamında İstanbul'un çeşitli semtlerinde anketörlük